

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE İLE OECD ÜLKELERİ ARASINDAKİ DİŞ
TİCARETİN ÇEKİM MODELİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Hazırlayan
Mehmet Fatih ARTUÇ

Danışman
Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

Yüksek Lisans Tezi

ŞIRNAK, 2019

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE İLE OECD ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ
TİCARETİN ÇEKİM MODELİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

Mehmet Fatih ARTUÇ

Danışman

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

ŞIRNAK, 2019

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçlara atıf yaptığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Tezi Hazırlayan

Mehmet Fatih ARTUÇ

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Türkiye İle OECD Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaretin Çekim Modeli Çerçevesinde Analizi” adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan**Adı SOYADI****Mehmet Fatih ARTUÇ****Danışman****Adı SOYADI****Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ**

İktisat Anabilim Dalı Başkanı
Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ danışmanlığında Mehmet Fatih ARTUÇ tarafından hazırlanan“Türkiye İle OECD Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaretin Çekim Modeli Çerçevesinde Analizi” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

.../.../2019

JÜRİ**İMZA****Danışman: Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ**

.....

Üye : Doç. Dr. Mete Cüneyt OKYAR

.....

Üye : Doç. Dr. Melike ATAY POLAT

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih vesayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Müdürü**Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL**

ÖNSÖZ /TEŞEKKÜR

Uluslararası klasik iktisat teorilerinin, 1960'lı yıllarda uluslararası ticaret akımlarını açıklamada eksik kaldığı görülmüştür. Bundan ötürü 1960'lardan itibaren karmaşık ticaret yapısını açıklamak için farklı modeller ve teoriler geliştirilmeye başlanmıştır. Geliştirilen yeni dış ticaret teorilerinde, ülkelerin teknolojik farklılıkları, ürün çeşitlendirmeleri, rekabetin eksikliği gibi olgular kullanılmaya başlanmış ve bu olgularla geliştirilmiş modellerle dış ticaret açıklanmaya çalışılmıştır. Zamanla iktisatçılar ülkelerin neden bazı ülkelerle daha çok neden bazı ülkelerle daha az dış ticaret yaptığını araştıran modeller geliştirmişlerdir. Bu modellerden bir tanesi de son dönemde göze çarpan ve birçok dış ticaret ilişkisini deneysel olarak başarılı bir şekilde açıklamada kullanılan yeni dış ticaret çekim modeli'dir. Bu bağlamda hazırladığımız bu çalışmanın amacı, Türkiye İle OECD ülkeleri arasındaki dış ticaretin çekim modeli çerçevesinde analiz ederek ve deneysel literatüre katkı sağlamaktır.

Yüksek lisans sürecinde gerek ders döneminde gerekse tez çalışması aşamalarında bilimsel anlamda bana kazandırdıklarının yanı sıra verdiği maddi ve manevi destekten ötürü çok kıymetli danışmanım Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ hocama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmanın başından itibaren yol gösterici eleştirileri ve çok değerli önerileriyle tezin gelişmesine önemli katkılarda bulunan kıymetli öğretim üyesi Dr. İbrahim HÜSEYİNİ ve Doç. Dr. Melike ATAY POLAT hocalarıma teşekkür ederim. Yine yüksek lisans dönemim süresince, bilgi ve birikimleri ile bana yardımcı olan tüm iktisat bölümü öğretim üyelerine, bilhassa değerli dostum Mikail AKBAŞ'a ve bütün akademik camiaya teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmam boyunca bana gerekli sabrı ve özeni gösteren ve dualarıyla desteklerini benden esirgemeyen çok değerli anne ve babama teşekkür ederim.

Mehmet Fatih ARTUÇ

ŞIRNAK, 2019

TÜRKİYE İLE OECD ÜLKELERİ ARASINDAKİ DİŞ TİCARETİN ÇEKİM MODELİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Mehmet Fatih ARTUÇ

Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı,

Yüksek Lisans / 2019

Danışman: Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

ÖZET

Dış ticaret, uluslararası alanda geçmişten beri tercih edilen bir ekonomik ilişki olarak karşımıza çıkmaktadır. İhtiyaçların fazlası ve çeşitliliği insanların birbiriyle olan değiş-dokuş ilişkisi kurmasına yol açmıştır. Ülkeler de birbirleriyle çeşitli nedenlerle ticaret yapar. Dolayısıyla dış ticaret, özellikle gelişmiş ülkelerde sanayilerin verimliliğini artırması, teknolojilerini ilerletmesi ve sektörler arasında kazançlarını etkinleştirilmesi gibi sağladığı katkıları açısından önemli bir yere sahiptir. Dış ticareti etkileyen faktörler içinde en önemlisi ülkeler arasındaki mesafedir. Bu bağlamda, ülkeler arasındaki mesafe dış ticareti ilişkilendiren ve etkisini ölçen ve son zamanlarda ampirik çalışmalarda sıkça kullanılmaya başlayan çekim modeli çalışmanın ana konusudur. Çekim modeli, dış ticaret akımlarını ampirik olarak başarılı bir şekilde açıklayan ve günümüze doğru kullanımı yaygınlaşan bir modeldir. Temeli 17. yüzyılın ikinci yarısına dayanan bu model, Sir Isaac Newton'un Yer Çekim Kanunu'na (The Law Of Gravity) dayanmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye ile OECD ülkeleri arasında 1996-2017 döneminde gerçekleşen ikili ticaret, çekim modelini kullanılarak panel veri yöntemi aracılığıyla ayrıntılı bir biçimde analiz edilmiştir. Çalışmada; reel GSYH, nüfus, reel efektif döviz kuru, mesafe değişkenlerinin yanında kukla değişken olarak da AB'ye üyeliği kullanmıştır. Yapılan ampirik analiz sonucuna göre; reel GSYH ve reel döviz kuru değişkenlerinin ticaret hacmi üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve Türkiye'nin dış ticaretine olan etkiyi açıklamada belirlenen değişkenlerden mesafe ve nüfus değişkenlerinin ise anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, OECD, Çekim Modeli, Panel Veri Yöntemi.

ANALYSIS OF FOREIGN TRADE WITH THE GRAVITY MODEL AMONG THE OECD COUNTRIES AND TURKEY

Mehmet Fatih ARTUÇ

Şırnak University, Institute of Social Sciences, Department of Economics

Master / 2019

Supervisor: Prof. Dr. İbrahim Halil SUGÖZÜ

ABSTRACT

Foreign trade has emerged as a preferred economic relationship in the international arena. The surplus and diversity of the needs have led to the formation of a change-touch relationship with each other. Countries trade with each other for various reasons. Therefore, foreign trade has an important place especially in developed countries in terms of their contribution to increase the productivity of industries, advance their technologies and activate their gains among sectors. The most important factor affecting foreign trade is the distance between countries. In this context, the main subject of the study is the gravitational model that relates the distance between countries and measures the impact of foreign trade and has recently been used frequently in empirical studies. The gravitational model is an empirically successful model of foreign trade flows and its usage towards the present is becoming widespread. The gravitational model, which dates back to the second half of the 17th century, is based on Sir Isaac Newton's Law of Gravity.

In this study, bilateral trade among the OECD countries and Turkey 1996-2017 period have been analyzed in detail through the gravity model using panel data methods. In the study, real GDP, population, real effective exchange rate, distance variables as well as the dummy variable has used EU membership. According to the empirical analysis; real GDP and real exchange rate variables have a statistically significant effect on trade volume and Turkey's foreign trade and the influence of the variables determined from the statement and concluded that the population variable is meaningless.

Keywords: Foreign Trade, OECD, Gravity Model, Panel Data Method.

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE İLE OECD ÜLKELERİ ARASINDAKİ DIŞ TİCARETİN ÇEKİM MODELİ ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	ii
KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ /TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ’NİN ORTAYA ÇIKIŞI, KAPSAMI, TÜRLERİ VE UYGULAMA ALANLARI

1.1. Çekim Modeli’nin Ortaya Çıkışı.....	4
1.2. Çekim Modeli’nin Tanımı ve Kapsamı.....	8
1.3. Çekim Modeli’nin Türleri.....	14
1.3.1. Temel Çekim Modeli.....	15
1.3.2. Genişletilmiş Çekim Modeli.....	18
1.4. Çekim Modeli’nin Uygulama Alanları.....	22
1.4.1. Çekim Modeli’nin Dış Ticaret Akımlarına Uygulamaları.....	23
1.4.2. Çekim Modeli’nin Ekonomik Bütünleşmeler Yönelik Uygulamaları.....	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİM SÜRECİ VE OECD -TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

2.1. Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi	25
2.1.1. 1980 Öncesinde Türkiye’nin Dış Ticaretinin Gelişimi.....	26
2.1.1.1. Serbest Milli Ekonomi Dönemi (1923-1933).....	26
2.1.1.2. Devlet Öncülüğünde Kalkınma Dönemi (1933- 1950).....	28
2.1.1.3. Yeniden Serbest Ekonomi Dönemi (1950-1962).....	29
2.1.1.4. Planlı Kalkınma Ekonomisi Dönemi (1963-1980).....	30
2.1.2. 1980 Sonrasında Türkiye’nin Dış Ticaret Gelişimi.....	32
2.1.2.1. Küresel Ekonomiyle Bütünleşme Dönemi (1980-1995).....	33
2.1.2.2. Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Entegrasyon Dönemi (1996-2000).....	35
2.1.2.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Finansal Krizler Dönemi (2001-2007).....	37
2.1.2.4. Küresel Ekonomik Kriz ve Sonrası Dönemi (2008-2017).....	39
2.2.1. Gelir ve Dış Ticarete Etkisi.....	40
2.2.2. Döviz Kuru ve Dış Ticarete Etkisi.....	41
2.2.3. Ekonomik Kriz ve Dış Ticarete Etkisi.....	43
2.3. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD).....	47
2.3.1. OECD’nin Kuruluşu ve Aşamaları.....	47
2.3.2. OECD’nin Tarihçesi.....	48
2.3.3. OECD Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü.....	49
2.4. OECD İle Türkiye Arasındaki İlişkiler.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE OECD DIŞ TİCARETİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

3.1. Literatür Taraması.....	58
3.1.1. Ulusal Literatürde Yapılan Çalışmalar.....	58
3.1.2. Uluslararası Literatürde Yapılan Çalışmalar.....	69
3.2. Ekonometrik Analiz	81
3.2.1. Ampirik Analizin Amacı.....	81
3.2.2. Veri ve Değişkenler.....	81
3.2.3. Ampirik Model.....	83
3.2.4. Çalışmanın Yöntemi.....	84
3.2.4.1. Panel Veri Analizi.....	84
3.2.4.2. Panel Birim Kök Testleri.....	86
3.2.4.2.1. CADF Testi.....	87
3.2.4.2.2. Panel Veri Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri.....	87
3.2.4.3. Panel Eşbütünleşme Testleri.....	88
3.3. Araştırmanın Bulguları	89
3.3.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları.....	89
3.3.2. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	90
3.3.3. Modelin Tahmin Sonuçları.....	91
SONUÇ	93
KAYNAKÇA.....	95
ÖZ GEÇMİŞ	109

KISALTMALAR VE SİMGELER

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
ACP	:African, Caribbean and Pacific Group of States
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
APEC	:Asia-Pacific Economic Cooperation
ASEAN	:Association of Southeast Asian Nations
BAE	:Birleşik Arap Emirlikleri
ÇUŞ	:Çok Uluslu Şirketler
DB	:Dünya Bankası
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	:Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
DYY	:Doğrudan Yabancı Yatırımları
EFTA	:European Free Trade Association
GATT	:General Agreement on Tariffs and Trade
GB	:Gümrük Birliği
GEG	:Güçlü Ekonomiye Geçiş
GSMH	:Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IMF	:International Monetary Fund
İİT	:İslam İşbirliği Teşkilatı
KEİB	:Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
NAFTA	:North American Free Trade Agreement
OECD	:Organisation for Economic Co-operation and Development
SAARC	:South Asian Association for Regional Cooperation
ŞİÖ	:Şanghay İşbirliği Örgütü
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	:United Nations Conference on Trade and Development
WTO	:World Trade Organization

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Türkiye nin dış ticaret göstergeleri (1996-2001)	37
Tablo 2.2. Türkiye nin dış ticaret göstergeleri (2001-2007)	38
Tablo 2.3. Türkiye nin dış ticaret göstergeleri (2008-2017)	39
Tablo 2.4. OECD Ülkelerinde İhracat Göstergeleri (Milyar Dolar)	50
Tablo 2.5. OECD Ülkelerinde İthalat Göstergeleri (Milyar Dolar)	52
Tablo 2.6. OECD Ülkelerinde Kişi Başına Düşen GSMH Göstergeleri (Milyar) ...	54
Tablo 2.7. OECD Ülkelerinde Nüfus Göstergeleri (Milyon)	56
Tablo 3.1. Çekim Modelini Kullanan Ulusal Çalışmalar ve Çekim Modeline Ait Sonuçları.....	66
Tablo 3.2. Çekim Modelini Kullanan Uluslararası Çalışmalar ve Çekim Modeline Ait Sonuçları	78
Tablo 3.3. Analizde Kullanılan Değişkenler (1996-2017)	82
Tablo 3.4. Yatay Kesit Bağımlılığının Pesaran CD Testi Sonuçları	89
Tablo 3.5. CADF Birim Kök Testi Sonuçları.....	90
Tablo 3.6. Westerlund ECM Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları.....	91
Tablo 3.7. Modelin Driscoll- Kraay (1998) Tahmincisi ile Tahmin Sonuçları.....	91

GİRİŞ

Dış ticaret kuramcıları, uluslararası alanda gerçekleşen ticaret akımlarının nedenlerini ve sonuçlarını farklı yönleriyle ve değişen dünya ekonomisinin şartlarına göre anlatılmaya çalışılırken, birçok dış ticaret kuramların “sürtünmesiz bir ticaret”in gerçekleştiği varsayımı üzerine biçimlendirmişlerdir. Sürtünmesiz ticaret, taşıma maliyetlerinin, gümrük tarifelerinin, kotaların ortadan kaldırıldığı ticarettir. Dünya ekonomisinde sürtünmesiz ticaret bulunmamaktadır. Gerçekten de iletişim ve ulaşım alanlarındaki hızlı teknolojik gelişmelere rağmen dış ticarete ulaştırma maliyetleri, önemli bir gider kalemi olmaya devam etmektedir.

Benzer şekilde, ticaretin küresel düzeyde liberalleşmesine yönelik yapılan tüm gayret ve girişimlere rağmen, bütün ülkelerin ticarete eşit engellerle karşı karşıya kalmadığını görmekteyiz. Bundan dolayı dünya ülkeleri, mutlak anlamda serbest ticaret şartları altında faaliyet gösterebildiği bir dünya ekonomik yapıya kavuşmamaktadır. Dolayısıyla, gümrük vergisi, kotalar ve tarife dışı önlemler gibi dış ticaret araçları da ülkeler arasındaki ticarete maliyet farkı oluşturmaya devam etmektedir.

Çekim Modeli, dış ticaretin temel belirleyicileri olarak, ticarete bulunan ülkelerin yurtiçi gelir büyüklüklerini ve aralarındaki uzaklığa göre farklılaşan ulaştırma maliyetlerini kabul etmesi bakımından dikkat çeken, görece yeni bir modeldir. Çekim modelinin yapısı, uluslararası serbest ticaret anlaşmalarının ve bölgesel entegrasyonların etkisini ölçmeye oldukça elverişlidir. Ticareti serbestleştirmeye yönelik düzenlemelere ilişkin değişkenler modele eklenebilmektedir.

Çekim Modeli, ekonomik değişkenler dışında toplumsal ve kültürel unsurların da dış ticaret üzerindeki etkilerini ölçmeyi mümkün kılmaktadır. Mesela, ülkelerin farklı yönetim şekillerine sahip olup olmaması, ortak dil kullanıp kullanmaması, bürokrasideki işlem sürelerinin farklı olup olmaması, ülkelerin bazı büyük ticaret merkezlerine yakınlığı/uzaklığı gibi etkenlerin her birinin dış ticaret üzerindeki etkisini ölçmeyi mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla çekim modeli, bu etkenlerin dış ticaret üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır.

Çekim Modeli'ni konu edinen ulusal ve uluslararası çok geniş bir literatür bulunmaktadır. Çekim modeli kullanılarak yapılan çalışmaların birçoğunda ülkeler arasında yapılan ticaret akımlarının niteliğini açıklamada oldukça yüksek bir model olduğu belirtilmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda çekim modelini kullanarak yapılan analiz sonuçlarının çoğunun sonuçlarının birbirinden farklı olması, modelin açıklama gücüne yönelik güveni artırmaktadır.

Çekim Modeli'nin uluslararası iktisat alanında tanınan pek çok yazar tarafından kullanılması ve ders kitaplarında bulunmasının yanında, bazı uluslararası ekonomi kuruluşlarının (DTÖ ve DB) da yayınlarında kullanmaları ve yapılacak olan deneysel araştırmalarda uygulanmasını desteklemeleri, modelin güvenilirliğini ve itibarını daha da artırmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle çekim modelinin ortaya çıkışı, kapsamı, türleri ve uygulama alanları hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bunun yanında, Türkiye'nin OECD ülkeleri arasındaki ticaret ilişkisi ve bu ilişkinin belirleyicilerini çekim modeli kullanılarak panel veri yöntemi ile analiz edilecektir.

Çalışmamızın temel sorunsalı; Türkiye-OECD ticaretinin çekim modeli ile açıklanmaya uygun olup olmadığının ortaya konulmasıdır. Bu çerçevede kullanılan genişletilmiş çekim modelinde; Türkiye ile OECD ülkeleri arasında 1996-2017 döneminde gerçekleşen ikili ticareti panel veri yöntemi aracılığıyla ayrıntılı bir biçimde analiz edilecektir.

Bu çalışmanın amaçları özetle;

- i) Çekim Modeli'nin hem kuramsal düzlemde, hem de uygulama alanında incelenmesi,
- ii) Türkiye ile OECD ülkeleri arasında 1996-2017 döneminde gerçekleştirilen dış ticareti reel GSYH, reel efektif döviz kuru, nüfus ve mesafe değişkenlerini kullanarak çekim modeli ile analiz edilmesi ve ,
- iii) Ayrıca Türkiye -OECD ülkeleri arasındaki ticarete; AB üyeliği kukla değişkenin etkisini araştırılmasıdır.

Bu çerçevede çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde çekim modelinin ortaya çıkışı, kapsamı, türleri ve uygulama alanları

hakkında bilgiler yer almıştır. İkinci bölümünde, Türkiye'nin dış ticaret gelişimi ve dış ticaretini etkileyen faktörleriyle birlikte Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'nün kuruluşu, amaçları, tarihçesi ve Türkiye ile olan ilişkisine değinilmiştir. Son bölümde de konuyla ilgili ulusal ve uluslararası literatürde yer alan çalışmalara ekonometrik analiz ile ilgili sırasıyla ampirik analizin amacı, çalışmada kullanılan veri seti ve değişkenlerle ilgili bilgiler, ampirik model, çalışmada kullanılan ekonometrik yöntemler ve araştırmanın bulguları açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEKİM MODELİ'NİN ORTAYA ÇIKIŞI, KAPSAMI, TÜRLERİ VE UYGULAMA ALANLARI

Dışa açık ekonomilerde büyümenin ana faktörlerinden birini teşkil eden dış ticaret akımlarıdır. Bu akımlarda uluslararası ekonomiyi araştıranların en önde gelen inceleme alanlarından biri çekim modelidir. Bu model, dış ticaret akımlarını deneysel çerçevede başarılı bir şekilde açıklayan ve gündün güne kullanımı yaygınlaşan bir modeldir. Modelin temeli, 17. yüzyılın ikinci yarısında Sir Isaac Newton tarafından fizik dalında geliştirilen Yerçekim Yasası'na (The Law of Gravity) dayanmaktadır (Dinçer, 2014:5).

Çalışmanın bu bölümünde çekim modelinin ortaya çıkışı, çekim modelinin tanımı, türleri ve 1962 yılındaki ilk uygulamasından günümüze kadar modelde yapılan temel değişiklikler ile teorik altyapısını güçlendiren çalışmalar irdelenecek, ayrıca çekim modelinin iktisat alanındaki farklı uygulamaları ile yapılan çalışmalar tanıtılacaktır.

1.1. Çekim Modeli'nin Ortaya Çıkışı

Son yarım yüzyılda uluslararası ticaret hacmi tüm dünyada artış göstermiştir. Ticaret akımlarındaki bu artış, ticaretin nedenlerini ortaya koyan kuramlarında çeşitlenmesini sağlamıştır. Bunlardan bir tanesi de son yıllarda kullanımı yaygınlaşan 'çekim modeli'dir. Çekim modelinin dış ticarete kullanılması 40 yıldan fazla bir geçmişe uzanmaktadır (Tatlıcı ve Kızıltan, 2011:287-288). Çekim modeli, dış ticaret akımlarını incelemeye ve analiz etmeye yarayan bir yöntemdir. İlk başta Walter Isard (1954), Linder (1961), Tinbergen (1962), Pöyhönen (1963) ve Linnemann (1966) tarafından kullanılan çekim modelleri, zamanla uluslararası ticaret analizinde en çok kullanılan model haline gelmiştir. Model üzerine farklı

alanlarda çalışma yapan pek çok yazar, çalışmalarında ülkeler arasındaki ticaret akımlarının o ülkelerin büyüklük ve uzaklığından etkilendiğini söylemişlerdir (Ata, 2012: 277).

Çekim modelinin ortaya çıkmasında en belirgin öncü çalışmalardan bir tanesi Ernest Ravenstein'in 1885 yılında kaleme aldığı "Göç" adlı makalesidir. Ravenstein (1885) çalışmasında ülkeler arasındaki göç akışının o ülkelerdeki sanayi ve ticaret merkezlerinin kapasitesiyle doğru orantılı olduğunu, coğrafi uzaklığıyla ise ters orantılı olduğunu belirtmiştir. Bir başka açıdan, 1990'lı yılların başlarında ortaya koyan ve adını iki İsveçli iktisatçının isminden alan Heckscher-Ohlin Teorisi, geleneksel ticaret modellerinin ticaret ile coğrafi konum arasındaki ilişkiyi göz ardı ettiğini dile getirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak, dış ticaret kuramında çok yönlü ticaret ile mesafe arasındaki etkileşimi, gerek yurt içi gerekse de yurt dışı taşıma maliyetleri açısından ele alan ilk çalışmalardan biri Isard ve Peck'in 1954 yılında yayımlanan makalesidir. Bu çalışmada Walter Isard, çekim modelini formüle etmeye çok yaklaşmıştır. Fakat modeli fizik dalından aldığı başka bir kuralla farklılaştırmıştır. Walter Isard, Newton'un fizik dalında geliştirdiği kütle çekim yasasından değil de "Potansiyel Elektrik" kavramından faydalanmıştır. Isard, ticaret hacminin ölçümünde, kültürel faktörlerin ticaret hacmine olan etkisine ve mesafenin önemine kadar çekim modelinin en önde gelen temel kavram ve değişkenlerini incelemiştir (Bergeijk ve Brakman, 2010: 4).

Çekim modelinin her ne kadar birçok öncüsü olsa da modelin ilk deneysel uygulamasını yapan ve matematiksel formülasyonunu tasarlayan kişi Hollandalı ekonomist Jan Tinbergen'dir. 1962 yılında yayınlanan "Shaping The World Economy: Suggestions For an International Economic Policy" adlı kitabında bu formülasyon ilk referans olarak gösterilmektedir (Dinçer, 2014:7).

Bu formülasyonda temel açıklayıcı değişkenler; dışsıtım yapan ülkenin gayrı safi milli hâsılası, dışalım yapan ülkenin gayrı safi milli hâsılası ve iki ülke arasındaki mesafedir. Tinbergen, taşıma giderlerini ülkeler arasındaki mesafeye bağlı bir fonksiyonla açıklamaya çalışmış ve taşıma giderlerinin ticaret akımları üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir (Tatlıcı ve Kızıltan, 2011:288-289).

Böylelikle çekim modeli, 1960'lı yılların başında dış ticaret akımlarında uygulanmaya başlanmıştır. Jan Tinbergen'in modeli uygulaması ve açık bir şekilde ifade etmesi modelin tanınmasında epey etkili olmuştur.

Çekim modeli ile ilgili gelişmeler ve deneysel çalışmalar 1970'li yıllara kadar sürmüştür, dış ticaret ile ilgili araştırma yapan bazı yazarlar çekim modelinin ticaret akımlarını açıklamada yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Bunlardan biri olan Anderson (1979), çekim modelinin kuramsal altyapısına ilişkin bir çalışma yaparak bu durumu açıklamıştır. Bu çalışmanın devamında Bergstrand (1985-1989), Helpman ve Krugman (1985) ve Deardorff (1995) gibi araştırmacıların çalışmaları ortaya çıkmıştır (Genç, 2011: 82). Anderson (1979), çalışmasında dış ticaret ile ilgili ölçümler yapmıştır. Çekim modelinin, ölçüm için en etkin deneysel araç olduğunu belirtmiştir (Anderson, 1979:106). Anderson yine bu çalışmasında ürün farklılaştırması ile ilgili aksak rekabet modelini uygulamıştır. Bunu endüstri genelinde değil, ülke genelinde uygulayan Anderson, çekim modeli ile aksak rekabete ilişkin dış ticaret teorilerinin kuramsal seviyede aynı sonuçlar elde ettiğini belirtmiştir.

Bir başka araştırmacı Bergstrand (1985) yılındaki çalışmasında, çekim modelinin arz ve talep denklemlerinden faydalanıp mikro ekonomik temeller geliştirmek için çaba sarf etmiştir. İthalatçı ülkelerin ithalat talebi, sabit ikame esnekliği (CES) fonksiyonunun ithalatçı ülkenin kısıtlı geliri ile maksimize edilmesiyle elde edilmiştir. İhracat arzı ise; mal ihraç eden ülkelerdeki firmaların kar denkleminin kısıtlı işgücü maliyeti ile maksimize edilmesiyle oluşturulmuştur. Sonuçta çekim modeli; dış ticaret akımlarının yani net ihracatının dengeye gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Ayrıca yazar, çok yönlü ticarete kişi başına gelirin önemli bir parametre olduğunu vurgulamıştır (Genç, 2011: 82).

Bergstrand'ın bir sonraki çalışması (1989), monopolcu rekabeti ve bundan ötürü ülkelerden ziyade firmaların kendi arasında ürün farklılaştırmasına gitmesini ele almasıyla önceki çalışmasından farklı olmuştur. Çalışmasında, ihracat ve ithalat yapan ülkelerin nüfuslarıyla birlikte gelirlerini de içine alan çekim denkleminin, kuramsal olarak da Dixit Stiglitz modeli ile aynı olduğunu belirtmiştir (Dinçer, 2014: 17).

Elhanan Helpman (1987), çalışmasında, farklılaştırılmış ürüne ilişkin iki yönlü ticaret akımlarını çekim modeli ile tekrar araştırmıştır. Helpman'a göre çekim modeli ürün farklılaştırmasına ve ölçeğe göre artan getiriye ilişkin dış ticaret modellerini açıklamakta başarılı bir ilerleyiş izlemektedir. Ama bu modellerin verilerle bağdaşmasını araştırmak da ayrıca önem taşımaktadır (Helpman, 1987: 63). Bu özellikteki ticaret belirleyici bir çekim modeli, uygun bir kuramsal altyapıya sahiptir. Çalışmasının başka bir önemli tezide çok yönlü ticaret akımlarında, endüstri-içi ticaret oranı ile faktör birleşimlerindeki değişiklik ilişkisinin gitgide azalmakta olduğudur. Helpman, ortaya attığı bu olguyu, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin artması ile ilişkilendirmektedir. Yazara göre bu olgu, tam cevap bulamamış bir sorundur ve çekim modeli ile daha detaylı çalışmalar yapılmasına açıktır (Helpman, 1987: 80).

Lazslo Matyas (1998), makalesinin giriş kısmında, çekim modelinin ikili ticaret akımlarını ve bölgesel entegrasyonların başarısını izah etmede en önde gelen bir yaklaşım olduğunu belirtmiş ve makalesinde modelin gerçek sonuçlara ulaşabilmesi için ekonometrik tanımlamaların (spesifikasyonların) ne şekilde yapılabileceğine dair tavsiyelerde bulunmuştur. Matyas, iyi bir çekim modelinin hem ihracat hem de ithalat yapan ülke için tek tek sabitleri içine alması gerektiğini belirtmiş ve ayrıca zamana ilişkin etkilerin de tetkik edilmesi gerektiğini iddia etmiş ve böylelikle zengin içerikli bir çekim modeli tavsiye etmiştir (Matyas, 1998: 397).

Çekim modelinin ortaya çıkmasını ve dış ticarete kullanılmasını başarılı bir şekilde açıklayan diğer iktisatçılarda Simon Evenett ve Wolfgang Keller'dir. Bu yazarlar, 2002 yılında çekim modelinin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili ayrıntılı çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalar sonucunda dış ticarete ülkelerin faktör donanımlarının ikili ticareti açıklamada tek başına yetersiz kaldığını, bir başka açıdan eksik uzmanlaşmaya ve ürün farklılaştırılmasına nasıl gittiğini açıklamıştır. Ayrıca yazarlara göre; aksak rekabet teorileriyle çok fazla uyum gösteren çekim modeli, başarılı sonuçlar meydana çıkarmaktadır (Evenett ve Keller, 2002: 283).

Tüm bu araştırmaların, teorinin ortaya çıkmasındaki etkilerini referans alarak özetle belirtmek gerekirse, çekim modelinin bu kadar kısa bir zaman diliminde referans bir model durumuna gelmesinde, alternatif uluslararası ticaret kuramlarıyla uyum göstermesinin büyük bir payı bulunmaktadır. Çalışmamızın devamında,

Tinbergen'in 1962 yılındaki çalışmasından esinlenerek basit şekliyle çekim modelinin tanımı yapılacak ve uluslararası ticaretteki rolü açıklanacaktır.

1.2. Çekim Modeli'nin Tanımı ve Kapsamı

“Gravity” İngilizce bir kavramdır ve “çekim” manasına gelmektedir. Latince kökenli bir kelimedir. Latinedeki karşılığı gravitas (-atis) olup “ağırlık” manasını taşımaktadır (Kluge, 2003:371).

Bu çalışmada çokça sözü geçecek olan denklemdeki “gravity” sözcüğü, sözlükteki karşılığı ile aynı manada kullanılmıştır. Fizikteki yerçekimi yasasından esinlenerek aynı modelin toplum bilimlerde ampirik çalışmalara uyarlanması ile “çekim modeli” doğmuştur. Her ne kadar yabancı dildeki çalışmalarda “gravity modeli” olarak bilinse de yapılan Türkçe çalışmalarda “çekim modeli” (Golovko, 2009: 17) yada “gravity modeli” (Kula ve Aslan, 2008) olarak belirtilmiştir. Farklı çalışmalarda kullanılan çekim modeli, “çekim eşitliği” yada “çekim denklemi” olarak da adlandırılmaktadır. Çekim Modeli daha geniş bir anlamda ifade edilirken, model özelleştirme ile birlikte “çekim eşitliği” kavramıyla da dile getirilmektedir. Fakat her ikisi de benzer anlamda olduğu için birbirinin yerine de kullanılmaktadır.

Çekim Modeli, en genel tanımıyla, “Farklı coğrafi konumlar arasındaki ekonomik akımları; konumların büyüklüğü, coğrafi uzaklığı ve incelenen konuya göre farklılaşabilen ek değişkenlerle ölçen, son 20 yılda kullanım yaygınlığı büyük bir hızla artan olan ampirik bir modeldir” ve iktisattaki en istikrarlı ilişkileri açıklamaktadır. Buna göre; büyük ekonomik gruplar arasındaki etkileşim, küçük ekonomik gruplar arasındaki etkileşimden daha fazladır. Ayrıca birbirine mesafece yakın olan ülke gruplarının çekim kuvveti, uzak olan ülke gruplarına göre daha fazladır (Bergeijk ve Brakman, 2010: 2). Burada “büyüklük” ülkelerin ulusal yurt içi gelirleri ya da milli gelirlerini ifade eder; “uzaklık” ise, ülkelerin birbirlerine olan gerçek coğrafi uzaklığını ifade eder.

Daha önce de ifade edildiği gibi, çekim modeli, doğuşundan günümüze kadar gerek kuramsal açıdan gerekse de ampirik uygulamalar açısından dış ticaret alanında önemli ölçüde geliştirilmiştir. Dış ticarete kullanıldığı dönemlerdeki uygulamalarında, modelin esas değişkenleri “büyüklük” ve “uzaklık” olmakla birlikte zamanla pek çok farklı açıklayıcı parametreler modele ilave edilmiştir. Bu

parametrelerin her birisinin, nasıl kullanıldığını ve verilerinin temel özelliklerinin neler olduğunu model açısından açıklamakta fayda var.

Uluslararası ticaretin çekim modelinde “büyüklük” kavramı genelde ülkelerin hâsıllarının göreceli olarak yüksekliğini ifade etmektedir. Yapılan ampirik çalışmalarda büyüklük ülkelerin GSYH değerleriyle tanıtılmaktadır. Bazı çalışmalarda reel GSYH bazılarında nominal GSYH kullanılarakda açıklanmaya çalışılır. Hatta bazı çalışmalarda, GSYH yerine GSMH değerlerinin kullanıldığı da görülmektedir. Bununla beraber, yapılan ampirik çalışmalarda ülkeler arasındaki ticaret akımlarının tetkik edildiği bir model araştırılıyorsa, mesela X ve Y ülkeleri arasındaki ticaret akımları inceleniyorsa, X ülkesinin hasıla büyüklüğü aynı zamanda ithalat hacmini, bu da dolayısıyla ticaret ortağı olan Y ülkesinin de ihracat hacmini gösterdiğinden modelde GSYH değerlerinin ele alınması daha sağlıklı olmaktadır (Golovko, 2014:108).

Öte yandan, ulaştırma maliyetlerinin bir belirleyicisi olarak “uzaklık” ise oldukça geniş bir kavramdır. Bu kavram millerle veya kilometrelerle hesaplanan temel coğrafi uzaklık manasında kullanılmaktadır. Bunun dışında, son zamanlarda çekim denkleminde tarifeler ve kotalarda eklenmiş, bu unsurlar uzaklık kavramı kapsamında değerlendirmeye alınmıştır. Ülkeler arasında sınırlar olduğu ve bu sınırlar da ticarete engel olduğu için taşıma maliyetlerini uzaklığınyanı sıra başka unsurlar da etkilemektedir. Örneğin, tarifeler, kotalar, tarife dışı engeller, zaman kaybı ve ulaşımın elverişli olmaması gibi pek çok faktör bunlardan en önemlileridir (Dinçer, 2014: 21).

Çekim Modeli ile yapılan çalışmaların çoğunda, sınır ötesi ticarete uzaklıkla ilgili unsurların öneminin gittikçe arttığını ve bu konunun tartışmaya açık olduğunu da belirtmek gerekir. Öte yandan, uluslararası dış ticarete mesafenin öneminin azaldığından bahseden ve bunu çekim modeli kapsamında değerlendiren pek çok çalışma da bulunmaktadır. Mesela, “Cambridge Journal of Regions” 2008 yılında yayımladığı Ekonomi ve Toplum dergisinde, “Dünya Düz Değildir” ifadesiyle mesafenin hala dünyadaki ekonomik etkileşimi tanımlayan en başta gelen faktörler arasında yer aldığını göstermektedir (Bergeijk ve Brakman; 2010:2).

Benzer şekilde, uzaklığın ticareti önemli ölçüde engellediğini söyleyen Keith Head ile Anne Celie Disdier ’in birlikte yürüttüğü, meta analizine göre yaklaşık 35

makalede bildirilen, 595 regresyondan elde edilen çekim modeli mesafesi tahminleri sonucunda, ülkeler arasında mesafe iki katına çıksa dünya ticaretinin de yarıya düşeceği sonucuna varılmıştır. İktisatçıların, uluslararası ticarete ülkeler arasındaki mesafenin önemini belirtmek için ortaya attıkları tezler, özetle şu şekilde aktarılabilir (Head, 2003:6):

- Mesafe nakliye masrafları için temsil edici bir argümandır. Her zaman tespit etmek imkânsızdır.
- Mesafe, ürünlerin gönderimi sırasında geçen süreyi belirler. Çabuk bozulan mallar için, bozulmadan teslim etme ihtimali zamanın geçişiyle azalır. Bu madde aşağıdaki riskleri içerecek biçimde geniş bir şekilde yorumlanabilir;
 - ✓ Organik materyallerin ayrıştırılması ve bozulması (kurtçuk istilası),
 - ✓ Hava şartlarından (fırtına) veya yanlış kullanımdan dolayı malın zarar görmesi,
 - ✓ Piyasanın kaybı (hedeflenen alıcının isteksiz oluşu ya da ödeme yapmaması).
- Uzaklık (mesafe), senkronizasyon maliyetlerini gösterir. Fabrikalar üretimdeki girdileri zamanında ulaştırmak için çoklu girdileri birleştirmeye gitmektedir. Aksi takdirde, darboğazlar ortaya çıkmaktadır ve bu birleştirmeyi yaparken de her girişin stoklarını tutmak için depolar kullanılmaktadır. Fakat bu yaklaşımın da bazı dezavantajları vardır. (Arazi maliyetleri, teknolojik eskime, moda değişiklikleri ve kalite kontrol için düşük basınçlar).
- İletişim masrafları açısından uzaklık; Paul Krugman'a göre, yöneticiler, müşteriler ve diğerleri arasında kişisel iletişim olanaklarını etkileyen bir değişkendir. Çünkü ticaret dünyası için resmi olmayan bilgi alışverişi, ülkeler arasındaki ilişkilerin güvene dayalı olarak gelişmesi bakımından önemli bir kriterdir.
- Mesafe; işlem maliyetleri, ticaret, fırsatlar ve potansiyel ticaret arasındaki güvenin tesis edilmesi ile ilişkilendirilmiştir.
- Kültürel mesafe ise daha büyük coğrafi uzaklıklarla ilişkili olabilir. İletişimin önlenmesi, yanlış anlamaların ortaya çıkması, kültürel çatışmalar, kültürel farklılıklar gibi müzakere tarzlarını etkileyen faktörler ticareti pek çok ülkede engelleyebilir.

Anlaşılabacağı üzere, çekim modelinin esas parametrelerinden biri olan mesafenin ölçümü, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Uzaklığın ticaret maliyetlerinde ve dolayısıyla ikili ticari akımların açıklanmasındaki önemi tartışılmaz olmakla beraber, mesafeyi ölçme konusunda literatürde pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Mesafe yalnız ülkelerin başkentleri arasındaki coğrafi uzaklık olarak alındığında hesaplama yöntemi nedir? Uzunluk olarak karayolunun uzunluğu hesaba katılarak mı yoksa direkt harita üzerinde düz bir çizgi çekerek mi ölçülmelidir? Zira ürünler hem deniz üzerinden, hem kara yollarıyla, hem de demir yollarıyla taşınmaktadır (Golovko, 2014:121).

Genellikle çekim modeli, kolaylık olsun diye coğrafi uzaklığı, direkt olarak başkentler arasında ölçerken istisnai ya da özel durumlarda ise ekonomik açıdan en gelişmiş şehirler arasında ölçüm yapmaktadır. Çekim Modeli analizlerinde coğrafi mesafenin, ticareti yapan iki ülkenin başkentleri arasındaki “mesafe” olarak kullanılan biçimi “great circle distance” veya “great circle method” olarak isimlendirilmektedir. Ölçüm yöntemi olarak da, iki ülkenin başkentleri arasındaki en kısa ulaşım mesafesinin kilometre türünden ifade edilmesini esas almaktadır. Modelde kullanılan diğer bir uzaklık türü ise, ticaret yapan ülkeler arasında sanayi ve ticaret yönünden en çok gelişmiş şehirler arasında ki en kısa mesafenin kilometre türünden ifade edilmesi şeklindedir. Son zamanlarda çekim modeli uygulamalarındaki çarpıcı artış, farklı coğrafi uzaklık türlerindeki hesaplamaların artmasını, ölçümlerin uluslararası kuruluşlarca yayınlanmasını ve böylece verilere ulaşmada kolaylık sağlanmasını beraberinde getirmiştir (Dinçer, 2014: 23).

Çekim Modelinin esas belirleyici parametreleri olan ekonomik büyüklük ve coğrafi mesafe açıklandıktan sonra sıra, modelin altyapısını zenginleştiren diğer parametrelerin incelenmesine gelmektedir.

Çekim modeli analizlerinde kullanılan bir başka açıklayıcı değişken ise İsveçli İktisatçı, Brunstam Linder’in 1961 yılında ortaya attığı “Tercihlerde Benzerlik Teorisi” adlı teoriden ismini alan Linder değişkenidir. Söz konusu değişken, esas olarak Linder hipotezini denemek için ortaya konmuş bir değişken olarak bilinmektedir. Brunstam Linder’e göre, sanayi mallarının ticareti ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin aynı olmasına bağlıdır. İç talep koşullarını ortaya çıkaran temel kriter ise ülkelerin gelir seviyesidir. Yani talebi belirleyen ülkelerin

milli gelir düzeyleridir. Bir ülkede en çok üretilen mallar, en çok tercih edilen mallardır. Sonra da bu mallar zevk ve tercihleri birbirine benzeyen ve aynı gelir düzeyine sahip ülke veya ülke gruplarına ihraç edilir. Diğer bir yandan zevk ve tercihleri farklı olan ülkelerin mal talebi ise aynı zevk ve tercihlere sahip olan yabancı ülkeden yapılan ithalat ile karşılanır. Böylelikle, Linder hipotezine göre; sanayi mallarının ticareti aynı gelir ve tercihlere sahip ülkeler arasında yoğunlaşır (Tombak, 2010: 11).

Bir başka deyişle Linder hipotezine göre, ortalama hâsıla düzeyleri birbirine yakın olan ülkeler arasında işlenmiş ürün ticareti daha yoğundur. Bu kapsamda Linder parametresi, analize tabi tutulan iki ülkenin kişi başına düşen GSYH değerleri arasındaki farkın alınması ile oluşmaktadır. Çekim Modelinin analizi sonucunda, Linder değişkeninin tahmini istatistiki değer olarak eksi olması, ampirik bulguların Linder hipotezini desteklediğini göstermektedir (Dinçer, 2014: 24).

Diğer taraftan, çekim modelinde kullanılan bir başka önemli parametre “ortak dil” dir. Aynı dili konuşan ülkelerin daha çok ticaret yaptığı öngörülmektedir. Yani, aynı dilin kullanılması, ister dış ticaret akımlarında, istersede doğrudan yabancı yatırım akımlarında önemli bir açıklayıcı değişken olarak önümüze çıkmaktadır. Bu durum da dolayısıyla, doğrudan veya dolaylı bir şekilde iletişim giderlerini azaltıp ticaret kapasitesini artırmaktadır (Durgan, 2016: 80). Bu değişken şu şekilde ifade edilmektedir;

1. İki ülke arasında ticaretten kaynaklanan ciddi sorunlar var ise yüz yüze görüşmelerde daha iyi bir şekilde çözülmektedir. Bundan dolayı, eğer ülkeler birbirlerine çok uzak değilse, işlem görüşmeleri için hem vakit kazanırlar hem de eğer ortak dil kullanıyorlarsa, bu görüşmelerin daha verimli yapılmasına ortam hazırlanmış olur.
2. Ülkelerin birbirlerine komşu olmaları ya da aynı sınırdaki bulunmaları söz konusu ise, ülkelerin kullandıkları resmi dilleri farklı olsa dahi komşu ülkenin dilinden anlayan donanımlı insan gücünün var olma ihtimali her zaman daha yüksek olur.
3. Ülkelerin ortak bir dilinin olması halinde, birbirlerinin kültürel altyapısı hakkında da daha fazla bilgi sahibi olabilirler ve bu durum da ticaret yapma

ve birbirleriyle anlaşma konusunda kolaylık sağlamış olur. Dolayısıyla iletişim maliyetleri azalır ve daha iyi ilişkilerin kurulmasına imkân tanımış olur. Ayrıca aynı dili konuşan iki ülkenin birbirleriyle karşılıklı ticaretine, aynı dili konuşmayan iki ülkenin birbirleriyle karşılıklı ticaretine göre iki veya dört katı kadar daha fazla olduğu da gözlemlenmiştir (Golovko, 2009:8-9).

Çekim modelinde yer alan ve sık kullanılan bir başka değişkende “kolonyal bağlardır”. Kolonyal bağlar, ana yurdundan ayrılarak ayrı bir kara parçasına yerleşmiş fakat ana yurdu ile olan bağlarını sürdüren kişilerin oluşturduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Yerleşenler, ana yurdu ile olan bağların sürmesine rağmen, yönetim sistemleri farklı olan bir yere konumlanmışlardır. Kolonyal bağlar arasındaki güçlü bağı sağlayan faktörler (Durgan, 2016: 80);

- Aynı kültüre sahip olmaları,
- Aynı tarihe sahip olmaları,
- Aynı kadere sahip olmaları gibi faktörlerdir.

Bunlardan dolayı kolonyal bağların var olması kültürel kaynaşmayı kolaylaştırır, işlem giderlerini azaltır ve eskiden kalma tüketim alışkanlıkları veya anlaşmalar nedeniyle ticareti kolaylaştırır.

Çekim modelinin teorik altyapısını zenginleştirmek için yapılan incelemelerde, üzerinde durulması gereken bir diğer değişken de “ortak sınır” etkisidir. Ülkelerin aynı sınırdaki olması veya olmaması durumunun uluslararası ticaret potansiyelini ne kadar etkilediği karşılaştırmalı olarak araştırılmıştır. Bunun en önemli örneği 1995 yılında John McCollum tarafından ortaya konmuştur. John McCollum Kanada üzerinde araştırma yapmıştır. Collum, Kanada'nın kendi vilayetleri arasında yapılan ticaret ile kendisiyle aynı sınırdaki olan ABD ile yapılan ticareti karşılaştırmıştır ve bu karşılaştırma neticesinde, ekonomik büyüklükleri ile uzaklıkları benzer olmasına rağmen Kanada'nın kendi şehirleri arasında yaptığı ticaretin ABD ile yaptığı ticareten yirmi kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte, Amerika'nın kendi bölgeleri arasında yapılan ticaret ile sınır komşusu ülkelerle yapılan ticareti de ölçmüştür ve neticede, Amerika'nın kendi vilayetleri arasında yapılan ticaretin, sınır komşusu olan ülkelerle yapılan ticareten

on kat daha fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Mc Collum bu ampirik analiz ile uluslararası ticarete ortak sınırın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır (Davis, 2000: 70). Amerika Birleşik Devletleri ile Kanada arasında yapılan serbest ticaret anlaşması dolayısıyla iki ÷lke arasındaki sınır ticaretinde % 60 artış gözlemlenmiştir. Her iki ÷lke arasında ortak sınırın olması sayesinde, birbirleriyle yaptıkları ticarete sınır etkisinin azaldığı gözlemlenmiştir (Tombak, 2010: 44).

John McCollum'un tam tersine bazı düşünürler, küreselleşmeyle birlikte ticareti liberal hale getiren GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ve GATS (Hizmet Ticareti Genel Anlaşması) gibi uluslararası örgütlerin yaptığı anlaşmaların ve bölgesel entegrasyonların etkisiyle, dünya ticaretinde milli sınırların öneminin azaldığını öne sürmektedir. Bu paralelde milletler arası ticaret sözleşmeleri, gümrük tarifelerinin düşürülmesi, ÇUŞ (çok uluslu şirketler)'in sınır ötesi maliyet-verimlilikleri ve işletme şirketlerinin varlığının sınırların önemini azalttığı yönünde bazı ekonomi düşünürlerince dile getirilen iddiaya karşın, McCollum'un ifade ettiği gibi ulusal sınırlar halen önemini korumaktadır (Dinçer, 2014: 26).

Anlaşılabacağı üzere, dış ticarete çekim modelinin gerçek bir ekonometrik tanımını geliştirmek ve çözümlemesine yeni parametreler ekleyerek modelin altyapısını zenginleştirmek üzerine yoğunlaşan çalışmalarda, uluslararası serbest ticaret anlaşmaları, uluslararası para birlikleri ve bölgesel ekonomik entegrasyonları temsil eden değişkenler, modele somut bir katkı sağlamak amacıyla sıkça kullanılmaktadır. Hatta bu eklenen değişkenler pek çok çekim modeli çalışmasında temel değişkenler arasında yer almıştır (Dinçer, 2014: 26-27).

Başkaca, ÷lkelerin; kültürel özelliklerinin benzerlikleri ya da farklılıkları, aralarında dindaşlık olup olmaması, kullandıkları dilin ortak olup olmaması, kuramsal benzerlikleri ya da farklılıkları, teknolojik ilerlemedeki benzerlikleri ya da farklılıkları, ortak para kullanıp kullanmadıkları gibi öğeler mutlak ekonomik olgular olmamasına rağmen, çekim modeli analizlerinde sıkça kullanılmıştır.

1.3. Çekim Modeli'nin Türleri

Çekim modeli; basit çekim modeli ve genişletilmiş çekim modeli diye ikiye ayrılır. Sırası ile her ikisinden de bahsedilecektir.

1.3.1. Temel Çekim Modeli

Çekim Modeli, uluslararası ticaret akımlarını ampirik olarak başarılı biçimde açıklayan bir modeldir. Bu model fizikçi Isaac Newton tarafından 1687 yılında ortaya atılan “yer çekimi” kanununa dayanmaktadır. Bu kanuna göre i ve j nesneleri arasındaki çekim kuvveti modeli şu şekilde formüle edilmiştir (Head, 2003:2):

$$H_{ij}=K.M_i \times M_j /L_{ij}^2 \quad (1)$$

Model (1)'in değişkenleri:

H_{ij} =Nesneler arasındaki çekim kuvveti

M_i = İ Nesnesinin kütlesi

M_j = J Nesnesinin kütlesi

L_{ij} =İki nesne arasındaki mesafe

K =Kütle ve ölçü birimine bağlı olarak yerçekimi sabiti

Yer çekim kanunu, ilk defa Henry Charles Carey adlı iktisatçı tarafından 1860'lı yıllarda toplum bilimlerinde uygulanmıştır. Carey'e göre toplumsal bazı meseleler fizik bilimindeki bazı kanunlara benzer şekilde tarif edilebilir. Mesela, yerçekimi yasası, sosyal alanlarda moleküler çekim olarak ifade edilebilir. Carey'e göre insan nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde sosyal çekim gücü daha fazladır. Sosyal çekim gücü nüfus yoğunluğu ile doğru orantılı iken insanlar arasındaki mesafe (toplumsal, coğrafik, psikolojik) ile ters orantılıdır. Carey çalışmasında çekim modeli ile insan topluluklarının hareketlerini analiz etmiştir. Bu kapsamda; nüfus büyüklükleri, mesafe ve insanlar arasındaki çekim kuvvetini analize eklemiştir. Böylece çekim modeli; ticaret hacminde, göç hareketlerinde, telefon konuşmalarının sayısında, mal ve hizmet taşımacılığında bir araç olarak kullanılmıştır. Bu tarihten günümüze kadar dasosyal bilimlerin çeşitli alanlarında kullanılmaya devam etmiştir (Durgun, 2016: 64).

Önceden de belirtildiği üzere Jan Tinbergen aynı kanunu 1962 yılında iktisat alanına uyarlamış ve Çekim Modelinin temellerini atmıştır. Her ne kadar, Tinbergenbu kanunu uluslararası ticaret hacmini incelemek için kullanmışsa da çekim modelini aynı zamanda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını, ulusal ve

uluslararası göçleri, turizm akımlarını ve farklı toplumsal etkileşimleri incelemek için de yoğun olarak kullanmıştır.

Tinbergen yaptığı çalışmasına ilk olarak, uluslararası ticaretin önündeki engellerin kalkması halinde ulaşılabilecek potansiyel ihracat düzeylerinin belirlenmesi gerektiğini vurgulayarak başlamıştır. Tinbergen'e göre ülkelerin potansiyel ihracat kapasiteleri ile fiili ihracat kapasiteleri arasındaki açığın hesaplanması, ihracatın temel belirleyicilerinin ortaya çıkarılması açısından atılacak ilk adımdır. Bu hesaplama, ihracat yapan ülkenin mal sattığı ülkelerde imtiyazlı olup olmadığını ya da farklı işlemlere tabi tutulup tutulmadığını göstereceği gibi uluslararası dış ticaretteki farklılıkların nedenlerinin araştırılması içinde iyi bir zemin oluşturacaktır (Tinbergen, 1962: 262).

Bu kapsamda, Tinbergen (1) numaralı denklemde belirtildiği gibi iki ülke arasında gerçekleşen ihracat düzeyini az sayı ama en önemli değişkenlerle tanımlamıştır (Tinbergen, 1962: 264):

$$H_{ij} = b_0 \cdot L_i^{b_1} L_j^{b_2} / K_{ij}^{b_3} \quad (2)$$

(2) numaralı denklemin değişkenleri:

H_{ij} = i ülkesinden J ülkesine yapılan ihracat akımı

$L_i^{b_1}$ = i ülkesinin GSMH cinsinden belirtilen ekonomik büyüklüğü: İhracat yapan ülke

$L_j^{b_2}$ = j ülkesinin GSMH cinsinden belirtilen ekonomik büyüklüğü: İthalat yapan ülke

$K_{ij}^{b_3}$ = i ve j ülkeleri arasındaki coğrafi uzaklık (mesafe): Genelde başkentler arası kuş bakışı uzaklık olarak ölçülmektedir.

b_0, b_1, b_2 ve b_3 ise denklemin değişkenleridir.

(2) numaralı denklemin sonucu böylece; $b_1 = b_2 = 1$ ve $b_3 = 2$ olması durumunda, Newton'un eşitliğine ulaşılmaktadır.

Jan Tinbergen'den sonra çekim modelinde yapılan çalışmalarda;

$$\hat{H}_{ij} = H_{ij} + H_{ji} \quad (3)$$

(3) numaralı denkleme göre; H_{ij} , i ve j ülkeleri arasındaki karşılıklı ihracatın toplam değeri olarak kullanılmıştır. Burada her iki değişkeninde birbirine eşit olması

gerekmektedir. Örnek olarak bağımlı değişken H_{ij} , parasal ihracat değeri ise, bağımsız değişkenler L_i ve L_j 'de GSYH değeri kullanılır. Diğer taraftan bağımlı değişken H_{ij} , göç edenlerin sayısı ise, bağımsız değişkenler L_i ve L_j 'de nüfus verilerinin kullanılması gerekir (Head, 2003: 2).

Tinbergen'in modeli, ifade edildiği ilk şekliyle dış ticareti ülkelerin ekonomik büyüklüklerini ifade eden GSYH'yi ve ülkeler arasındaki coğrafi uzaklığı kullanarak anlatmaya çalışmıştır. Tinbergen'e göre çekim modelinde, ülkeler arasındaki ticareti etkileyen pek çok etken olsa da hiçbirinin etkisi bu üç parametre kadar belirleyici olmamıştır. Sözü edilen üç parametreyi şu şekilde izah etmiştir (Tinbergen, 1962: 263):

- Bir ülkenin ihracat kapasitesi ekonomik büyüklüğüne bağlıdır.
- Bir ülkenin yaptığı ihracatın hacmi, ithalat yapan ülkenin ekonomik büyüklüğüne bağlıdır.
- Ticaret kapasitesi ile ulaştırma giderleri arasında kuvvetli bir negatif ilişki bulunmaktadır. Ülkeler arasındaki coğrafi mesafe ne kadar fazla olursa ulaştırma giderleri de o kadar artar.

Tinbergen'in bu çözümlemesinde, ihracata ilişkin açıklama ve talep işlevleri tek tek incelenmemiştir ve çözümleme statiktir. Başka bir deyişle, ihracatın zaman içerisindeki değişimi, çözümleme dışında bırakılmıştır. (2) numaralı denklemin eşitliğine göre; b_0 , b_1 , b_2 ve b_3 değişkenleri, ihracat ile açıklayıcı parametreler arasında durağan bir elastikiyet ilişkisi olduğunu gösterir.

Sonuç olarak, Basit Çekim Modeli'nin başlıca bulgularını özetlemek gerekirse; karşılıklı ticarete bulunan ülkelerin ekonomik büyüklükleri arttıkça aralarında gerçekleşen ticaret akımları da artar. Ticarete bulunan ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık arttıkça gerçekleştirdikleri ticaret azalır. Ayrıca, bir ülkenin ihracat seviyesini belirleyen esas etken, kendi ekonomik büyüklüğüdür. İhracatını yalnız bir mal veya sınırlı sayıda mal yerine, farklı mallarla yapan ülkelerin ihracat hacimleri arttığı gibi, ithalat ihtiyaçları da azalabilmektedir. İlaveten, ülkelerin ihracat hacmini ekonomik imtiyazlar da etkilemektedir. Son olarak ülkelerin aynı sınırdaki olmaları da dış ticareti etkilemede önemli bir faktör olmuştur.

1.3.2. Genişletilmiş Çekim Modeli

Deneysel düzeydeki açıklayıcılığının oldukça yüksek olması ve ilgi uyandırmasına rağmen temel şekliyle Çekim Modeli'nin, kuramsal altyapısının anlaşılabilir olduğu ve tam oturmadığı yönünde görüşler vardır. Bu doğrultuda, Genişletilmiş Çekim Modeli de temel çekim modeli'nin kuramsal alt yapısını zenginleştirmek için zamanla yeni değişkenlerin eklenmesi ile oluşturulmuş olan bir modeldir. Bu başlıkta Genişletilmiş Çekim Modeli'nin gelişimi ve kuramsal alt yapısının nasıl oluştuğu ele alınacaktır.

Bir önceki başlıkta Tinbergen'in çekim modelini iktisat alanına uyarladığını ve modelin temelini attığını belirtmiştik. Tinbergen, modelin kuruluş aşamasında “ekonomik büyüklük” ve “coğrafi uzaklık” değişkenlerini kullanmıştı. Tinbergen, ülkeler arasındaki ticareti bu iki ekonometrik parametrenin dışında politik veya yarı ekonomik parametrelerin de etkileyip etkilemediğini tespit etmek için modele kukla parametreler ekleyerek modeli genişletmiştir. Bundan dolayı ikili ticaret bağı olan ülke çiftlerinin İngiliz Milletler Birliği üyesi ülkeler olup olmamaları, Bene lüks ülkeleri olup olmamaları ve sınır komşusu ülkeleri olup olmamaları şeklinde ayrımlar yapmış ve söz konusu kukla parametreleri denkleme eklemiştir.

$$H_{ij} = b_0 (L_i^{b_1}) (L_j^{b_2}) (K_{ij}^{b_3}) (S^{b_4}) (MF^{b_5}) (PR^{b_6}) \quad (4)$$

Burada ilk iki değişken Basit Çekim Modeli'nin temel değişkenleridir. (L: Her iki ülkenin ekonomik büyüklüğünü gösteren GSYH, K: İki ülkenin arasındaki mesafe)

S: Aynı sınırdaki olan ülkeler için kukla değişkendir. İki ülke aynı sınırdaki ise bu durum kukla değişkene pozitif bir değer katarken aynı sınırdaki değilse bu durum kukla değişkene sıfır değer katar.

MF: İngiliz Milletler Birliği ülkeleri için kukla değişkendir. Eğer ülkeler Birliğe üye ise, bu durum kukla değişkene artı (+) değer katar. Üye değilse ise, bu durum kukla değişkenesıfır (0) değer katar.

PR: Benelüks ülkeleri için kukla değişkenidir. Eğer ülkeler Benelüks ülkeleri ise bu durum kukla değişkene artı (+) bir değer katar, eğer değilse bu durum kukla değişkene sıfır (0) değer katar.

(4) numaralı denkleme yeni değişkenler eklenmesi neticesinde, İngiliz Milletler Topluluğu'na üye olmanın üye ülkeler arasındaki ticarete pozitif etki ettiğine, fakat üye ülkelerin ortak sınırdaki olması ya da Benelüks ülkeleri olmasının korelasyon katsayılarını çok fazla artırmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Dinçer, 2014: 11).

Daha önce de belirtildiği üzere, Tinbergen'in modeli ifade ettiği ilk şekilde ülkeler arasındaki ticareti en çok etkileyen üç parametre olduğu ifade edilmişti. Dolayısıyla Tinbergen (1962) çalışmasında 2 ülkenin verilerini kullanarak söz konusu parametreler doğrultusunda analiz yapmıştır. Yazar ilk analiziyle benzer sonuçlara ulaşmıştır. Söz konusu parametrelerin etkisi en çok ihracat üzerinde baskın olmuştur. Bir başka deyişle, ihracat yapan ülkenin ekonomik büyüklüğünün ihracata etkisi, ithalatı yapan ülkenin ekonomik büyüklüğünün ihracata etkisine göre daha fazla olmuştur (Tinbergen, 1962: 289).

Son aşamada Tinbergen ihracat malları üzerinde çok az uzmanlaşan ülkeler ile dışarıya çok fazla mal çeşidi satan ülkelerin ihracat kapasitelerinin farklı olabileceğini varsayıp yeni bir parametre olarak Gini yoğunlaşma kat sayısını ekleyerek modeli genişletilmiştir.

$$H_{ij} = b_0 (L_i^{b_1}) (L_j^{b_2}) (S_{ij}^{b_3}) (G^{b_4}) \quad (5)$$

(5) numaralı denkleme göre, G = Gini yoğunlaşma katsayısıdır. Eğer ülke tek bir mal ihraç ediyorsa Gini katsayısı 100 değerini alır. İhraç edilen malların heterojen özelliği artıkça Gini kat sayısı azalır.

Tinbergen yaptığı çalışmasını yorumlarken uluslararası ticaret akımlarının araştırılmasında ümit verici bir bakış açısının olabileceğini, fakat gelecekte yapılacak olan daha detaylı çalışmaların daha belirleyici sonuçlar verebileceğini ve dış ticarete "coğrafi konum" ile serbest dış ticaretteki engellerin kaldırılması konularına ilişkin daha net bulgular ortaya koyulabileceğini önemle vurgulamıştır (Tinbergen, 1962: 293).

Tinbergen'den sonra Pentti Pöyhönen (1963), "A Tentative Model For The Volume of Trade Between Countries" adlı çalışması ile çekim modeli'nin kuramsal altyapısını zenginleştirerek modele, ülkeler arasında yapılan anlaşmalar, ülkelerin aynı bölgede olması ve kültürel olarak birbirine yakın olması gibi kukla değişkenleri

ilave etmiştir. Jan Tinbergen'den sonra ülkeler arasındaki ticaret akımlarını inceleyen, yani çekim modelini kullanan ilk isimdir (Pöyhönen, 1963: 93)

Çekim Modeli kuramsal alt yapısının eksikliğinden dolayı eleştiriye çok maruz kalmış olmakla beraber ampirik açıdan başarı göstermiş olması dolayısıyla pek çok iktisatçı tarafından eklemeler yapılarak uygulanmaya devam edilmiştir. Bu iktisatçılardan bir diğeri de Jan Tinbergen'in tez danışmanlığını yapan H. Linnemann'dır. H. Linnemann (1966), Tinbergen'in ortaya attığı modele eklemeler yaparak model için bazı teorik önermeler geliştirmiştir. Linnemann çalışmasında, ülkeleri ticaret yapmaya yönlendiren etkenlerin neler olduğunu ve bu etkenlerin ticaret akışı üzerindeki ağırlığını ölçmeye odaklanmıştır. Linnemann, toplam milli hâsıla içinde yurtiçi talebinin payını gösteren bir değişkeni ve nüfus büyüklüğü değişkeni gibi ek değişkenleri ekleyerek çekim modelini genişletmiştir. Ayrıca çekim modelinin kuramsal temeline dayanmak şartıyla Walrasyan Eşitliği sistemine benzer bir metotla konuyu açıklama gereği duymuştur. Fakat bu eşitlik çok fazla belirleyici parametre içerdiği için çekim modeline indirgenememiştir (Deardorff, 1995:5).

Dış ticaret literatüründe Linnemann'ın genişletilmiş çekim modeli (6) numaralı denklemde şu şekilde belirtilmiştir (Genç, 2011 :82):

$$H_{ij} = b_0 \cdot L_i^{b_1} L_j^{b_2} M_i^{b_3} M_j^{b_4} d_{ij}^{b_5} \quad (6)$$

(6) numaralı denklemde;

$L_i^{b_1}$ = İhracat yapan İ ülkesinin GSMH cinsinden belirtilen ekonomik büyüklüğünü;

$L_j^{b_2}$ = İthalat yapan J ülkesinin GSMH cinsinden belirtilen ekonomik büyüklüğünü;

$M_i^{b_3}$ = i ülkesinin nüfusunu,

$M_j^{b_4}$ = j ülkesinin nüfusunu,

$d_{ij}^{b_5}$ = i ve j ülkeler arasındaki uzaklığı ifade eder.

b_0 , b_1 , b_2 ve b_3 ise denklemin değişkenleridir.

Linnemann'dan sonra Pöyhönen (1963), Pulliainen (1963), Leamer ve Stern de (1970) çekim modeli'nin teorik altyapısının gelişimi için çalışmalara devam etmişlerdir ama bu iktisatçıların doğru bir teorik açıklama yapma girişimleri olumsuz sonuçlanmıştır. Ortaya çıkışından bu yana çekim modeli'ne teorik altyapı oluşturma çabalar hala devam etmektedir. Çekim Modeli, her ne kadar dış ticarete tartışmaya

açık bir konu olmuşsa da uygulamaları sürekli devam etmiştir. Model ile ilgili tek değişmeyen şey modelin yüksek düzeyde deneysel açıklama gücüne sahip olmasıdır (Golovko, 2011: 89).

1980’li yıllara kadar uygulama yönünden devam eden çekim modeli teorik olarak da açıklanmasından sonra akademik olarak yerini bulmuştur. Son dönemlerde ise, bilhassa Anderson ve Van Wincoop’un (2003) modele yaptıkları katkılarla, dış ticaret literatüründe kabul edilen ticaret modelleri arasında yerini almıştır. Bu iki iktisatçının yaptıkları katkılarla çekim modeli ile ilgili literatürde yeni bir yön oluşmuştur. Bu yönelme doğru bir ekonometrik tanımlama yapılarak ve denkleme yeni parametreler ilave edilerek modelin geliştirilmesi dolayısıyla meydana gelmiştir. Bu çerçevede, modele ekonomik büyüklüğü gösteren GSMH, ülkeler arasındaki uzaklıkla birlikte faktör dağılımı farkını gösteren Linder etkisi, ortak dil, kişi başına satın alma gücünü gösteren GSMH, ortak sınır, ortak para birimi, sömürgeciliğin etkisi ve serbest ticaret anlaşmalarını gösteren kukla değişkenleri gibi farklı açıklayıcı değişkenler ilave edilmiştir (Golovko, 2011: 89).

Temel Çekim Modelinin Anderson ve Van Wincoop tarafından genişletilmiş hali (7) numaralı doğrusal denklemde şu şekilde ifade etmiştir.

$$H_{ij} = b_0 \cdot L_i^{b_1} \cdot L_j^{b_2} \cdot d_{ij}^{b_3} \cdot N_{ij}^{b_4} \cdot P_{ij}^{b_5} \cdot R_{ij}^{b_6} \cdot S_{ij}^{b_7} \cdot T_{ij}^{b_8} \cdot Y_{ij}^{b_9} \cdot Z_{ij}^{b_{10}} \quad (7)$$

(7) numaralı denklemde;

N_{ij} = Satın alma gücünü temsil eden kişi başına düşen GSMH değişkenini,

P_{ij} = Ülkeler arasındaki faktör dağılım farkını gösteren Linder etkisini (Linder effect),

R_{ij} = Ortak dili,

S_{ij} = Sömürgeciliğin etkisini,

T_{ij} = Ortak sınırı,

Y_{ij} = Serbest ticaret anlaşmalarını,

Z_{ij} = Ortak para birimini ifade eder.

$b_0, b_1, b_2, b_3, b_4, b_5, b_6, b_7, b_8, b_9$ ve b_{10} ise denklemin değişkenleridir.

Burada ilk iki değişken (6) numaralı denklemde tanımlanan temel modelin açıklayıcı değişkenleri ile aynıdır.

Çekim Modeli sadece yukarıda ifade edilen denklemlerle sınırlı kalmamıştır. Çekim Modelinde ekonomik büyüklüğü gösteren GSYH ve mesafe sabit tutularak diğer değişkenler ülkelerin ihtiyaçlarına veya çalışmaların yapılarına göre değiştirilmiştir. Örneğin, Dr. Hassan Kalbasi 2007 yılında yaptığı “The Gravity Model and Global Trade Flows” isimli çalışmasında mesafe değişkenini; araba mesafesi, deniz mesafesi ve merkeze olan mesafe olarak 3 farklı biçimde ele almıştır. Diğer yandan Nuno Limao ve Anthony J. Venables (2006) ortak yaptıkları çalışmalarında, navlun masraflarını, CIF ve FOB gibi değişkenleri de modele ilave etmişlerdir (Turhan, 2012: 45).

Ayrıca, Zarzoso ve Ramos (2005) yaptıkları ortak çalışmalarında, çekim modelini kullanarak teknolojik yenilik ve ulaşım altyapısı değişkenlerini denklemlerine ekleyip analizlerini genişleterek bu değişkenlerin dış ticarete etkisini ölçmeye çalışmışlardır (Tombak, 2010: 94).

Çekim Modelinde, modelin temel değişkenleri sabit tutulduğu sürece diğer değişkenler ülkenin ve ekonominin ihtiyaçlarına ya da yapılacak çalışmada incelenmek istenen alana göre değiştirilebilmektedir. Örneğin, son zamanlarda yapılan çalışmalarda, serbest ticaret anlaşmalarına ya da bazı ekonomik bütünleşmelere (OECD, AB, KEİ, NAFTA) üye olup olmama değişkeninin ticarete olan etkilerini incelemek için denkleme ilave edildiği görülebilmektedir. Bazı çalışmalarda da kültürel ve etnik değerlerin dış ticarete olan etkilerinin incelenmesi için formüle eklendiğine rastlanmaktadır. Bu kapsamda, ortak dili konuşan komşu ülkelere kukla değişken atanarak kültürel yakınlığın bir sembolü olan dilin ticarete etkisi ölçülebilmektedir.

1.4. Çekim Modeli'nin Uygulama Alanları

En başta belirtilen şekliyle, dış ticaret üzerinde farklı araştırmalar yapan dış ticaret kuramcıları, değişik çekim modeli uygulamaları sonucunda açıklama gücü yüksek sonuçlara varmışlardır. Bundan ötürü çekim modeli, son zamanlarda yoğun bir ilgi uyandırmaktadır. Bu çerçevede, çekim modeli coğrafi olarak konumları farklı ülkeler arasında gerçekleşen diğer iktisadi olguları açıklamak içinde başvurulmaktadır. Örneğin çekim modeli, farklı ülkeler arasında yapılan ihracat ve ithalat akımlarının yanı sıra, ulusal ve uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ulusal ve uluslararası ekonomik göçleri incelemek içinde yoğun bir

şekilde kullanılmaktadır. Bir önceki paragrafta da geçtiği üzere, çekim modeli son dönemlerde, ekonomik bütünleşmelerin etkileri için de kullanılmaya başlamıştır.

Ayrıca bugüne kadar ekonomik bütünleşmeleri de açıklayan pek çok teorik model oluşturulmuştur. Bunlardan; Bergstrand (1985), 15 OECD ülkesinin ticaret akımları üzerine, Brülhard ve Kelly (1999), İrlanda'nın beş merkezi arasında gerçekleşen ve aynı zamanda Doğu Avrupa ülkeleri ile olan ticareti üzerine inceleme yapmıştır. Ayrıca Özdeşer ve Ertaç (2010), Türkiye'nin Euro bölgesi ülkeleriyle olan ticareti üzerine; Sandalcılar (2012), Türkiye'nin BRIC ülkeleri ile olan ticareti üzerine ve Christie (2002), OECD ülkeleri ile Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret hacmi üzerine genişletilmiş çekim model'ini kullanarak bu ilişkileri analiz etmişlerdir (Doğa ve Tunç, 2015: 6).

1.4.1. Çekim Modeli'nin Dış Ticaret Akımlarına Uygulamaları

1960'lardan günümüze doğru Çekim Modeli, dış ticaret akımlarında yapılan ampirik çalışmalarda sık olarak kullanılmıştır. Dış ticaret alanında Çekim Modelini ilk kullananlar: Henry Charles Carey (1860), Walter Isard (1954), Jan Tinbergen (1962), Peniti Pöyhönen (1963), Pulliainen K (1963), Linnemann (1963), Edward E. Leamer ve Robert M. Stern Allyn (1970), James E. Anderson (1979) olarak sayılabilir.

Bunlara ilaveten; Anderson (1979), Jeffrey Bergstrand (1985), (1989), Elhanan Helpman (1987), Alan Deardoff (1995), Jeffrey Frankel (1997), Spiros Bougeas (1997), Brülhart Marius, Mary J. Kelly (1999), Wincoop Van Eric, Anderson, E. James (2001), Martinez Zarzoso ve Nowak Lehman (2003), Dr Rock-Antoine Mehanna (2003), De Groot Henri (2004), Augier Patricia (2004), Cheng I-Hui, H.J. Wall (2005), Kisu Simwaka (2006), Rahman M. Mohammad Mafizur (2009) tarafından yapılan ampirik çalışmalarda modelin çerçevesi daha da genişletilmiştir. Bununla beraber, Çekim Modeli'nin kurucusu Jan Tinbergen olarak kabul edilmiştir (Tombak, 2010: 90-102).

1.4.2. Çekim Modeli'nin Ekonomik Bütünleşmelere Yönelik Uygulamaları

Genel olarak dış ticarete kullanılan yer çekimi modeli, son zamanlarda ekonomik entegrasyonların dış ticarete nasıl bir etki yaptığını da incelemek için tercih edilmiştir. İktisat alanında, ekonomik entegrasyonların ticaret hacmi

üzerindeki etkisini çekim modeli çerçevesinde araştıran pek çok çalışma bulunmaktadır. Aitken (1973), Bergstrand (1985), Frankel ve Wei (1998), Sapir (2001), Elliot ve İkemoto (2004), Anna Golovko (2014) ve Akgül (2013) bu alanda çalışma yapan iktisatçılardır (Genç, 2011: 113-115).

20. yüzyılda globalleşmenin etkilerinin farkına varılmaya başlanmasıyla beraber, ülkeler küresel ekonomik ölçekte rekabet güçlerini çoğaltmak gayesiyle bütünleşme eğilimine girmiştir. Orta Doğu ve Avrupa'da ekonomik bütünleşmelerin başarılı bir biçimde gerçekleşmesi karşısında, diğer ülkelerde kendi arasında entegrasyon çabasına girmiş, bunun sonucunda mal ve üretim unsurlarının hareketliliği hızlanmıştır. Dolayısıyla, dış ticaret hacmi de hızla artmıştır. Ayrıca, globalleşme ile beraber milli sınırların yok olması, mal ve hizmet ticaretini artırırken entegrasyon hareketleri yeni bölgesel sınırlar ortaya çıkartarak bu mal ve hizmet ticaretini engellemişlerdir. Böyle bir sorun, ticaretin serbestleşmesinin önünde bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır (Özkan, 2008: 2).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARETİN GELİŞİM SÜRECİ VE OECD -TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Bu bölümde; Türkiye'nin dış ticaretinin gelişimine, dış ticareti etkileyen faktörlere ve son olarak, dış ticaret açısından Türkiye ile OECD ilişkilerine değinilecektir.

2.1. Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi

Günümüzde ülkelerin dış ticaret yapmalarını mecbur kılan en önemli neden ülkelerin mal ve hizmet ihtiyacının tamamının kendilerinin karşılayamadığıdır. İktisadın tanımından yola çıkıldığında, bu durum sınırsız insan ihtiyaçlarının kıt kaynaklarla karşılanamamasından kaynaklanmaktadır. Doğal kaynakların yeryüzüne dağılımı dengeli olmadığından dolayı, doğal kaynaklar bakımından zengin olan ülkeler fazla ürünlerini dışarı ihraç ederler, fakir olan ülkeler ise ihtiyaç duydukları ürünleri dışarıdan ithal ederler. Ülkelerin coğrafi konumlarının farklı olması; buna bağlı olarak, iklim koşullarının ve yer altı kaynaklarının da farklı olması dış ticareti mecbur kılmıştır. Dış ticaret, günümüzde uluslararası iktisadi ilişkileri ve ülke ekonomilerini temsil eden en önemli ekonomik faaliyetlerinden biridir. Bundan ötürü, var olan ekonomik düzenin bir gereği olarak, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkeler açısından vazgeçilmez olan bir iktisadi faaliyettir. Dış ticaretin, ekonomik olduğu kadar politik anlamda da ülkeler açısından anlamı büyüktür. Çünkü ekonomik açıdan temelleri sağlam olan bir ülke siyasi açıdan da varlığını sağlamlaştırmış demektir. Sonuç olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan, ülkeler iktisadi anlamda sürekli birbirlerine muhtaç oldukları için birbirleriyle ticaret halinde olmaları kaçınılmaz hale gelmektedir (Konak, 2012: 6-8).

Dış ticaretin, uluslararası ekonomik faaliyetlerdeki öneminin

yanı sıra dış ticaretin yapısı da çok önemlidir. Dış ticaret yapısı, ülkelerin gelişmişlik düzeyini gösteren önemli bir göstergedir. Bu gösterge ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak zamanla değişim göstermektedir. Türkiye'nin dış ticaretinde en önemli gelişmeler ve değişimler özellikle 1980 sonrasında yaşanmıştır.

2.1.1. 1980 Öncesinde Türkiye'nin Dış Ticaretinin Gelişimi

Türkiye'nin dış ticaretini iki ayrı dönem şeklinde incelemek mümkündür. 1980'den önce; yani Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar olan süreçte Türkiye'de istikrarlı bir dış ticaret politikasının izlenmediği ve genel hatlarıyla ithal ikameci bir ekonomi politikası izlendiği; 1980'den sonra ise ticari serbestleşme ve finansal serbestleşme politikaları uygulanarak uluslararası ticarete büyük ölçüde katıldığı görülmüştür.

2.1.1.1. Serbest Milli Ekonomi Dönemi (1923-1933)

Bu yıllar arasında Türkiye'nin dış ticaret yapısına üç etkenin yön verdiği söylenebilir. Bu etkenlerden ilki, 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'dir. İkincisi, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'dır. Üçüncüsü ise, daha dışsal bir etken olarak ifade edebilecek olan, 1929 yılında patlak veren ve tüm dünyayı sarsan Büyük Buhran'dır (Özkale ve Kayalica, 2008: 356).

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu yıllarda, ülkenin ekonomisi tarıma dayalıydı ve yeterli sermaye birikimine sahip olunmadığından yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktaydı. Dolayısıyla 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde toplumun her kesimi bir araya getirilerek devletin ekonomide izleyeceği yol, bilhassa uygulanacak ekonomi politikaları belirlenmiştir. Kongre'de Türkiye ekonomisini gelişmiş ülkelerin ekonomik seviyesine çıkarmak için iktisadi kalkınmayı özel sektörün gerçekleştirilmesi ve özel sektörün bu doğrultuda yatırım yapması için teşvikler verilmesi önerilmiştir. Kongrede üzerinde durulan asıl önemli nokta, Türk milletinin siyasi ve ekonomik yönden bağımsız olmasıdır. Bu amaçla, Misak-ı İktisadi oluşturulmuştur; yani ekonominin tam bağımsız olması için yerli ve milli burjuvazinin var olması gerektiği ifade edilmiştir. İktisat Kongresi'nde dış ticaret ile ilgili gelişme ise yabancı sermayeye izin hakkı tanınması ve Türk limanlarına kabotaj hakkı verilmesi olmuştur (Gülen, 2014: 49-50).

Milli ekonomi döneminde yaşanan ikinci gelişme, İktisat Kongresi'nden beş ay sonra, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'dır. Türkiye'yi hem siyasi hem de ekonomik yönden etkileyen bu antlaşma ile Osmanlı'dan kalan bütün borçlar devralınmış ve ekonomik bağımsızlığa engel olan kapitülasyonlar kaldırılmıştır. Antlaşma çerçevesinde imzalanan ticaret sözleşmesine göre; 5 yıl süreyle gümrük tarifelerinin değişmemesi, dış ticarete uygulanan ekonomi politikalarının dondurulması ve bazı istisnalar hariç, ihracat ve ithalat yasaklarının kaldırılması öngörülmüştür. Ayrıca, Lozan Antlaşması ile 1929 yılına kadar ithalatı düzenlemek ve yerli üreticiyi korumak için başka dış ticaret politikalarından yararlanılmıştır. Lozan Antlaşması kapsamında engellerin ortadan kalkmasıyla beraber, 1929 yılında çıkarılan "Gümrük Tarife Kanunu" ile korumacı bir gümrük politikasına geçilmiştir; ama bu politikaya geçilmeden önce ülkenin ithalat oranlarının fazla yükselmesi, dış ticaret açığının önemli oranda artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu durum, fiyatların yükselmesine ve gelir yapısının bozulmasına yol açmıştır (Tunalı, 2008: 29).

Serbest milli ekonomi döneminde yaşanan üçüncü gelişmeye, 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'ndan kısa bir süre sonra bütün dünya ülkelerini derinden etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'dır. Bu kriz Türkiye Cumhuriyeti'ni de etkisi altına almış, sermayede gerçekleşen olumsuzluklardan dolayı liberal politikalardan vazgeçilerek devletçilik politikası izlenmesine neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin ekonomi politikasının temel belirleyicileri, ekonomik açıdan kendi kendine yetebilen bir yapının oluşturulması ve ihracatın bir ekonomi politikası olarak görülmemesi olmuştur (Gülen, 2014: 49-50).

1929 Ekonomik Buhranı'nın, Türkiye'nin dış ticaretine etkisi para kanalında Türk lirasının değerindeki düşüşle kendini göstermiş, bu da ihraç edilen malların fiyatında azalmaya neden olmuştur. Dolayısıyla, ihracattaki bu düşüş dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiş ve dış ticaret sürekli açık vermiştir. Dış ticaretin sürekli açık vermesi beraberinde iç ticaret oranlarının yükselmesine neden olmuştur. Bu da Türkiye ekonomisinin gerilemesine neden olmuştur (Özçelik ve Tuncer, 2007: 259-260). Bununla beraber, Türkiye 1929 Ekonomik Buhranı'nın olumsuz sonuçlarından korunmak için yeni bir yol izlemiş, bir yandan ithalatı durdurmaya çalışırken, bir yandan da dışa bağımlılığını azaltmak için yeni kambiyo rejiminin ilk

adımını atmıştır. Ülkenin dışa bağımlı bir ekonomiye sahip olmasından dolayı, 1929 Ekonomik Buhranı'nın etkisiyle fiyatlar genel düzeyinde bir artış yaşanmıştır. Bundan ötürü, 1929 Ekonomik Buhranı sonucunda ekonomiye devlet tarafından müdahale edilmesi gerekmiştir. Böylelikle, Türkiye Cumhuriyeti serbest milli ekonomi yıllarında serbest ekonomik politikalar uygulamak yerine, 1929 Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle 1930'larda yoğun devletçi politikalar uygulamaya başlamıştır (Gülen, 2014: 53).

Ayrıca, 1931 yılında ithalata sınırlama getirilmesi ve ihracatın kontrol altına alınması hakkındaki kanunla korumacılığın ilk adımını attığı söylenebilir. Türkiye 1929 Buhranı'ndan sonra dış ticaret politikalarında köklü bir değişikliğe gitmiştir. Bu noktadan itibaren, Türkiye'nin dış ticaret gelişimini etkileyen yeni dönem devlet öncülüğündeki kalkınma dönemidir.

2.1.1.2. Devlet Öncülüğünde Kalkınma Dönemi (1933- 1950)

Türkiye'de 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkisinin hala devam ettiği 1930'lu yıllarda ekonomiye devlet müdahalesinin gerektiği kabul edilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de dış ticaret açısından gelişmeler; gümrük vergilerinin artırılması, ithalat politikasının denetim altına alınması, döviz piyasasının kontrol edilmesi ve sanayileşmeye planlı bir şekilde devam edilmesi olarak özetlenebilir. Bu dönemde devletin dış ticaretteki amacı ithalat ve ihracat arasındaki farkı minimuma indirmektir. Dolayısıyla, bu amaca ulaşılması için ikili anlaşmalara başvurulmuştur. Söz konusu anlaşmalar 1934 yılında açılan Dış Ticaret Ofisi aracılığıyla yürütülmüştür (Ekerer, 2013: 49). Takip edilen dış ticaret politikası sonucunda, 1938 yılı hariç, diğer bütün yıllarda sürekli dış ticaret fazlası verilmiştir. Bilhassa savaş yıllarında tarım ürünlerine yönelik dış talep, ihracatın sürekli artmasına; ancak dönem boyunca tüketim mallarına yönelik kısıtlamalar da dış ticaret hacminin git gide daralmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu dönem boyunca dış ticaretin, 1938 yılı hariç, diğer bütün yıllarda sürekli fazla vermesi altın ve döviz stoklarının da artmasına neden olmuştur. 1933-1945 yılları arasında altın stoku 14,5 tondan 210,8 tona çıkmıştır. Dolayısıyla ülkenin bu dönemde dış ticaret yönünden iyi bir dönem geçirdiği ve bu dönemde dışa açık vermediği ifade edilebilir (Kepenek, 1987: 69).

1946 yılından sonra Türkiye hem siyasi hem de iktisadi yönden önemli gelişmeler yaşamıştır. Bu gelişmeler ister istemez dış ticaret politikasını da

etkilemiştir. 1946 yılı, Türkiye’de serbest dış ticaret politikalarının yoğun olduğu ve TL’deki yüksek oranda değer kaybıyla birlikte dışalımında miktar kontrollerinin azaldığı bir yıl olmuştur. Dolayısıyla bu yıl içinde yeni bir gümrük kanunu yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu yılın sonlarında korumacı ve devletçi politikaların yerine daha liberal politikalara yer verilmiştir (Konak, 2012: 102-103).

Yeni liberal ekonomik politikalara geçiş sürecindeyse, 1947 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF)’ye ve Dünya Bankası’na, 1948 yılında da Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatına (AET)’ye üye olunmuştur. Bu birleşme çabaları içerisinde Türkiye dışarıdan yardım arayışına girmeye başlamıştır. 1946 yılında dış ticaret fazlası veren Türkiye sırasıyla, önce Truman Doktrini sonra da Marshall Planı kapsamında yardım almaya başlaması, belki de dönemin en ilginç karakteristiklerinden birini oluşturmuştur (Tunalı, 2008: 35). Türkiye’nin dış ticaret gelişimini etkileyen diğer bir dönem yeniden serbest ekonomi dönemidir.

2.1.1.3. Yeniden Serbest Ekonomi Dönemi (1950-1962)

Türkiye’de 1950-1962 yılları arası dönemde dış ticarete uygulanan politikalar, önceki dönemde uygulanan dış ticaret politikalarından biraz farklı özellikler taşımaktadır. Ekonomide devletçi, korumacı ve müdahaleci politikalarından biraz uzak kalınmıştır. 1950-1962 arası döneme Türkiye iktisat tarihinin ikinci serbest dönemi de denebilir. 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti (DP), ekonomi programının da devletçiliği ve devletin ekonomideki yerini daraltacağını ve iktisadi kalkınmayı özel kesim üzerinden gerçekleştireceğini belirtmiştir. Bu çerçevede DP iktidarı süresince ekonomide, sanayileşmeye özel sektör üzerinden gidilmesi ve dış ticarete de yeniden liberalizasyona geçilmesi hedeflemiştir (Yavan, 2001:114).

1950 yılında, Demokrat Parti dış ticaret ile ilgili kararlarında daha önce sınırlandırılmış olan ihracatın prensip olarak serbest bırakılmasını öngörmüş; bununla beraber, spekülasyon etkilerine neden olacak maddelerin ihracatını denetim altına almıştır. İthalattaysa, dışarıdan ithal edilen malların % 65’inde serbestlik gösterilmiş, diğerlerinin ithal edilmesi de izne tabi tutulmuştur. Bu serbestleşmeden sonra 1950-1953 yılları arasında ihracat ve ithalat oranlarında, ihracat aleyhine olarak- artış gerçekleşmiştir. Bu kısa süre zarfında ithalatın bu denli artması hükümetin döviz rezervlerinin azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, 1953 yılında ithalat liberalizasyonu terk edilmiştir. 1958 yılına gelindiğinde ise Türkiye çok fazla

birikmiş borç ve zamanında ödemede zorluk çekilen dış borçla karşı karşıya kalmıştır. Bu borçlar da, kısa ve uzun vadeli kredilerde tıkanıklığa neden olmuştur (Tunalı, 2008,35-36).

Tüm bu gelişmeleri takiben, Türkiye'nin IMF ve Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OECE) nezdinde yürüttüğü görüşmeler sonucunda; dış borçları konsolide edilerek taksite bağlanmış, süresi gelen borç taksitleri tecil edilmiş ve yeni kredi fırsatları temin edilmiştir. Türkiye uluslararası örgütlerin desteğini arkasına alarak 4 Ağustos 1958 yılında "İstikrar Tedbirleri" adıyla anılan birtakım kararları yürürlüğe koymuştur. Dolayısıyla serbest ekonomi politikası ortadan kalkmıştır. Alınan istikrar tedbirleriyle ithalat yeniden serbest hale getirilerek üçer aylık programlara tabi tutulmuştur. Böylelikle dış ekonomik ilişkilerdeki tıkanıklık yavaş yavaş giderilmiştir. Dış kredi fırsatının oluşturulması ve ihracatın artması neticesinde ithalat da artmıştır. Dış ticaret hacmi yeniden genişlemiştir. Fakat, ithalatın ihracattan daha fazla artmasına bağlı olarak dış ticaret açıkları da yeniden artmıştır. Böylelikle dönem boyunca dış ticaret dengesi sürekli açık vermiştir (Yavan, 2001:119). Bu dönemde ekonomik şartlar gereği, istemeyerek de olsa ithal ikame politikasını uygulayan Türkiye, 1960'lardan sonra bu politikayı bilinçli bir şekilde uygulanmaya başlamıştır. Önceden, plansız olarak uygulanan iktisat politikalarının oluşturduğu olumsuz gelişmelerin bir planlamayla çözümleneceği fikri ortaya çıkmıştır (Gülen, 2014: 57). Türkiye'nin dış ticaret gelişimini etkileyen diğer bir dönem planlı kalkınma ekonomisi dönemidir.

2.1.1.4. Planlı Kalkınma Ekonomisi Dönemi (1963-1980)

Türkiye, 1960'lı yıllardan sonra ekonomik gelişmesini kalkınma planları kapsamında devam ettirmiştir. 1963-1980 yılları arasına bakıldığında; ithal ikameci, milli sanayiye korumaya ve iyileştirmeye yönelik koruyucu bir dış ticaret politikası takip ettiği görülmektedir. Bu doğrultuda, söz konusu dönemde ihracatı teşvik edip, ikili anlaşmalar ve gümrük vergileriyle ithalatı sınırlandırmıştır; bununla beraber 1963-1980 yılları arasındaki ekonomi politikaları, kendine mahsus özelliğiyle 1960 yılı öncesinden çok farklı bir karakter sergilemektedir. Bu farklılık da bu yıllar arasında ithalat yerine milli üretim ve sanayileşmenin 'bilinçli olarak' uygulanması olmuştur (Yavan, 2001: 140-147).

Planlı kalkınma döneminin başlangıcı olarak da bilinen 1960'lı yıllarda Türkiye'de uygulanan sabit kur politikasından dolayı yurtiçi fiyatları yurtdışı fiyatlarının üzerine çıkmıştır. Bunun sonucunda da milli para aşırı değerlenmiştir. Yine bu dönemde kambiyo rejiminin denetim altına alınmış olması ve ithal mal talebini denetim altına almak için miktar sınırlamalarına gidilmesi, ihracatı teşvik uygulamalarını gerekli kılmıştır. Bu telafi edici uygulamaların yetersizliği sonucunda 1970'li yılların ikinci yarısında ödemeler dengesi krizi yaşanmıştır. Türkiye'nin hem ara mallarının hem de yatırım mallarının temininin ithalata bağlı olması ve ihracat kapasitesinin yetersizliği döviz temin etmede sıkıntı yaşamasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde Türkiye, ihracat kapasitesinin yeterli olmamasından dolayı maliyet artışlarını ihraç yoluyla transfer etme imkânını (Makaroğlu, 2006: 18) ve üretim sürecinin ithal ikameciliğe bağlı olduğundan, dış ticarete korumacı politikaların uygulandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde ithal ikamecilik uygulamalarına verilen önemin nedeni, önceleri yurt dışından ithal edilen ürünlerin, bu uygulamayla beraber koruyucu ve özendirici bir şekilde yurt içinde üretilmesini öngören bir sanayileşme stratejisinin benimsenmesinden kaynaklanmıştır. Böylelikle bu sanayileşme stratejisi dış ticarete korumacı politikalarla beraber uygulanmıştır.

Öte yandan, Türkiye bu ithal ikameci politikalarla dışa bağımlılığını azaltmayı hedeflerken tam aksine dışa bağımlılık artış göstermeye başlamıştır. Bu durumun sebebiyse, kurulan yeni endüstrilerin hammadde ve ara malların çoğunu dışarıdan ithal etmek zorunda kalmasıdır. Neticede, ithalat miktarının artması ve ihracatın aynı oranda artmaması sonucunda dış ticaret açık verdiği için ödemeler bilançosu dengesi bozulmuş ve dış ticaret hadleri Türkiye'nin aleyhine artış göstermiştir. Bu dönemde hem sanayiye geliştirmek hem de sanayide dışa bağımlılıktan kurtulmak için yapılan tüm uygulamalara rağmen Türkiye'nin dış ticareti ve ihraç malı üretebilmek için gereken ithal mal bağımlılığı devam etmiştir. Bunun da önüne geçmek için bazı ekonomik düzenlemelerin yapılması kaçınılmaz olmuştur (Konak, 2012: 107).

Devlet bütün bu düzenlemeleri 1963 yılında kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilatı vasıtasıyla yapmaya çalışmıştır. Kalkınma planlarının dış ticaretle ilgili temel amacı ödemeler bilançosu sorununun çözülmesi ve dış borçlara olan ihtiyacın azaltılmasıdır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin bu dönemde dış ticarete atması gereken

adımlar kalkınma planlarında belirtilmiştir. Bu planlarda, koruyucu dış ticaret politikasının yerine sanayileşme stratejisinin uygulanması hedeflenmiş ve Türk ekonomisinin sanayileşmek için dışa bağımlılığın azaltılmasının zorunlu olduğu ifade edilmiştir (Yavan, 2001: 143-145). Buna rağmen, 1960'lü yıllardan 1980'li yıllara kadar olan planlı kalkınma döneminde uygulanan dış ticaret politikalarında olumlu bir gelişme kaydedilememiştir. 1960'lı yıllar ve sonrasında hem ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi uygulayan hem de DPT'yi kuran Türkiye, hızlı bir kalkınma sürecine girmiş olsa bile, 1974-1979 yıllarında üst üste yaşanan petrol krizleriyle dünya petrol fiyatlarının yükselmesi ve 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı'nın yapılması dış ticaretin açık vermesine neden olmuştur. 1980'li yıllara kadar hem dünya ekonomisinde yaşanan olumsuz gelişmeler hem de ülkede meydana gelen siyasi kargaşa ve terör, popülist politikaların varlığı ve etkin bir maliye sisteminin olmaması Türkiye'nin dış ticaret hadlerinin bozulmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler de ödemeler dengesinin yükünü artırmıştır. Ödemeler dengesinde yaşanan bu krizi aşmak içinse 1979 yılından sonra dış ticarete liberalleşme çabalarına girişilmiştir (Makaroğlu, 2006: 17). Türkiye'nin dış ticaret gelişimini etkileyen bir sonraki dönem 1980 sonrası dışa açık ekonomi dönemidir.

2.1.2. 1980 Sonrasında Türkiye'nin Dış Ticaret Gelişimi

1970'li yılların sonlarında Türkiye'de bozulan ekonomik dengeler, yüksek enflasyon, dış ticaret açığı, döviz darboğazları, ödenmesinde güçlük çekilen dış borçlar ve bunların sonucunda oluşan olumsuz tablo Türkiye'nin oldukça zorlu bir süreç geçirmesine sebep olmuştur. Ayrıca ekonomik sorunlarını dış borçlarla çözmeye alışmış olan Türkiye, kredi güvenilirliğini kaybettiği için uluslararası finans kuruluşlarından da kredi bulma şansını kaybetmiştir (Tunalı, 2008: 43); fakat 1980 yılı sonrasında hem dünyada hem de Türkiye'de çok önemli yapısal dönüşümler gerçekleşmiştir. Bu dönemden itibaren tüm dünyada etkisini gösteren 'globalleşme' olgusu tüm ülke ekonomilerini içten içe etkilemiştir. Globalleşmenin hız kazandığı bu dönemde ülke ekonomileri sınırlarını sermayeye açma yönünde bir grup serbest politikalar uygulamıştır. Yani, 1980 yılı sonrasında ekonomilere liberalleşme ve dışa dönük sanayileşme politikaları yön vermeye başlamıştır (Tombak, 2010: 52).

2.1.2.1. Küresel Ekonomiyle Bütünleşme Dönemi (1980-1995)

1980 yılından sonra Türkiye’de de, geçirilen büyük dönüşümle birlikte dış ticarete serbestleşme ve dışa açılma yönünde adımlar atılmıştır. Bu adımlardan ilki, dönemin hükümetinin 24 Ocak 1980 yılında almış olduğu kararlardır. 24 Ocak 1980 kararları, Türk ekonomisinde yapısal değişikliğin başlangıcını temsil eden, hem 1970’li yılların sonlarındaki ekonomik darboğazı, yani büyük dış borç krizini aşabilmek hem de yeni dünya düzenine uyum sağlayabilmek için hazırlanan bir istikrar programı niteliğinde olmuştur. Ayrıca, 24 Ocak 1980 kararları, Türkiye ekonomisinin tüm sektörlerine damgasını vurmuştur. Bu programın dış ticaretle ilgili maddeleri şunlardır (Gülen, 2014: 58):

- Türkiye ekonomisinin dış rekabete açılması,
- İthalatın yavaş yavaş serbestleşmesi,
- Sabit kur politikasından, esnek kur uygulamasına geçilmesi,
- İhracat ve yabancı sermaye teşvik edilmesi,
- İthal ikamesi politikasını terk ederek onun yerine ihracata yönelik sanayileşme politikası benimsenmesi şeklindedir.

24 Ocak 1980 kararlarının temel felsefesi; ekonomide devlet müdahalesini minimuma indirerek ekonomiyi piyasanın eline bırakması, ekonomide devletin yerine özel kesimin söz sahibi olması, fiyatların arz ve talebe göre belirlenmesi ve bunun tüm ekonomik işlemlerde geçerli olması şeklindedir. Bu kararlar Türkiye’nin 1980’den sonra dış ticarete izleyeceği politikaların da temelini oluşturmuştur (Yavan, 2001:214).

Söz konusu kararlarla dış ticaretin temellerinin atılmasıyla birlikte hem ihracatta hem de ithalatta olağanüstü bir artış gerçekleşmiştir. Bununla beraber, ithalatın ihracata göre daha fazla artması amaçların dışına çıkılmasına sebep olmuştur. İhracatın artırılması adına “İhracat Serbestisi” uygulamasına geçilmiştir. Ayrıca, döviz ithal edilmesiyle kambiyoadaki engeller de 1989 yılında kaldırılmıştır. İhracat yapan firmalar teşvik edilerek ihracat artırılmak istenmiştir. İhracatçılara mali destek vermek için de Türkiye İhracat Kredi Bankası ya da diğer ismi ile Eximbank kurulmuş ve ihracatçılara yönelik fonlar oluşturulmuştur. 1980 sonrasındaki on yıllık sürede sanayi ve madencilik ürünlerinin ihracat oranlarında artış gerçekleşmiştir.

Hükümetin almış olduğu 24 Ocak kararları sayesinde Türkiye’de birçok değişim meydana gelmiştir (Buğday, 2015: 2). Türkiye’de kapalı ekonomiden dışa açık ekonomiye geçilmesiyle beraber uluslararası karşılıklı üstünlüklerden faydalanılmıştır. Üretimde kapasite kullanımları genişlemiştir.

1980 sonrasında ülkemizde ihracatı teşvik amacıyla (DPT, 2000: 33-34);

- Düşük faizli ihracat kredisi,
- İhracatın katma değer ve kurumlar vergisinden muaf tutulması,
- İhracat yapılması koşuluyla gümrük muafiyetli mal ithalatı yapma hakkı verilmesi,
- Gümrük vergilerinde geçici kabul rejimine geçilmesi,
- Kaynak kullanım destekleme fonu verilmesi gibi uygulamalarda bulunulmuştur.

24 Ocak 1980 kararlarının özüne bakılırsa, ihracatla beraber ülkemizin ekonomik istikrara kavuşması amacıyla alınmış kararlardır. Bu kararların alınmasında etkili olan hususlar şu şekilde belirtilebilir (Kılıçbay, 1999: 164):

- Enflasyonu kontrol altına alarak artışını durdurmak ve ekonomiyi tekrar istikrara kavuşturmak için kıt ve zorunlu olan döviz ihtiyacının karşılanması,
- Döviz piyasası üzerindeki kontrollerin kaldırılarak döviz alım-satımının serbest bırakılması ve bununla piyasa kurallarının geçerli olduğunun vurgulanması,
- Ülkenin döviz stoklarının artması için ihracatın artırılmasına yönelik teşviklerin genişletilmesi,
- İthalat kaynaklı döviz kaybının önlenmesi,
- Faiz, tasarruf ve kambiyo rejimlerinde değişikliklerin yapılmasıdır.

24 Ocak kararlarında, yurt dışında tesisat, inşaat, montaj benzeri hizmetleri sunacak firmaların yapabilecekleri ihracat şekilleri de belirtilmiştir. Bu kapsamda, ülke içinde döviz karşılığında alınmış olan ürünlerden, yurt dışında müşterilere ulaştırılacak tüketime hazır malların satışına onay verilmiştir (Hepaktan, 2008:3). Ayrıca, ilk defa 1983 yılında, prosedürlere uymayan, alıcılarına karşı sözleşmelerini haksız olarak yerine getirmeyen, doğru beyanda bulunmayan ihracatçılara yönelik maddi ve manevi cezaların uygulanması kararlaştırılmıştır. Uluslararası alanda ticareti

yapılan ihracat mallarının uygulama koşulları, ihracatı kısıtlanan malların listesiyle birlikte 1984 yılında belirtilmiştir. 1984 ve 1985 yıllarında ise ihracat rejimlerinde genel olarak formaliteler azaltılmış, daha önce Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'na tanınmış olan pek çok yetki çeşitli illerdeki ihracatçı birliklerine aktarılmıştır (DPT, 1990: 40-42).

1990'lı yıllara gelindiğinde ise Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi sonucunda ortaya çıkan Körfez krizi ve daha sonra 1991 yılında hükümetin erken seçim kararı alması, para politikalarının gevşemesine yol açmış, bilhassa Körfez Krizi ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bu gelişmelerin neticesinde, 1994 yılında kriz çıkmış ve bu krizin sonucunda, faiz oranlarındaki aşırı artış yurt dışından ülkemize çok fazla sıcak paranın girmesine neden olmuştur. Böylelikle ihracat azalmış ve ithalat da artmıştır. Dolayısıyla dış ticaret açığı daha fazla artmıştır. Hükümetin ekonomi yönetimi ve Merkez Bankası çeşitli müdahalelerde bulunmasına rağmen istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Bu koşullar altında 5 Nisan kararları uygulamaya konmuştur. Bu kararlar sonucunda iç talepte düşüşler gerçekleşmiş ve neticede, ithalatta yaklaşık % 20,9 düşüş yaşanmıştır ki dış açık da 5,2 milyar dolara inmiştir (Hepaktan, 2008: 4).

Hükümet her ne kadar, 5 Nisan 1994 kararları ile ülke ekonomisini toparlamaya çalışmışsa da 1997 yılında çıkan Doğu Asya krizinden de dış ticaretimiz olumsuz etkilenmiştir. Bu krizle mücadele eden ülkeler paralarında devalüasyona gitmek mecburiyetinde kalmışlardır. Ülkemiz bu krizin etkisini özellikle tekstil sektöründe hissetmiştir. Bu krizden sonra ise 1998 yılında Rusya krizinin çıkması da ihracatımızı oldukça olumsuz yönde etkilemiştir. Bu krizin ardından 1999 yılında yaşanan Gölcük depremi de ekonomiyi ve ihracatı oldukça kötü etkilemiştir. Bu durumlar sonucunda ise ülkemiz IMF (International Monetary Fund) ile 3 yıllık anlaşma imzalamak mecburiyetinde kalmıştır (Sugözü, 2010: 297). Türkiye'nin dış ticaret gelişimini etkileyen diğer bir dönem Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Entegrasyon dönemidir.

2.1.2.2. Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Entegrasyon Dönemi (1996-2000)

Dünya ticaretinin hızlı yükselişi ve uluslararası alanda geçmişten süregelen ticari rekabetin şiddetlenmesiyle ülkelerin ticaret hacimlerinde artışlar gerçekleşmiştir. Bu doğrultuda, ülkeler rekabetin sürekliliğini korumak amacıyla

uluslararası alanda birlikte hareket etmişlerdir. Sanayileşen ve yeni sanayileşmeye başlayan ülkeler entegrasyon aşamasında ekonomik güvenliklerini ön planda tutmuşlardır. Bu sebepten, ticaret sırasında oluşturulan kota ve tarifelerde düşüşler yaşandığı ve bölgesel ekonomik bütünleşmelerin önemini artırdığı görülmüştür. Ekonomik bütünleşme oluşumları ise hem dünya (WTO gibi) genelinde hem de bölgesel düzeyde (AB ve NAFTA gibi) çeşitlilik göstermektedir. Bu açıdan Türkiye’de, bilhassa 1990 sonrası dönemde önemi artan entegrasyon, Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği süreci olmuştur. Türkiye’nin Gümrük Birliği ile olan ilişkisi 6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi Kararı ile başlamış ve taraflar Gümrük Birliği Anlaşmasının kabulü için gerekli şartları oluşturmuşlardır. 1 Ocak 1996’da Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği tamamlanmıştır (Koç, 2018: 29).

Türkiye, 1996-2001 yılları arasında çok önemli gelişmelere şahitlik etmiştir. Her şeyden önce, 1996 yılı itibarıyla Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği’nin tamamlanarak uygulamaya girmesi, ticari ilişkiler ve uygulanan ticaret politikaları açısından bir kilometre taşı olmuştur. Gümrük Birliği tamamlandıktan sonra Türkiye, Avrupa Birliği’nin ortak ticaret politikasına tam olarak uyum sağlamış ve bu politikanın gereklerini yerine getirmeye başlamıştır (Hatıpağaoğlu, 2014: 138).

Gümrük Birliği’nin kapsamında sadece sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünleri bulunmaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye ile Avrupa Birliği arasında yapılan sanayi ürünleri ticaretindeki vergi ve kotalar karşılıklı olarak kaldırılmıştır. Gümrük Birliği’ne üye olan ülkeler, üçüncü ülkelerle yapılan ticarete ise ortalama gümrük tarifesi uygulamıştır. Ayrıca, üçüncü ülkelere Türkiye’ye gelen malların serbest dolaşıma girmesiyle birlikte buna engel olacak her türlü kısıtlayıcı ve engelleyici unsurlar da ortadan kaldırılmıştır. Tüm bunlar Türkiye’nin dış ticaretini doğrudan etkilemiştir (Buğday, 2015: 5).

GB (Gümrük Birliği) sürecinin hemen ardından 1997 yılında, ortaya çıkan Asya Krizi de tüm ticari ilişkilerin yeniden şekillenmesine sebep olmuştur. Bu durumdan doğrudan etkilenen ülkelere bir tanesi de Türkiye’dir. Söz konusu kriz sonrasında tüm dünyada görülen durgunluk Türkiye’yi de etkilemiştir. Bu krizin üzerinden çok zaman geçmeden Rusya Krizi’nin (1998) patlak vermesi Türkiye için çok daha ağır problemlere yol açmıştır; çünkü doğalgaz ithalatı da göz önüne

alındığında, Rusya Türkiye'nin ilk sıradaki ticaret ortağıdır. Fakat 1999 yılı itibarıyla IMF ile anlaşmaya varılan Ekonomik İstikrar Programı'nın kendi yapısından kaynaklanan problemler (sabit döviz kuru enflasyon hedeflemesi vb.) sebebiyle 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında çıkan ekonomik kriz Türkiye'yi derinden sarsmıştır. Hemen sonrasında, istikrar programı kontrol edilerek, "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" adı altında, yeni; ama temel mantık itibarıyla aynı olan bir program uygulamaya konulmuştur (Hatipağaoğlu, 2014: 138).

Bu kısımda, Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne geçişi ve sonrasında ithalat ve ihracat oranlarında meydana gelen değişim, Türkiye'ye ait dış ticaret rakamlarıyla beraber değerlendirilerek gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (1996-2001)

Yıllar	İhracat (\$)	Değişim (%)	İthalat (\$)	Değişim (%)	Dış.Tic. Dengesi (\$)	Dış. Tic. Hacmi (\$)	İhr./İth/ Karşılama (%)
1996	23.224	73	43.626	222	-20.402	66.851	53,2
1997	26.261	131	48.558	113	-22.297	74.819	54,1
1998	26.973	27	45.921	-54	-18.947	72.895	58,7
1999	26.587	-14	40.671	-114	-14.084	67.258	65,4
2000	27.774	45	54.502	340	-26.727	82.277	51
2001	31.334	128	41.399	-240	-10.064	72.733	75,7

Kaynak: TÜİK Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri, 1996-2001 Dönemi, Erişim Tarihi: 06.05.2019

Tablo 2.1'e göre, 1996 yılında 23 milyar \$ olan ihracat hacmi Gümrük Birliği'yle beraber artmış ve 2001 yılına kadar 31 milyar \$'a çıkmıştır. Aynı yıllar arası da ithalat ise 43 milyar \$'dan 41 milyar \$'a düşmüştür. 1996 yılında 20 milyar \$ olan dış ticaret açığı, 2001'de 10 milyar \$'a düşmüştür. Dış ticaret hacmi ise 1996'da 66 milyar \$ iken, 2001'de bu değer 72 milyar \$'a çıkmıştır. Ayrıca, ithalatın ihracatı karşılama oranı da 1996'da yüzde 53,2'dir. Bu oran 2001 yılına kadar düzenli olarak artış göstermiştir. Türkiye'nin dış ticaret gelişimini etkileyen diğer bir dönem Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı dönemidir.

2.1.2.3. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Finansal Krizler Dönemi (2001-2007)

1 Ocak 1996'da Türkiye ve Avrupa Birliği arasında Gümrük Birliği'nin tamamlanmasından sonra, takip eden döneme Türkiye zayıf bir ekonomi ile girmiştir. Ekonomik ve siyasi istikrarsızlık sebebiyle kısa vadeli spekülasyon sermayenin ülkeden çıkışı yapması sonucunda Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri yaşanmıştır. Ardı ardına

yaşanan bu krizler, Türkiye'nin dış ticaretini oldukça olumsuz etkilemiştir. Bu krizlerden sonra uygulanmaya çalışılan ve başlangıcı 1999 yılına dayanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının yeniden benimsenmesiyle beraber ihracatta önemli oranda artışlar gerçekleşmiştir. (Aşan, 2012: 66). Bu sürecin devamında, 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti, küresel ekonomik entegrasyon sürecini ilerletmeye devam etmek için 2004 yılında, 'sürdürülebilir ihracat artışını sağlayacak ihracat yapısını oluşturmak' amacıyla IMF ile üç yıl süreli stand-by anlaşması imzalamıştır (Sağlam, 2016: 44). İstikrar programının varlığına karşın finansal krizlerin de yaşandığı 2001-2007 dönemi dış ticaret gelişiminin istatistikî verileri aşağıdaki tablodadır.

Tablo 2.2. Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (2001-2007)

Yıllar	İhracat (\$)	Değişim (%)	İthalat (\$)	Değişim (%)	Dış.Tic. Dengesi (\$)	Dış. Tic. Hacmi (\$)	İh./İt/ Karşılama (%)
2001	31.334	128	41.399	-240	-10.064	72.733	75,7
2002	36.059	151	51.553	245	-15.494	87.612	69,9
2003	47.252	310	69.339	345	-22.086	116.592	68,1
2004	63.167	337	97.539	407	-34.372	160.706	64,8
2005	73.476	163	116.774	197	-43.297	190.250	62,9
2006	85.534	164	139.576	195	-54.041	225.110	61,3
2007	107.271	254	170.062	218	-62.790	277.334	63,1

Kaynak: TÜİK Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri, 2001-2007 Dönemi, Erişim Tarihi: 06.05.2019

Tablo 2.2'ye göre, 2001 yılında 31 milyar \$ olan ihracat hacmi Güçlü Ekonomiye Geçiş Programıyla beraber artış göstermiş ve 2007 yılının sonunda 107 milyar \$'a çıkmıştır. Aynı yıllar arasında ithalat ise 41 milyar \$'dan 170 milyar \$'a çıkmıştır. 2001 yılında 10 milyar \$ olan dış ticaret açığı, 2007'de 62 milyar \$'a ulaşmıştır. Dış ticaret hacmi ise 2001 yılında 72 milyar \$ iken, 2007 yılında 277 milyar \$'a çıkmıştır. Öte yandan, 2001'de yüzde 75,7 olan ithalatın ihracatı karşılama oranı 2006 yılına kadar düşüş göstermiş olsa da 2007'de tekrar artış göstermeye başlamıştır. Sonuç itibarıyla, Türkiye'de ardı ardına yaşanan (Kasım 2000 ve Şubat 2001) krizler, 2001-2007 yılları arasında dış ticareti olumsuz etkilemiştir. Türkiye'nin dış ticaret gelişimini etkileyen diğer bir dönem Küresel Ekonomik Kriz ve günümüze uzanan süreçtir.

2.1.2.4. Küresel Ekonomik Kriz ve Sonrası Dönemi (2008-2017)

2007 yılı sonlarında etkisini gösteren ve 2008 yılında ABD konut kredisi piyasasında görülen yüksek değer kaybı sonrasında meydana gelen Küresel Ekonomik Kriz, başta gelişmiş ekonomiler olmak üzere tüm dünya ekonomilerini ciddi şekilde etkilemiştir. Bugün bile etkisi hala devam etmekte olan 2008 ekonomik krizi gelişmiş ülke ekonomilerinde ciddi talep düşüşüne neden olmuş, bu düşüş de Türkiye gibi ihracata yönelik büyüme stratejisi uygulayan ülkelerin ihracat gelirlerinde azalmaya neden olmuştur. Diğer bir ifadeyle, 2008'de ABD'de gayrimenkul piyasasında patlak veren ve etkileri tüm dünyaya yayılan küresel ekonomik krizin sonucunda tüm dünya ekonomilerinde görülen ticaretteki daralmayla birlikte Türkiye'nin ekonomisinde de daralma yaşanmıştır. Gerçekten de Türkiye için çok önemli bir ihracat pazarı olan Avrupa ülkelerinin ekonomilerindeki talep daralması Türkiye'nin ihracat performansını olumsuz etkilemiş, Türkiye'yi dünya ekonomisinin gerisinde bırakmıştır (Hatıpağaoğlu, 2014: 95). Küresel ekonomik kriz ve sonrası, 2008-2017 döneminin dış ticaret gelişimini gösteren istatistiki veriler aşağıdaki tablodadır.

Tablo 2.3. Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri (2008-2017)

Yıllar	İhracat (\$)	Değişim (%)	İthalat (\$)	Değişim (%)	Dış.Tic. Dengesi (\$)	Dış.Tic. Hacmi (\$)	İh./İt/ Karşılama (%)
2008	132.027	231	201.963	188	-69.936	333.990	65,4
2009	102.142	-226	140.928	-302	-38.785	243.071	72,5
2010	113.906	115	185.544	317	-71.661	299.427	61,4
2011	134.906	185	240.841	298	-105.934	375.748	56
2012	152.461	130	236.545	-18	-84.083	389.006	64,5
2013	151.802	-4	251.661	64	-99.858	403.463	603
2014	157.610	38	242.177	-38	-84.566	399.787	65,1
2015	143.838	-87	207.234	-144	-63.395	351.073	69,4
2016	142.529	-9	198.618	-42	-56.088	341.147	71,8
2017	157.006	102	233.798	177	-76.792	390.804	67,2

Kaynak: TÜİK Yıllara Göre Dış Ticaret Verileri, 2008-2017 Dönemi, Erişim Tarihi: 06.05.2019

Tablo 2.3'e göre, 2008'de 132 milyar \$ olan ihracat hacmi, gelişmiş ülkelerden kaynaklı küresel ekonomik kriz nedeniyle 2009'da 102 milyar \$'a geriledikten sonra 2010 yılında tekrar yükselişe geçip 2017 yılı sonunda ise 157 milyar \$'a çıkmıştır. Aynı yıllar arasında ithalatta da düşüş gerçekleşmiş ve 2009'da 140 milyar \$'a düştükten sonra 2010 yılında tekrar yükselişe geçip 2017 yıl sonunda 233 milyar \$'a çıkmıştır. 2008 yılında 69 milyar \$ olan dış ticaret açığı, krizden

dolayı 2009 yılında 38 milyar \$'a düşmüş, ondan sonraki süreçte dalgalı bir seyir izleyip 2017'de 76 milyar \$ düzeyine gelmiştir. Dış ticaret hacmi ise 2008'de 333 milyar \$ iken, 2009'da bu değer 243 milyar \$'a düştükten sonra 2010 yılında tekrar artışa geçip 2017 yılı sonunda 390 milyar \$'a çıkmıştır. Ayrıca, ithalatın ihracatı karşılama oranı da 2008'de yüzde 65,4 iken, bu oran 2009 yılında artarak, yüzde 72,5'e çıkmışsa da 2008 küresel krizinin etkisinden dolayı sonraki yıllarda dalgalı bir seyir izlemiş, 2011 yılı haricinde yüzde 60 bandının altına düşmemiş, 2017 yılı sonunda ise yüzde 67,2 seviyesine gelmiştir.

2.2. Türkiye'de Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

Bu başlık altında Türkiye'nin dış ticaretini etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bu faktörlerin Türkiye'nin dış ticaretini nasıl etkilediği ele alınmaktadır. Bu faktörler literatürde ampirik olarak en fazla konu edilen gelir, döviz kurları, ekonomik krizler ve ortak para birimi faktörleridir.

2.2.1. Gelir ve Dış Ticarete Etkisi

Gelir, bir ekonomide bir yıl süre zarfında üretilen bütün mal ve hizmetlerin değerini ifade etmektedir. Aynı zamanda bir ülkenin ekonomik büyüme düzeyini de gösterir. Bu değer, aynı zamanda GSYH (Gayrisafi Yurtiçi Hasıla) olarak da ifade edilmektedir. Bir ülkenin GSYH'si ihraç edilecek mal ve hizmetlerin arz edilme kapasitesini temsil etmektedir (Kristjansdottir, 2005: 19). Fiyatların sabit olduğu varsayımı altında, bir ekonomide gelir düzeyinin dış ticaret üzerinde etkisi belirleyicidir. Çünkü gelirin artmasıyla tüketim de artış olacaktır. Tüketimin artması hem yurt içi hem de yurt dışı mallara olan talebin artmasına sebep olacaktır. Dolayısıyla, ekonomik büyüklüğü de ifade eden GSYH'nin dış ticaret üzerinde etkisi önemli düzeydedir (Ball, 1967: 367).

Türkiye'de gelirin dış ticaret üzerindeki etkisi hem ihracatı hem de ithalatı aynı anda artıracak şekilde olmaktadır. Türkiye'de gelir artışının ithalatı artırması ve ihracatı ithalata bağımlı hale getirmesinin sebebi, ithalata yurt içinde rakip olan sektörlerin üretimlerinin düşük olması ve düşük kur-yüksek faiz politikasının uygulanmasıdır. Ayrıca katma değeri yüksek olan ürünlerin ihracatının düşük olması ve bu sektördeki yatırımlarının az olması da ihracat gelirinin azalmasına neden

olmaktadır. Dolayısıyla bu da, gelirin dış ticaret üzerindeki etkisini olumsuz hale getirmektedir (Altıntaş ve Çetin,2008: 58).

GSYH'nin Türkiye dış ticaretine etkisini daha net ortaya koymak için deneysel çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. Örneğin; Baldemir ve Keskiner (2004), çalışmalarında OECD ülkeleri içerisinde en büyük ekonomiye sahip olan beş ülkenin (ABD, Almanya, İngiltere, Hollanda ve İtalya) Türkiye ile yaptıkları ticaretlerinde gelirin dış ticarete ne ölçüde etkili olduğunu ölçmeye çalışmışlardır. OECD ülkelerinin GSYİH oranlarındaki artışın hem ithalat hem de yatırım mallarına olan talebi artırdığı için dış ticaret dengelerini negatif yönde etkilediğini görmüşlerdir. Sarıkaya (2004), tarafından yapılan çalışmada ise reel GSYH'nin Türkiye'nin ihracat akımını ne düzeyde etkilediği 1989-2003 yılları arasındaki verilere dayanarak araştırılmıştır. Bu araştırma sonucunda Türkiye'de meydana gelebilecek olan herhangi bir talep şokunun yaklaşık %50'sine ihracatın yanıt verdiği gözlemlenmiştir. Kısa dönemde ihracat esnekliğinin gelire bağlı olduğu ve gelir esnekliğinin de etkisinin kapsamlı olduğu ortaya çıkmıştır.

Başka bir çalışmada, Altıntaş ve Çetin (2008) yurtiçi gelir, yurtdışı gelir ve reel döviz kurunun Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki etkilerini, 1989-2005 yılları arasındaki aylık verileri kullanarak ARDL yöntemiyle analiz etmişlerdir. Yapılan analiz sonucunda, uzun dönemde yurtiçi gelirdeki % 1'lik bir artışın dış ticaret dengesinde yaklaşık % 1,3'lük bir olumsuzluğa, yurtdışı gelirdeki % 1'lik bir artışın ise % 0,60'lık bir olumlu etkiye neden olduğu görülmüştür. Yurtiçi gelir esnekliğinin yurt dışı gelir esnekliğinden büyük olması da dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Reel yurtiçi gelir esnekliğinin 1'den büyük olması, Türkiye'de ithalatın daha çok ara ve yatırım mallarından oluşması nedeniyle, bu mallara olan talebin yurtiçi gelir arttıkça daha çok artırabileceğini göstermektedir. Reel yurtdışı gelir katsayısının esnek olmaması ise, ihracatın daha çok tüketim mallarından oluşmasına bağlı olarak yurtdışı gelir artsa bile bu mallara yönelik olan ihracattaki yurt dışı talep artışının sınırlı olabileceğini göstermektedir.

2.2.2. Döviz Kuru ve Dış Ticarete Etkisi

Bir ülkenin milli parasının bir başka ülkenin milli parası cinsinden değerine döviz kuru denilmektedir. Döviz, daha genel bir ifadeyle bütün yabancı ülkelerin paralarına verilen addır. Başka bir tanıma göre, dış ödemelerde kullanılan her türlü

araç döviz kavramını ifade etmektedir. Ayrıca, uluslararası ticarete ödemelerin çoğu milli paraların birbirleriyle tebdil (karşılıklı değişim) edilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, milli paraları birbirine dönüştürme zorunluluğuna döviz kuru ismi verilmektedir.

Döviz de normal bir mal ve hizmet gibi belli bir fiyat üzerinden belli bir miktarda arz ve talep edilmektedir. Döviz arz ve talebinin karşılaştığı piyasaya döviz piyasası denilmektedir. Döviz piyasalarında yabancı para alım-satımı gerçekleşir, bunun sonucunda bir yabancı paranın değerini bir başka yabancı para ortaya çıkarır (Ordu, 2013: 3-4).

Döviz kurundaki bir artış, dövizin değerinin arttığını veya milli paranın değerinin düştüğünü ifade eder. Döviz kurundaki bir azalış da, tersine yabancı paranın değer kaybettiğini, milli paranın ise değer kazandığını gösterir. Döviz kurunda meydana gelen artışların ve azalışların dış ticaret üzerinde etkisinin olması kaçınılmazdır. Teorik olarak, döviz kurunun arttığı dönemlerde ihracat artmış, azaldığı dönemlerde ise ithalat artmıştır. İktisat teorisinde bir ülkenin ihracatı, ithalat yapan ülkenin hem gelirinden hem de reel döviz kurundan doğrudan etkilenmektedir (Vergil, 2001: 17). Bununla beraber, Türkiye'nin döviz kuru belirsizliği ihracat düzeyini negatif etkilese de ihracatta meydana gelen dengesizlik kalıcı değildir, kısa sürelidir (Öztürk ve Acar Avcı, 2003: 205).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1980'li yıllara kadar dış ticarete sabit kur rejimi uygulanmıştır ve buda zaman zaman TL'nin değerinin artmasına yol açmıştır. Bu durumun da etkisiyle Türkiye'de ödemeler dengesi krizleri ortaya çıkınca, ülke devalüasyon yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Türkiye'de, 1970-1980'li yıllar arasındaki dış açıklara karşı alınan en büyük önlem devalüasyon yapılmış olmasıdır. Türkiye 1980 sonrasında dış ticarete serbestleşmeye gitmiştir. Bu doğrultuda, 1984 yılında döviz piyasasını ve 1989 yılında da sermaye hareketlerini serbestleştirmiştir. Türkiye'nin finansal serbestleşme sürecindeki en son adımı da 1989 yılında döviz piyasalarını kurması olmuştur. Bunlarla beraber, döviz kurlarındaki oynaklığın Türkiye'nin dış ticaretine etkisini daha net ortaya koyabilmek için deneysel çalışmalara da ihtiyaç duyulmuştur (Tombak, 2010: 69).

Yamak ve Korkmaz (2005) çalışmalarında, reel döviz kuru değişimlerinin Türkiye ekonomisinin dış ticaret dengesi üzerindeki etkisini, 1995-2004 yılları arası

döneme ait üçer aylık verileri kullanarak, Granger nedensellik ve VAR modeli yöntemleriyle araştırmışlardır. Fakat Granger nedensellik testinin uygulanması neticesinde, teorinin aksine, seriler arasında uzun dönemli hiçbir ilişki bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Barışık ve Demircioğluda (2006), Türkiye’de uygulanan döviz kuru sisteminin dış ticaretle ilişkisini araştırmışlardır. Çalışmada reel kurda meydana gelen değişimlerin dış ticaretle olan ilişkisini 1980-2001 yılları arasındaki verileri kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, reel kurla dış ticaret arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca, döviz kurunun ithalatla olan ilişkisinin ihracatından daha fazla olduğu, ihracat ve ithalatın döviz kuruna etkisinin ise güçlü olmadığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Tarı ve Yıldırım (2009) çalışmalarında, döviz kurundaki belirsizliğin Türkiye’nin ihracatı üzerindeki etkisini 1989 yılının 1’inci dönemindeki ve 2007 yılının 4’üncü dönemindeki üç aylık verileri kullanarak araştırmışlardır. Yapılan ampirik araştırma sonucunda, döviz kurundaki belirsizliğin uzun dönemde ihracat hacmini olumsuz etkilediği, kısa dönemde ise etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Aktaş (2010), çalışmasında Türkiye’de reel döviz kurunun ihracat ve ithalat üzerindeki etkisini 1989 yılının 1’nci dönemindeki ve 2008 yılının 4’üncü dönemindeki üç aylık verileri kullanarak VAR analiziyle incelemiştir. Analizin sonucuna göre, reel kurdaki herhangi bir oynaklığın dış ticaret dengesi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, reel döviz kurunun dış ticaret dengesini sağlamada etkin bir şekilde kullanılamayacağı görülmüştür. Ayrıca, ithalat kısıtlamalarının ihracatı olumsuz yönde etkileyeceği sonucuna da ulaşılmıştır.

2.2.3. Ekonomik Kriz ve Dış Ticarete Etkisi

Kriz, en basit tanımıyla, işletmelerin ödeme gücünü engelleyen ve işleyiş sistemini tahrip eden acil ve beklenilmeyen olaylardır. Krizler genelde işletmelerin amaç ve varlığını tehdit eder. Kriz, önceden tahmin edilemeyen, acil müdahale gerektiren, duruma cevap vermek için karar verme zamanını kısıtlayan ve en önemlisi de işletmeleri kararsızlığa iten bir süreçtir. Krizler önceden sinyal

verebileceği gibi, aniden ortaya çıkması da mümkündür, her iki durumda işletme faaliyetleri açısından bir tehdit içermektedir (Titiz ve Çarıkçı, 2001: 204).

Aynı şekilde, ekonomik krizi de, önceden tahmin edilmesi zor ya da imkânsız olan gelişmelerin sonucunda; kamu, kurum ve bireyleri ciddi bir şekilde sarsan olayların ortaya çıkması olarak adlandırmak mümkündür. Ekonomik hayatta normal gidişata uymayan hallerin ortaya çıkmasına, ekonomik faaliyetlerin duraksamasına ve piyasaların işlevsiz hale gelmesine yol açan ciddi iniş-çıkışları beraberinde getiren kriz, aynı zamanda çıktığı yerde derin değişimlere sebebiyet veren bir olgudur. Ayrıca, ekonomik kriz küreselleşmenin de etkisiyle ülke sınırlarını geçerek geniş alanlara yayılan ekonomik resesyona ve bunalımı da ifade etmektedir (Demircan, 2018: 4-5).

Ekonomik kriz, ekonomik araştırmaların üzerinde titizlikle durduğu önemli konulardan biridir. Ekonomik krizler, çok farklı biçimlerde meydana gelmektedir. Üretimde daralma, fiyatlardaki ani düşüşler, işsizlik oranlarında ani artışlar, firmalardaki batışlar, ücretlerdeki düşüşler ve spekülasyon hareketleri ekonomik krizin göstergelerindedir. Kriz sonucunda dengeleri bozulan ekonomiler, dengelerini yeniden toparlamak için ekonomik yapılarına uygun olan istikrar tedbirleri uygulamalar (Öcal, 2011: 206).

Ekonomik kriz sonucunda; kısa vadeli fonların hızlı bir şekilde ülkeden çıkış yapması, döviz kuru, faiz ve enflasyon oranlarında ani sıçramalar yaşanması, finans piyasalarındaki dengesizlikler ve kısa sürede üretim ve yatırım düzeylerindeki düşüşler reel sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Hatta, bir ülkede çıkan kriz, başta komşu ülkeler olmak üzere diğer ülkeleri de etkilemektedir (Koyuncu ve Şenses, 2004: 3).

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana farklı ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan dolayı ciddi ekonomik krizlere maruz kalmıştır. Bu ekonomik krizlerin bir kısmı ekonominin iyi yönetilememesinden kaynaklanmış, bir kısmı da dış ülkelerde meydana gelen krizlerden kaynaklanmıştır. Ülkemizin iç yapısından kaynaklanan krizler; Nisan 1994 Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri, dışarıdan kaynaklanan krizler ise 1929, 1999 ve 2008 krizleridir. Türkiye ilk ekonomik krizini, 1929 yılında tüm dünyadaki ekonomik düzeni alt üst eden ve Buhran olarak adlandırılan krizle yaşamış, son olarak da 2007 yılı Ağustos ayında belirtilerini

göstermeye başlayan, birçok ülkeyi olumsuz etkileyen ve 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizden etkilenmiştir (Öcal, 2011: 39).

Bu krizlerin Türkiye'nin dış ticaretine etkileri ampirik çalışmalarla birçok araştırmacı tarafından test edilmeye çalışılmıştır. Örneğin; Ezer (2010) çalışmasında, 1929 Ekonomik Buhranı'nın Türkiye ekonomisine etkilerini incelemiştir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin ortaya çıkması sonucu dünya pazarlarındaki tahıl ve ham madde fiyatların düşmesi Türkiye'nin ihracat gelirlerini düşürmüştü ve o dönemde Türkiye ekonomisinin tarıma dayalı olmasından ötürü, bu durumdan en fazla etkilenen kesimlerden biri de büyük çiftçiler olmuştur. Ayrıca, ülke o dönemde Osmanlı'dan devralınan dış borçları ertelemek ve ithalatı da kısmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, 1929 yılında Türkiye'nin dış ticaret açığı artmıştır.

Aşan ve Yıldırım (2011) yaptıkları çalışmalarında, 2007 yılı Ağustos ayında belirtilerini göstererek birçok ülkeyi olumsuz etkileyen 2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye'nin ihracatı üzerine etkilerini, Türkiye'deki bölgelerin sektörel ihracat verilerini kullanarak Shift-Share Analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda, küresel ekonomik krizin etkisiyle Doğu Marmara, İstanbul, Ege ve Doğu Karadeniz bölgeleri ihracat payı azalan bölgeler, bunların dışında kalan bölgeler ise ihracat payı artan bölgeler olarak tespit edilmiştir.

Güvenek vd. (2018) çalışmalarında; Kasım 2000, Şubat 2001 iç krizleriyle ve 2008 küresel ekonomik krizinin Türkiye ekonomisine etkilerini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda mali piyasalarda meydana gelen krizin etkilerinin reel sektöre de yansımalarıyla dış-ticaret kanalı olumsuz etkilenerek, Türkiye'nin ihracat hacminin dünya piyasalarında olduğu gibi daralma yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca finansal krizler, ödemeler dengesi üzerinde de olumsuz etkiye yol açarak cari açıkların artmasına neden olmaktadır. Hızlı sermaye hareketleri sonucunda sermaye girişindeki artış, cari açığın da artmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla ödemeler dengesinin giderek bozulması, döviz kurlarının sürekli dalgalanma göstermesi, milli paranın değerinin düşmesi finansal piyasalardaki dengenin bozulmasına neden olmaktadır.

2.2.4. Ortak Para Birimi ve Dış Ticarete Etkisi

Aynı bölgesel birlik içinde bulunan ülkeler, aralarındaki ticareti artırmak için milli para birimlerini bırakıp, bölge içinde tek bir para birimi kullanarak döviz birliğini oluştururlar. Ülkelerin parasal birlik oluşturma koşulları şöyle açıklanabilir (Tombak, 2010: 27):

- Ülkeler arasındaki üretim faktörlerinin giriş-çıkışı tam olmalıdır.
- Ülkeler aynı üretim yapısına ve aynı konjonktürel dalgalanmalara sahip olmalıdır.
- Parasal birliğe sahip olan ülkeler liberal politikaların uygulandığı ekonomilere sahip olmalıdırlar.
- Parasal birliğe üye ülkeler arasında para ve döviz politikalarında benzerlik olmalıdır.

Parasal birliğin üye ülkelerin ticaretlerini etkilemesi araştırmalara konu olmuştur. Parasal birliklerin ülkelerin ticaret akımları üzerinde etkisinin olmasına yol açan faktörler şu şekilde sıralanabilir (Sousa ve Lochard, 2004: 4):

- Parasal birliğin olması sebebiyle döviz kurlarındaki işlem maliyetlerinden muaf olunması ticareti artırıcı bir etki yapmaktadır.
- Parasal birliği oluşturan ülkeler arasında döviz kuru farklılıklarının ve belirsizliklerinin yok olması sağlanmaktadır.

Devam eden kısımda, ortak para biriminin Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkisini konu alan deneysel çalışmalara değinilecektir.

Karabulut ve Uğur (2006) çalışmalarında, AB'nin Euro'ya geçişinin Türkiye'nin ithalatına etkisini araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda, dış ticaretin yaklaşık % 50'sini AB ülkeleriyle yapan Türkiye'nin, bu geçişten sonra Euro bölgesinden ithalatında tutar olarak bir artış olmasına rağmen, bu ithalatın genel ithalat içindeki oranında düşüş olduğu tespit edilmiştir.

Yanardağ ve Bora (2003) yaptıkları çalışmalarında, Avrupa'nın parasal birliğe geçmesinin Türkiye'nin dış ticaretine olası etkilerini araştırmışlardır. Bu araştırmaya göre; Türkiye'nin AB ile çok yakın ekonomik ve ticari ilişkileri bulunmasından dolayı AB'nin parasal birliğe geçmesi Türkiye açısından önem arz etmektedir; çünkü Türkiye dış ticaretinin yarısını AB ülkelerine yapmaktadır. Avrupa'da 4 milyonu

aşkın Türkiye vatandaşı yaşamaktadır. Günümüzde AB ülkeleri Türkiye'nin dış ticarete en önemli partneri durumundadır. Dolayısıyla AB'nin Euro'ya geçmesi Türkiye ekonomisini etkilemiştir. Araştırmada, bu etkinin olumlu veya olumsuz olmasının, Türkiye'nin kendi iç dinamiklerine ve Euro'nun uluslararası piyasalardaki gidişatına bağlı olacağı sonucuna varılmıştır.

2.3. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)

Bu alt başlıkta; OECD'nin kuruluşu, amacı, tarihçesi, ekonomik görünümü ve Türkiye ile olan ilişkileri hakkında bilgilere yer verilecektir. Ayrıca, OECD'nin genel ekonomik görünümü tablolar yardımıyla açıklanacaktır.

2.3.1. OECD'nin Kuruluşu ve Aşamaları

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), (Organisation for Economic Co-operation and Development) 1961 yılında, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC)'nin yerine kurulmuş uluslararası bir ekonomik kuruluştur (Akbaş, 2012: 69).

OECD, demokratik kuruluşlara ve pazar ekonomisine sahip 35 farklı ulusun iktisadi, idari ve toplumsal problemlerini çözüme kavuşturmak ve bu sürecin avantajlarından yararlanmak üzere ortak çalıştıkları uluslar arası bir ekonomi örgütüdür. OECD, temel olarak iktisadi mevzularda uzmanlaşmış hükümetler arası bir danışma kuruluşu görünümündedir (Yenisu, 2017:4).

OECD, 20 kurucu devlet tarafından 14 Aralık 1960 yılında Paris Anlaşması ile kurulmuş ve 1961 yılında yürürlüğe girmiştir. Merkezi Paris'tedir. Bu ekonomik kuruluşun genel sekreterliği vazifesini 2006 yılından beri, Meksika kökenli Mr. Angel Gurría üstlenmiştir (Hoş Yumruk, 2003: 117).

OECD'nin bahsi geçen yirmi kurucu üyesi şunlardır; Fransa, İsviçre, Belçika, Danimarka, Türkiye, ABD, İngiltere, Kanada, Almanya, Yunanistan, Avusturya, İzlanda, İrlanda, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç ve İtalya'dır. Ekonomik kuruluşu sonradan dahil olan ülkeler ise; Yugoslavya (1962), Japonya (1964), Finlandiya (1969), Avustralya (1971), Yeni Zelanda (1973), Meksika (1994), Çek Cumhuriyeti (1995), Macaristan (1996), Güney Kore (1996), Polonya (1996), Slovakya (2000), Şili (2010), Estonya (2010), Slovenya (2010) ve İsrail (2010)'dir (Atay, 2014: 70).

İlk olarak adı geçmiş olan 20 kurucu üye daha çok, batılı ve yüksek gelirli ülkelerdir. Sonradan dahil olan 15 ülke ise pazarları gelişmekte olan ülkelerdir. Toplamda 35 ülkenin üyeliğini içinde barındıran örgüt, üye ülkeler tarafından gündeme getirilen güncel konularda, iktisadi hayatın farklı aşamalarında, yaptığı çözüm odaklı araştırmaların neticeleri doğrultusunda üye ülkelere önerilerde bulunmaktadır. Bu örgütün amaçları şu şekilde sıralanabilir (Akbulut, 2002: 32-42):

- ✓ İktisadi büyüme, finansal istikrar, ticaret ve yatırım, teknoloji, inovasyon, girişimcilik ve kalkınma alanlarında işbirliği yoluyla refah artışı sağlamak ve yoksullukla mücadele konularında hükümetlere yardımcı olmak,
- ✓ Herkese iş olanağı oluşturmaya çalışmak ve toplumsal eşitlik temelinde verimli ve sağlıklı bir yönetim ortaya koymak,
- ✓ Yeni gelişme ve problemleri anlamak ve bunlara çözüm üretmek gibi konularda hükümetlere önerilerde bulunmak,
- ✓ Ekonomik ve sosyal gelişmeyle çevrenin korunması arasındaki dengeyi gözetmektir.

2.3.2. OECD'nin Tarihçesi

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), 1961 yılında Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC)'nin yerine geçmiş ve batı ülkeleri arasındaki iş birliğinin temel organlarından biri haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda yıkıma uğrayan Batı Avrupa ekonomilerinin onarımı amacıyla Marshall Planı çerçevesinde ABD ve Kanada'nın yaptıkları yardımların dağıtımına yardımcı olmak ve Avrupa ülkeleri arasındaki ticari ödemeleri liberalleştirerek geliştirmek için kurulan OEEC zamanla fonksiyonlarını kaybetmiştir (Yavuz, 2012: 5).

1958 yılında OEEC'nin bir kısım üyelerinin Avrupa'da AET'yi kurmaları, OEEC üyeleri arasında ayrıcalıklı bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1950'li yılların sonlarında dünya ekonomisi yeni problemler ile karşı karşıya gelmiş, gelişme yolunda olan ülkelerin ekonomik kalkınma problemleri dünya çapında önem kazanmaya başlamıştır. Bu ortamda ABD, Fransa, İngiltere ve Batı Almanya devlet yetkilileri, 1959 Aralık ayında bir toplantı gerçekleştirerek, gelişmekte olan ülkelere uluslararası işbirliği içinde yardım yapılmasını görüşmüşlerdir. Gelecekte de işbirliğinin devam etmesi amacıyla 13 ülkenin ve AT Komisyonu'nun katılımıyla 12-13 Ocak 1959 tarihinde Özel Ekonomik Komite toplanmıştır. Komite içinde 'dörtler

grubu' ismiyle bilinen bir çalışma grubu kurulmuş ve OEEC'nin fonksiyonlarının devamını kapsayan bir anlaşma taslağı hazırlamıştır. Çalışma grubu, OEEC'nin güncel hale getirilmesi için 7 Nisan 1960'da rapor yayımlamıştır. Bu dönemde Batı Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi ve ekonomik yönden güçlenmesi büyük ölçüde tamamlanmıştır. Üye ülkelerin paralarına konvertibilite kazandırılmasıyla birlikte dış ticaretin serbestleştirilmesinde önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Sürecin devamında, OEEC'nin yeniden düzenlenmesi konusunda 24-25 Mayıs 1960'da konferans düzenlenmiştir. En nihayet, OEEC'yi OECD'ye dönüştürmek amacıyla OECD'nin kurulmasını karara bağlayan anlaşma, 14 Aralık 1960 tarihinde Paris'te imzalanmış, 30 Eylül 1961'de ise örgüt faaliyete resmen başlamıştır (Karbuş, 2005:24).

2.3.3. OECD Ülkelerinin Genel Ekonomik Görünümü

Bu başlıkta, OECD'nin genel ekonomik görünümü istatistiki verilere eşliğinde incelenecektir. OECD'ye üye olan ülkelerin dış ticaretinin son dönemdeki gelişimine ışık tutması amacıyla 2010-2016 yılları arasındaki veriler baz alınacaktır. Öncelikli olarak ihracat ve ithalat verileri, daha sonra da kişi başına düşen milli gelir ve nüfus verileri incelenecektir.

Tablo 2.4. OECD Ülkelerinde İhracat Göstergeleri (Milyar Dolar)

ÜLKELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
KANADA	469.065	546.693	551.183	555.798	567.433	491.717	475.594
BELÇİKA	369.665	430.226	409.787	425.753	438.799	367.646	387.771
AVUSTRALYA	227.050	299.391	332.126	314.546	308.750	269.981	232.584
AVUSTURYA	200.892	232.583	220.981	229.834	235.964	202.233	204.239
ŞİLİ	82.487	95.255	91.147	89.638	86.267	71.654	70.469
ÇEKYA	136.996	162.543	157.958	160.969	171.545	151.424	155.347
DANİMARKA	162.681	185.142	178.723	188.383	192.780	167.749	164.449
ESTONYA	14.633	20.051	19.815	21.191	21.653	17.739	18.432
FİNLANDİYA	95.843	107.169	101.351	104.790	101.471	84.835	86.002
FRANSA	707.910	813.250	783.758	825.465	846.143	745.911	743.372
ALMANYA	1.443.735	1.684.131	1.629.613	1.703.561	1.778.174	1.582.312	1.603.933
YUNANİSTAN	66.165	73.490	704.681	72.806	76.733	62.031	58.691
MACARİSTAN	107.133	122.121	110.475	115.824	122.819	110.852	112.652
İRLANDA	228.856	246.474	241.114	253.843	291.597	362.232	370.606
İZLANDA	7.113	8.301	8.100	8.576	9.149	9.011	9.822
İSRAİL	81.742	94.163	92.756	97.304	99.355	93.528	96.173
İTALYA	535.264	614.743	592.544	614.914	630.597	548.504	554.124
JAPONYA	857.109	919.000	902.241	820.552	850.777	773.029	797.780
KORE	540.896	670.343	688.932	703.395	709.555	626.899	598.238
LETONYA	12.747	16.317	17.240	18.244	19.033	16.292	16.554
LİTVANYA	24.255	32.605	34.974	39.019	39.348	31.478	31.845
LÜKSEMBURG	92.868	106.802	105.672	117.692	138.113	128.687	129.732
MEKSİKA	314.142	366.385	387.538	398.972	419.247	404.586	399.775
HOLLANDA	601.815	691.378	679.207	710.766	726.273	632.365	640.812
YENİ	44.356	51.152	50.852	54.946	56.027	48.978	48.869
NORVEÇ	170.473	205.661	207.022	204.892	193.657	145.839	126.672
POLONYA	191.992	225.087	222.378	242.824	259.435	236.390	246.353
PORTEKİZ	71.188	83.977	81.593	89.335	92.022	80.570	82.337
SLOVAKYA	68.320	83.500	85.408	92.391	92.723	81.347	84.943
SLOVENYA	308.670	36.095	33.895	35.854	37.834	33.162	34.718
İSPANYA	365.338	430.350	410.157	438.755	450.428	394.552	407.633
İSVEÇ	225.558	262.875	251.942	253.492	258.408	226.807	227.768
İSVİÇRE	373.420	457.983	447.813	495.206	455.817	422.098	440.110
TÜRKİYE	157.844	185.339	206.848	211.715	222.003	200.727	189.717
İNGİLTERE	688.754	799.277	791.497	812.795	853.874	790.107	749.003
ABD	1.852.335	2.106.371	21.981.823	2.276.608	2.373.648	2.264.916	2.214.566

Kaynak : <https://data.oecd.org/> (Erişim Tarihi:12.11.2018)

Tablo 2.4’de yer alan verilere göre OECD ülkeleri içerisinde 2016 yılı itibarıyla en çok ihracat yapan ülkelerin başında ilk üç sırada, 2.214 milyar dolarla ABD, 1.603 milyar dolarla Almanya ve ihracatı giderek azaldığı halde, 797.780 milyar dolarla Japonya gelmektedir. Tabloya göre OECD ülkeleri içerisinde 2016 yılı itibarıyla en az ihracat yapan ülkeler arasında ise ilk üç sırada, 9.822 milyar dolarla İzlanda, 16.554 milyar dolarla Letonya ve 18.432 milyar dolarla Estonya gelmektedir.

Yine Tablo 2.4. incelendiğinde, 2010 yılında ihracat rakamlarının tamamının önemli ölçüde azaldığı, 2011 yılında ise düzelmenin başladığı görülmektedir. 2008 küresel ekonomik krizinin etkisiyle ihracatı 2010’da en çok azalan ülkelerin başında ABD ile Almanya gelmektedir. Bu durumun nedeni olarak ABD’de bankalar tarafından yapılan yanlış kredi uygulamaları ve konut piyasasında verilen kredilerin geri dönmesindeki güçlükler görülmektedir. İhracatı 2010’dan sonra en çok artan ülkelerse Avustralya ile Güney Kore olarak görülmektedir (Göçer ve Özdemir, 2012: 192).

Tablo 2.5. OECD Ülkelerinde İthalat Göstergeleri (Milyar Dolar)

ÜLKELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
KANADA	499.992	568.146	587.120	586.141	585.135	530.268	512.704
BELÇİKA	360.976	427.499	406.717	419.284	435.433	361.460	381.549
AVUSTRALYA	238.851	285.898	335.971	334.974	315.025	290.506	259.951
AVUSTURYA	187.158	220.535	209.537	217.722	221.515	187.993	191.121
ŞİLİ	68.442	86.884	91.222	91.237	83.794	72.190	68.332
ÇEKYA	130.581	153.814	147.999	148.900	158.318	140.216	140.732
DANİMARKA	140.316	163.145	159.028	165.680	168.204	145.778	145.439
ESTONYA	13.394	18.723	19.457	20.484	20.912	16.835	17.531
FİNLANDİYA	92.707	109.498	105.055	107.180	104.006	85.932	87.773
FRANSA	742.031	868.987	818.540	854.548	878.812	759.722	763.536
ALMANYA	1.266.125	1.500.432	1.413.773	1.479.936	1.508.830	1.312.469	1.326.710
YUNANİSTAN	91.984	92.985	81.399	79.551	82.430	61.929	60.083
MACARİSTAN	100.186	113.530	101.927	106.393	113.873	99.966	99.968
İRLANDA	191.941	201.767	202.380	208.873	245.689	266.042	303.525
İZLANDA	5.761	7.133	7.251	7.345	8.075	7.768	8.536
İSRAİL	76.856	92.886	92.760	91.999	95.006	84.519	89.537
İTALYA	577.110	650.487	572.068	566.795	569.203	494.802	493.657
JAPONYA	773.859	952.436	998.182	939.996	970.347	791.424	749.687
KORE	506.037	652.367	654.763	638.384	635.406	530.641	501.245
LETONYA	13.097	17.722	18.490	19.318	19.486	16.430	16.307
LİTVANYA	24.952	33.714	34.605	38.438	38.340	31.677	31.292
LÜKSEMBURG	75.369	87.282	88.087	97.926	115.450	108.327	109.150
MEKSİKA	328.581	382.867	402.385	413.674	434.741	428.462	421.081
HOLLANDA	531.868	615.054	599.615	618.065	630.901	552.362	555.253
Y. ZELANDA	40.992	48.544	49.626	51.932	54.564	47.629	48.277
NORVEÇ	122.151	141.509	140.526	148.436	148.719	124.088	123.468
POLONYA	201.569	235.433	224.581	232.613	251.577	221.619	227.274
PORTEKİZ	89.200	94.462	82.692	87.063	91.588	79.409	80.039
SLOVAKYA	69.620	84.397	81.983	88.222	89.264	79.941	81.799
SLOVENYA	30.178	35.153	31.940	33.179	34.142	29.463	30.624
İSPANYA	384.020	434.009	390.533	394.421	416.976	367.366	370.303
İSVEÇ	198.855	236.385	225.122	227.405	233.644	202.600	202.874
İSVİÇRE	311.077	398.974	378.438	412.218	372.933	343.923	365.060
TÜRKİYE	196.452	253.091	249.766	266.904	258.300	223.151	214.639
İNGİLTERE	752.366	839.606	844.201	868.085	914.479	839.561	803.925
ABD	2.364.992	2.686.366	2.763.844	2.768.613	2.883.157	2.788.958	2.735.805

Kaynak : <https://data.oecd.org/> (Erişim Tarihi:12.11.2018)

Tablo 2.5.'de yer alan verilere göre OECD ülkeleri içerisinde 2016 yılı itibarıyla en çok ithalat yapan ülkelerin başında ilk üç sırada; 2.735 milyar dolarla

ABD, 1.326 milyar dolarla Almanya, 803.926 milyar dolarla İngiltere ve ithalatında giderek azalış meydana geldiği halde 763.536 milyar dolarla Fransa gelmektedir. Yine, tabloya göre OECD ülkeleri içerisinde 2016 yılı itibarıyla en az ithalat yapan ülkeler arasında ilk üç sırada; 8.536 milyar dolarla İzlanda, 16.307 milyar dolarla Letonya ve 17.531 milyar dolarla Estonya gelmektedir.

Yine, Tablo 2.5. incelendiğinde 2010 yılında ithalat rakamlarının tamamının önemli ölçüde azaldığı, 2011 yılında da düzelmeye başladığı görülmektedir. 2008 küresel ekonomik krizinin de etkisiyle 2010'da ithalatı en çok azalan ülkelerin başında ABD ile Almanya gelmektedir. 2010'dan sonra ithalatı en çok artan ülkelere yine ABD ve Almanya'dır. Bu durumun nedenleri olarak; uluslararası likiditenin büyük oranlarda azalması, cari açığın finansmanının zora girmesi, buna bağlı olarak döviz kurlarının yükselmesi, bankaların kredi miktarlarını düşürmesi, iç talebin daralması ve tüm bu gelişmelerin reel sektörü etkisi altına alması görülmektedir (Göçer, 2013: 166).

Tablo 2.6 . OECD Ülkelerinde Kişi Başına Düşen GSMH Göstergeleri (Milyar)

ÜLKELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
KANADA	47.447	52.082	52.497	52.418	50.633	43.525	42.349
BELÇİKA	44.380	47.703	44.741	46.583	47.352	40.361	41.261
AVUSTRALYA	51.937	62.412	67.865	67.990	62.328	56.561	49.897
AVUSTURYA	46.858	51.375	48.568	50.717	51.705	44.207	44.731
ŞİLİ	12.860	14.706	15.432	15.941	14.794	13.737	13.961
ÇEKYA	19.808	21.717	19.730	19.916	19.745	17.716	18.484
DANİMARKA	58.041	61.754	58.508	61.191	62.549	53.013	53.579
ESTONYA	14.639	17.455	17.422	19.072	19.950	17.156	17.737
FİNLANDİYA	46.202	50.791	47.416	49.638	49.915	42.424	43.433
FRANSA	40.638	43.791	40.875	42.593	43.009	36.613	36.870
ALMANYA	41.786	46.810	44.065	46.531	48.043	41.324	42.233
YUNANİSTAN	26.918	25.916	22.243	21.875	21.761	18.071	17.882
MACARİSTAN	13.092	14.118	12.888	13.668	14.201	12.484	12.820
İRLANDA	48.672	52.186	49.042	51.773	55.413	61.808	64.100
İZLANDA	41.852	46.182	44.563	48.024	52.855	51.214	60.530
İSRAİL	30.643	33.690	32.526	36.291	37.540	35.691	37.181
İTALYA	35.849	38.335	34.814	35.370	35.397	30.180	30.669
JAPONYA	44.508	48.168	48.603	40.454	38.109	34.568	38.972
KORE	22.087	24.080	24.359	25.890	27.811	27.105	27.608
LETONYA	11.326	13.703	13.823	15.032	15.716	13.640	14.070
LİTVANYA	11.985	14.358	14.341	15.694	16.545	14.289	14.913
LÜKSEMBURG	104.965	115.762	106.749	113.625	119.225	101.447	100.739
MEKSİKA	9.016	9.913	9.940	10.401	10.581	9.291	8.444
HOLLANDA	50.338	53.541	49.475	51.574	52.157	44.746	45.638
Y. ZELANDA	33.692	38.427	39.970	42.949	44.561	38.649	40.332
NORVEÇ	87.770	100.711	101.668	103.059	97.200	74.498	70.890
POLONYA	12.600	13.894	13.146	13.781	14.342	12.566	12.415
PORTEKİZ	22.539	23.196	20.577	21.619	22.078	19.253	19.872
SLOVAKYA	16.601	18.187	17.275	18.192	18.630	16.133	16.530
SLOVENYA	23.437	24.985	22.532	23.358	24.202	20.873	21.650
İSPANYA	30.737	31.835	28.564	29.212	29.623	25.790	26.617
İSVEÇ	52.076	59.593	57.134	60.283	59.180	50.812	51.845
İSVİÇRE	74.606	88.416	83.538	85.112	86.606	82.016	79.866
TÜRKİYE	10.672	11.341	11.720	12.543	12.127	10.985	10.863
İNGİLTERE	38.893	41.412	41.791	42.724	46.783	44.306	40.412
ABD	48.375	49.794	51.451	52.782	54.697	56.444	57.589

Kaynak : <https://data.oecd.org/> (Erişim Tarihi: 12.11.2018)

Tablo 2.6’da yer alan verilere göre OECD ülkeleri içerisinde 2017 yılı itibarıyla kişi başına en yüksek GSMH’ya sahip olan ülkelerin başında ilk üç sırada; 104.103 milyar dolarla Lüksemburg, 80.190 milyar dolarla İsviçre ve 75.505 milyar dolarla Norveç gelmektedir. Ayrıca, tabloya göre OECD ülkeleri içerisinde 2017 yılı itibarıyla kişi başına en düşük GSMH’ya sahip olan ülkelerin başında ilk üç sırada; 8.903 milyar dolarla Meksika, 10.541 milyar dolarla Türkiye ve 15.346 milyar dolarla Şili gelmektedir. 2008 yılında ABD’de finans temelli meydana gelen krizden dolayı ekonominin daralması sonucu 2010 yılında OECD ülkelerinin tamamında kişi başına düşen GSMH oranının önemli ölçüde azaldığı ve 2011 yılında tekrar yükselme eğilimi gösterdiği görülmektedir.

Tablo 2.7 OECD Ülkelerinde Nüfus Göstergeleri (Milyon)

ÜLKELER	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
AVUSTRALYA	22.280	22.340	22.742	23.145	23.504	23.850	24.210
AVUSTURYA	8.363	8.391	8.429	8.479	8.546	8.642	8.736
BELÇİKA	10.895	11.116	11.128	11.182	11.209	11.274	11.331
KANADA	34.274	34.342	34.750	35.152	35.535	35.832	36.264
İSVİÇRE	7.824	7.912	7.996	8.346	8.188	8.282	8.373
ŞİLİ	16.993	17.153	17.309	17.462	17.613	17.762	17.754
ÇEKYA	10.474	10.496	10.510	10.514	10.525	10.546	10.566
ALMANYA	81.776	80.274	80.425	80.645	80.982	81.686	82.348
DANİMARKA	5.547	5.570	5.591	5.614	5.643	5.683	5.728
İSPANYA	46.576	46.742	46.773	46.620	46.480	46.444	46.484
ESTONYA	1.331	1.327	1.322	1.317	1.314	1.315	1.315
FİNLANDİYA	5.363	5.388	5.413	5.438	5.461	5.479	5.495
FRANSA	65.507	65.342	65.659	65.998	66.316	66.593	66.859
YUNANİSTAN	11.121	11.104	11.045	10.965	10.892	10.820	10.775
MACARİSTAN	10.000	9.971	9.920	9.893	9.866	9.843	9.814
İRLANDA	4.560	4.580	4.599	4.623	4.657	4.701	4.755
İZLANDA	0.318	0.319	0.322	0.324	0.327	0.331	0.335
İSRAİL	7.623	7.765	7.910	8.059	8.215	8.380	8.546
İTALYA	59.277	59.379	59.539	60.233	60.789	60.730	60.627
JAPONYA	128.070	127.833	127.629	127.445	127.276	127.141	126.994
KORE	49.554	49.936	50.199	50.428	50.746	51.014	51.245
LİTVANYA	3.282	3.115	2.987	2.957	2.932	2.904	2.868
LÜKSEMBURG	0.506	0.518	0.530	0.543	0.556	0.569	0.582
LETONYA	2.097	2.059	2.034	2.012	1.993	1.977	1.959
MEKSİKA	117.318	119.090	120.828	122.535	124.221	125.890	127.540
HOLLANDA	16.615	16.693	16.754	16.804	16.865	16.939	17.030
NORVEÇ	4.889	4.953	5.018	5.079	5.137	5.190	5.234
Y. ZELANDA	4.350	4.384	4.408	4.442	4.509	4.595	4.693
POLONYA	38.042	38.063	38.063	38.040	38.011	37.986	37.970
PORTEKİZ	10.573	10.557	10.514	10.457	10.401	10.358	10.325
SLOVAKYA	5.391	5.398	5.407	5.413	5.418	5.423	5.430
SLOVENYA	2.048	2.052	2.057	2.059	2.061	2.063	2.065
İSVEÇ	9.378	9.449	9.519	9.600	9.696	9.799	9.923
TÜRKİYE	72.326	73.409	74.569	75.787	77.030	78.271	79.512
İNGİLTERE	62.766	63.258	63.700	64.128	64.613	65.128	65.595
ABD	309.338	311.644	313.993	316.234	318.622	321.039	323.405

Kaynak : <https://data.oecd.org/> (Erişim Tarihi:12.11.2018)

Tablo 2.7’de yer alan verilere göre OECD ülkeleri içerisinde 2017 yılı itibarıyla en yüksek nüfusa sahip olan ülkelerin başında ilk üç sırada; 325.719 milyon kişiyle ABD, 126.785 milyon kişiyle Japonya ve 129.163 milyon kişiyle Meksika vardır. En yüksek nüfusa sahip ülkeler arasında nüfus artış oranı en yüksek ülkeyse Meksika’dır. Tabloya göre OECD ülkeleri içerisinde 2017 yılı itibarıyla en düşük nüfusa sahip olan ülkelere ilk üç sırada; 341 bin kişiyle İzlanda, 599 bin kişiyle Lüksemburg, 1315 bin kişiyle Estonya vardır. En düşük nüfusa sahip ülkeler arasında nüfus artış oranı en yüksek ülkeyse Lüksemburg’dur.

2.4. OECD İle Türkiye Arasındaki İlişkiler

Türkiye, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD)’nin 20 kurucu üyesinden biridir. Söz konusu örgütün Türkiye daimi temsilcilik kadrosu; Dış İşleri, Ekonomi, Kalkınma ve Maliye Bakanlıkları ile Hazine Müsteşarlığından oluşmaktadır. 1960-1980 yılları arası dönemde Türkiye’nin OECD’ye olan ilgisi daha çok, 12 Temmuz 1962 tarihinde oluşturulan ‘Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu’nun çalışmaları neticesinde yoğunlaşmıştır. Türkiye’nin artan dış borçlarının daha iyi yönetilmesinin sağlanması için, konsorsiyumun yanı sıra, Türkiye’de 17 Mayıs 1978 tarihinde oluşturulan ‘Türkiye’nin Dış Borçları Çalışma Grubu’nun da faaliyetleri olmuştur. Konsorsiyumun ve söz konusu Çalışma Grubu’nun görev sürelerinin sona ermesiyle birlikte 1980-2000 yılları arası dönemde Türkiye’nin OECD’ye olan ilgisinde de göreceli bir azalma olduğu söylenebilir. 2000’lerden itibaren ise, milli reform süreciyle de bağlantılı olarak OECD’yle olan ilişkilerimizde tekrar hareketlilik yaşanmaya başlamıştır (Yenisu, 2017: 6)

Bununla birlikte OECD’nin çalışmalarına Türkiye’de, her geçen gün daha fazla ulusal kurum ve kuruluş iştirak etmektedir. Türkiye, 2012 yılında OECD Bakanlar Konseyi Başkanlığını yürütmüştür ve 2013 yılında çok önemli (Bilgi Ekonomisi Küresel Forumu) OECD toplantılarına ev sahipliği yapmıştır. Ayrıca, OECD bünyesinde faaliyet gösteren Uluslararası Enerji Ajansı’nın 2013 Bakanlar Toplantısı’na da başkanlık etmiştir. Son olarak Türkiye, 2015 yılında G20 zirvesinin dönem başkanlığını üstlenmiştir. Bu başkanlık süresince de OECD ile yakın işbirliği içinde çalışmıştır. Dış İşleri Bakanlığı’nın da vurgulamasıyla, Türkiye OECD’nin kurucu üyelerinden biri olarak çalışmalara aktif biçimde katılmaya ve katkı sağlamaya devam edecektir (<http://www.mfa.gov.tr>).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE OECD DIŞ TİCARETİNİN ÇEKİM MODELİ İLE ANALİZİ

Bu bölümde Çekim Modeli ile ilgili literatür incelemesine ve çalışmada kullanılan verilerle ekonometrik analiz sonuçları ele alınmıştır.

3.1. Literatür Taraması

Son yıllarda dış ticarete kullanımı yaygınlaşan çekim modeli, araştırmacılar tarafından kullanılan ve ampirik olarak açıklamagücü yüksek olduğu için dış ticaret akımlarını açıklamada en çok yararlanılan modellerden birisi olmuştur. İlk uygulamalarını Tinbergen (1962), Pöyhönen (1963), Linnemann (1966)'nın yaptıkları ve Anderson (1979) ve Bergstrand (1985) tarafından sağlam teorik temellere oturtulan çekim modeli, dış ticaret akımlarının araştırılmasında başarı ile kullanılan bir analiz aracıdır. Ayrıca bu dış ticaret model, ülkeler arasındaki dış ticaret akımlarının dışında ulusal ve uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, bölgesel entegrasyonlarda ve ekonomik göçlerde de kullanılmıştır. Bundan ötürü, çok sayıda ekonometrik çalışma yapılmıştır. Bu başlıkta konu ile ilgili yerli ve yabancı literatürde yer alan çalışmalara ayrı ayrı değinilecektir.

3.1.1. Ulusal Literatürde Yapılan Çalışmalar

Bilici, Erdil ve Yetkiner (2008), ortaklaşa ele aldıkları çalışmasında Gümrük Birliğinin Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ticaretin etkisini 1992-2006 yıllar arası verilerini kullanarak çekim modeli çerçevesinde incelenmiştir. Bu üç yazar kullanılan çekim modelinde; ihracat, ithalat, GSYH, kişi başına düşen GSYH, nüfus, mesafe ve kukla değişken olarak da AB üyeliği, KEİB üyeliği ve ortak sınır gibi değişkenler kullanmıştır. Yapılan deneysel analiz sonucunda; Türkiye Gümrük Birliği sonrasında dış ticarete olumlu yönde pek fazla değişim göstermemiştir. Lakin AB'de olumlu gelişmeler ve değişimler meydana getirmiştir.

Karagöz ve Karagöz (2009), ortaklaşa kaleme aldıkları makalelerinde, Türkiye'nin küresel ticareti üzerinde hangi unsurların etkili olduklarını ve Türkiye ile ticaret yaptığı 169 ülkenin 2005 yılındaki yatay kesit verilerini kullanarak analiz etmiştir. Modelde; GSYH, mesafe, nüfus ve kukla değişken olarak da, kültürel ve tarihsel yakınlık, ortak sınır, ortak din, aynı ekonomik birliğe üye olma ve AB birliğine üyelik gibi değişkenler kullanmıştır. Modelin sonucuna göre, Türkiye'nin dış ticaret partneri olan ülkenin GSYH yönünden olumlu, nüfus ve mesafeden olumsuz yönde etkilenmektedir. Partner ülkeyle ortak tarih ve kültürel bağların olması dış ticarete olumlu bir etki yapmaktadır. Ayrıca, AB'ye üye olması da ticari bağları güçlendirirken ortak sınır değişkeni de ticaret üzerindeki etkisi negatif yönde olduğuna ulaşılmıştır.

Artan ve Kalaycı (2009) çalışmalarında internetin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini Türkiye'nin de dahil olduğu 30 OECD ülkesi için genişletilmiş çekim modeli çerçevesinde panel veri yöntemi ile analiz etmiştir. Çalışmalarında, üç farklı model ve üç farklı dönemi temel almıştır. Birinci modelde, basit çekim modelini kullanarak OECD ülkelerinde dış ticaret akımlarının belirleyicilerini analiz etmiştir. İkinci ve üçüncü modellerde, internetin dış ticaret üzerindeki etkisini ülkelerin sahip oldukları host sayıları ve internet kullanıcı sayılarını kullanarak araştırmıştır. Ayrıca her üç modelde de 1997-2006, 1997-2001 ve 2002-2006 alt dönemleri temel alınarak teste tabi tutulmuştur. Modelde; genelleştirilmiş çekim modeli değişkenleri dışında kukla olarak; ortak dil, ortak sınır, host ve internet kullanıcı sayısını kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; incelenen dönemlerde GSYH, uluslararası ticaretin önemli bir belirleyicisi olduğu ve ülkeler arasındaki ticareti olumlu yönde etkilediği tespit edilmiştir. Ayrıca, internetin uluslararası ticaret üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif olarak bulunmuştur.

Tatlıcı ve Kızıltan (2011), çalışmalarında, Türkiye'nin 46 ülke ile yapılan ihracat potansiyelini 1994-2007 yıllarını kapsayan verileri kullanarak çekim modeli çerçevesinde panel veri ile analiz etmiştir. Yazarlar modelde; GSYH, nüfus, mesafe değişkenleri ve kukla olarak da Gümrük Birliğine üye olması ve ortak sınır değişkenleri kullanmıştır. Yapılan deneysel analiz sonucunda, Türkiye'nin dışsattımında uzaklığın, Türkiye'nin milli hâsılının ve Türkiye'nin dışsattım yaptığı ülkelerin milli hâsıllarının etkili olduğu görülmüştür. Türkiye'nin ve dışsattımı

gerçekleştirdiği ülkelerin nüfuslarının, Gümrük birliğine üye olup olmaması ve aynı sınırı paylaşmanın Türkiye'nin dışsatımı üzerinde olumlu bir etkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır.

Gencer ve Öngel (2011) çalışmalarında, Türkiye ile Suriye, Ürdün, Lübnan arasındaki ticaret potansiyelini 1993-2008 yılları arasında ihracat ve ithalat verilerini kullanarak yatay kesit modeli ile analiz etmişlerdir. Analizde; ticaret hacmi, GSYH, mesafe ve kukla olarak da, MENA Bölgesi (İsrail hariç Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkeleri) ve ortak sınır değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonucunda; Türkiye'nin Suriye, Lübnan ve Ürdün ile olan ihracat potansiyelinin diğer ülkeleri kapsamadığını, sadece bu üç ülkeye ait olduğunu ortaya çıkartmıştır. Türkiye'nin bu üç ülkeye yaptığı ihracatının, diğer ülkelere göre daha az olduğunu ve bu üç ülke ile serbest ticaret bölgesi kurulması ticaret potansiyeli üzerine pozitif etki edecektir. Ayrıca, Türkiye, Suriye, Lübnan ve Ürdün arasındaki var olan ticaret potansiyelinin beklendiğinden daha az olması ile birlikte bu ülkeler arasında bir serbest ticaret bölgesi kurulması, Türkiye'nin dış ticaret hacminde artırıcı bir etki yapıldığını tahmin etmiştir.

Genç ve diğerleri (2011) çalışmalarında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesindeki ticaret akımlarının belirleyicilerini 1997-2007 yılları arası verileri kullanarak panel yöntemi ile analiz etmiştir. Modelde; GSYH, nüfus, mesafe ve kukla değişken olarak da, ortak dil ve ortak sınır kullanmıştır. Yapılan ampirik analiz sonucunda; KEİ bölgesinde uzaklığın ticaret üzerindeki etkisi olumsuz yönde olmuştur ama ticaret merkezlerinin birbirine en yakın şekilde organize edilmesi ile bu olumsuzluk azaltılabilir. Ayrıca; nüfus, GSYH, ortak sınır ve ortak dil değişkenlerinin bölgedeki ticaret akımlarını olumlu olarak etkilendiklerine ulaşılmıştır.

Aysun (2011), çalışmasında Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin dış ticareti üzerine etkisini çekim modeli ile analiz etmiştir. Yazar 1980-2009 yıllar arası Türkiye ve 15- AB ülkeleri arasındaki gerçekleşen ikili ticaret akımları verilerinden yararlanılmıştır. İhracat ve ithalat verileri için ayrı ayrı analiz etmiştir.. Modellerde; nüfus, mesafe, GSYH ve kukla değişken olarak da GB üyeliği kullanılmıştır. Tahmin edilen modeller sonucunda; Gümrük birliğinin Türkiye'nin dışsalımı üzerinde etkisi

çok fazla iken dışsatımı üzerinde etkisinin önemsiz ve negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sandalcılar (2012) çalışmasında, Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle olan dış ticaret potansiyelini 2002-2009 yılları arası verileri ile yatay kesit kullanarak çekim modeli kapsamında analiz etmiştir. Modelde; GSYH, nüfus, ortak sınır ve mesafe değişkenleri kullanmıştır. Sonuç olarak; Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle olan dış ticarete GSYH, nüfus ve ortak sınır değişkenin olumlu yönde, mesafe değişkenin ise olumsuz yönde etkilediğine ulaşılmıştır. Türkiye'nin Rusya ile ticaretinin daha yükseklerde olması; Brezilya ile ticaretinin daha aşağılarda olması, diğer değişkenlerin sabit olması varsayımı altında, tahmin edilen modelin sonucunu teyit etmektedir.

Baytar (2012) çalışmasında, Türkiye ile BRIC ülkeleri arasındaki ticaret hacminin belirleyicilerini 2001-2010 yılları arası verilerden yararlanarak panel çekim modeli kullanarak analiz etmiştir. Diğer çalışmalardan farklı olarak modele; Ticaret Bağlılık Endeksi, Dışalım Nüfus Endeksi ve Dışsatım Eğilim Endeksi değişkenleri kullanmıştır. Sonuç; Türkiye'nin BRIC ülkeleri ile olan dış ticaretinde GSYH, nüfus ve uzaklık değişkenleri olumsuz etki ederken, ihracat ile ithalat olumlu ve ticareti artırıcı bir etki yaptığına ulaşılmıştır. Analizde üç farklı endeks kullanılmıştır. Bu endekslerden; Ticaret Bağlılık Endeksi'nin ticaret hacmini olumlu yönde etkilediği, Dışalım Nüfus Endeksi'nin ve Dışsatım Eğilim Endeksi'nin ticaret hacmini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Artan (2012) çalışmasında, Türkiye'nin ticaret akımlarının belirleyicilerini 15 AB ülkesi ve diğer önemli ticaret ortakları olmak üzere toplam 31 ülke ile gerçekleştiği ticareti çekim modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Modelde; GSYH, nüfus, mesafe, ortak dil, ortak sınır ve kukla değişken olarak da AB ve KEİ üyeliği gibi değişkenleri kullanmıştır. Analiz sonucuna göre, ülke ekonomik büyüklüklerini temsil eden GSYH değişkenin ikili ticarete ki etkisinin daha fazla olduğunu ve ülkeler arasındaki uzaklığı gösteren mesafe ve ortak sınır değişkenin ise ikili ticareti pozitif olarak etkilemektedir. Son olarak, ülkelerin KEİ'ye üye olmalarının bu ülkeler arasındaki ikili ticareti artırdığı sonucuna varılmıştır. Bundan ötürü, son zamanlarda yaygınlaşan ekonomik entegrasyonların dünya ticaret potansiyelini olumlu yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

Aysun, Öksüzler ve Yılgör (2012) çalışmalarında, çekim modeli aracılığıyla Türkiye ve AB arasında kurulan 1996 tarihli Gümrük Birliği'nin, Türkiye'nin 15 AB ülkesiyle gerçekleştirdiği dış ticareti analiz etmişlerdir. Analizde 1980-2009 yılları arası verileri ile tahmin etmiştir. Modelde; dışalım, dışsatım, GSYH, mesafe, nüfus ve kukla değişken olarak da, GB değişkenini kullanmıştır. Yapılan amprik analiz sonucunda, GB Türkiye'nin dışalımını üzerinde etkisi çok fazla iken dışsatımı üzerinde etkisi çok az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, dışalım için hem ortak ülkenin milli geliri, hem de Türkiye'nin mili geliri GB nedeniyle değişmiştir.

Ata (2012) çalışmasında, Türkiye'nin 68 ülke ile ihracat potansiyelini 1980-2009 yılları arası verilerden yararlanarak çekim modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Modelde; GSYH, mesafe ve nüfus değişkeni ile kukla değişkeni olarak da ortak sınırı kullanmıştır. Modelin tahmin sonuçlarına göre; Türkiye'nin dış ticareti, ticaret ortağı olan ülkenin GSYH değişkeninden olumlu, nüfus ve mesafe değişkeninden ise olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer yandan, kolonyal bağların olması da ticareti olumlu yönde etkilemektedir. Dünya çapında ortak sınır ticarete artırıcı bir faktör sergilerken, Türkiye için bunun tam tersi bir sonuç ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin ticaret yaptığı 67 ülkeden 48'i ile potansiyelin altında, 19'u ise potansiyel üzerinde ticaret yaptığı sonucuna varılmıştır.

Ata (2013) yılında yapılan başka bir çalışmasında, Türkiye'nin komşu ülkelerle ihracat potansiyelini incelemiştir. Çalışmada, 1980-2000 dönemi verilerini kullanarak Türkiye'nin 10 komşu ülkesine ihracat potansiyelini çekim modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Modelde; GSYH, ihracat, mesafe değişkenleri ile ortak dil, ortak sınır, kolonyal bağın olması, reel kur endeksi ve kara ile bağlantılı olup olmaması gibi kukla değişkenleri kullanmıştır. Yapılan amprik analiz sonucunda, Türkiye'nin komşu ülkeler ile yaptığı ihracata genel olarak potansiyelin altında olduğu ve geliştirilmeye uygun olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye'nin dış ticareti, ticaret ortağı olan ülkenin GSYH değişkeninden olumlu, nüfus ve mesafe değişkeninden ise olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer yandan, kolonyal bağları değişkeni de ticareti olumlu yönde etkilemektedir. Dünya çapında ortak sınır, ticarete artırıcı bir faktör sergilerken, Türkiye için bunun tam tersi bir sonuç ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca, 2008 yılının verilerini referans alarak komşu ülkelerle yapılan toplam ihracat 20.8 milyar dolar iken, modelin amprik sonucuna göre, bu ülkelerle

yapılan ihracatımız 41.5 milyar dolar düzeyindedir. Bundan dolayı komşu ülkelerle ticaret, ihracat potansiyelimize artış sağlamaktadır. 10 tane komşu ülkenin 8 tanesi ile ticaretimiz potansiyelin altında iken yalnızca Gürcistan ve Irak ile ticaretimiz potansiyelin üstünde olduğuna ulaşılmıştır.

Işık (2015a), çalışmasında Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgütü arasındaki ticaret hacmini analiz etmiştir. Bunun için 2004-2014 yılları arası verilerini kullanmıştır. Modelde; GSYH, mesafe, nüfus ve kukla değişken olarak da, ortak sınır, ortak dil, kriz ve ortak ekonomik entegrasyona üye olup olmaması gibi değişkenleri kullanmıştır. Sonuç olarak; ortak dil, ekonomik entegrasyona üyeliği değişkenin dış ticareti olumlu yönde etkilediği, GSYH ile nüfus değişkeninin ise dış ticareti olumsuz yönde etkilediğine ulaşılmıştır. Ayrıca, 2007-2008 yılında küresel ekonomik krizden de olumsuz etkilenmediği sonucuna varılmıştır.

Işık (2015b), bir başka çalışmasında Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticaret akımlarının belirleyicilerini ve Linder Hipotezinin geçerliliğini 2001-2013 yılları arası verileri kullanarak genişletilmiş panel çekim modeli ile analiz etmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'nin dış ticaret yaptığı AB'ye üye ülkelerden seçilmiş iki farklı grup oluşturulmuştur. Bu gruplardan birincisi, avro alanı üyeleridir. İkincisi ise AB'ye üye ve Türkiye'nin en yüksek oranda ihracat yaptığı yedi ülkedir. Modelde; GSYH, uzaklık, küresel ekonomik kriz ve kukla değişken olarak da, AB borç krizi ve Linder değişkeni (ülkeler arasında kişi başına düşen gelir farkı) kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen tahmin sonuçlarına göre oluşturulan modellerin hepsinde Türkiye ve seçilmiş AB üye ülke grupları (Grup 1 ve Grup 2) arasındaki dış ticaret akımları, GSYH değişkeninden olumlu etkilenmiş ve istatistiksel olarak ta anlamlı çıkmıştır. Buradan, ekonomik büyüklüğün ticaret akımlarına yön verdiği ve ekonomisi büyük AB ülkeleri ile daha geniş çapta ticaret yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Buna rağmen, oluşturulan modellerin hepsinde mesafe değişkeninin dış ticaret akımlarında engelleyici rol oynamaktadır. Ayrıca, Türkiye ile AB üye ülke grupları arasındaki dış ticaret akımları analizinde, 2008 küresel ekonomik kriz ve 2009 Avrupa borç krizi değişkenin katsayısı negatif bulunmuştur.

Alper ve Alper (2015), Türkiye'nin en çok sanayi malı ihraç ettiği AB ülkeleri (Fransa, Hollanda, Almanya, İtalya, İngiltere, Danimarka, Yunanistan, Portekiz, İspanya, İsveç, Avusturya, Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Romanya) ile yaptığı dış

ticaret hacmini 2002-2012 yılları arasını kapsayan verileri kullanarak çekim modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Modelde; ihracat hacmi, reel gelir, nüfus, mesafe ve ekonomik özgürlük endeksi değişkenleri kullanılmıştır. Analiz sonuçları; Türkiye'nin AB'ye yaptığı sanayi malı ihracatının, 2011 ve 2012 yıllarında % 90'lık kısmını açıklama gücüne sahip olduğunu ve mesafe değişkeninin de etkisinin pozitif ancak çok küçük olduğunu göstermiştir. Bunun dışında ayrıca, ihracat yapılan ülkelerin milli gelirleri, hem Türkiye hem de ithalatçı ülkelerdeki ekonomik özgürlük endeksi ve Türkiye'nin nüfusunun, ihracatına etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu tespit edilmiştir. Ancak ihracat yapılan ülke nüfuslarının, Türkiye'nin ihracatına etkisi olmadığı belirlenmiştir.

Kapkara ve Koç (2016) çalışmalarında, yükselen ekonomilerin uluslararası ticarete ihracat hacmine etki eden faktörlerin etkisini 1990-2013 yılları arası verilerden yararlanarak panel veri analizi ile tahmin etmiştir. Modelde; yükselen ekonomilerin ihracatı, uzaklık, GSYH ve nüfus değişkenleri kullanılmıştır. Tahminin analiz sonucuna göre; BAE, Brezilya, Hong Kong, Endonezya, Hindistan, Polonya, Türkiye, Güney Afrika Cumhuriyeti dışsatımı üzerinde nüfus değişkeninin; Meksika ve Suudi Arabistan ülkelerinin ihracatı üzerinde ise hem nüfus hem de uzaklık değişkeninin anlamlı bir etki etmediği görülmüştür. Ülkelerin reel GSYH değişkeni her ülke için anlamlı çıkmıştır. Uzaklık değişkeni ise Endonezya, Hindistan, Polonya, Türkiye Çin, Çek Cumhuriyeti, Rusya ve Vietnam, BAE, Brezilya, Mısır, Hong Kong ve Güney Afrika Cumhuriyeti ihracatı için anlamlı bir etki yapmaktadır. Mesafe değişkeninin analize dahil edilen ülkelerin yaklaşık % 86'sı için anlamlı olması yükselen ekonomilerin birbirleri ile yaptıkları ticareti üzerinde ülkelerarası uzaklığın ya da işlem ve taşıma maliyetlerinin de ciddi bir etkisi olduğu söylenebilir.

Dayıoğlu ve Kaplan (2016) çalışmalarında, AB ülkelerinin en çok ticaret yapan on ülke ile yapılan ticaret hacminde 2008 küresel ekonomik krizin etkisini incelemiştir. Bu bağlamda, 1980-2014 yılları arası verilerinden yararlanarak panel çekim modeli ile tahmin etmiştir. Tahmin edilen modelde; gelir, nüfus ve ülkeler arasındaki uzaklık değişkenleri analize dahil etmiştir. Analiz sonuçlarına göre; GSYH'nın ikili ticaret üzerinde genişletici bir etkisi bulunmaktadır. Uluslararası ticarete taşıma ve işlem maliyetlerinin bir göstergesi olan uzaklık ise her zaman ikili ticarete negatif bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca; alternatif çekim

modeli spesifikasyonlarının hepsinde kriz dönemi ikili ticaret üzerinde oldukça anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu görünmektedir. Buna göre AB’de meydana gelen kriz döneminde, bu ülkelerin ticaret hacimlerinde gerek ihracat gerekse de ithalat açısından artış olduğu gözlemlenmiştir.

Elitaş ve Şeker (2017) çalışmalarında, küreselleşen dünya ekonomisinde tarife dışı önlemlerin Türk tekstil sektörünün ihracatında kısıtlayıcı bir etki, olup olmadığını panel veri yöntemi ile analiz etmiştir. Analizde Türkiye’nin en fazla ithalat yaptığı 20 ülkenin 2005-2013 yılları arası verileri, kullanarak modeli oluşturmuştur. Modelde; ithalat, GSYİH, uzaklık, tarife ve kukla değişken olarak da kota ve faktör donanımı değişkeni kullanmıştır. Ampirik analiz sonucunda, Türkiye’nin kota uygulaması önlemini alması halinde karşı ülkeler ile dışalımında azalma meydana geldiği sonucuna varılmıştır. İthalat kotalarının yanı sıra, Türkiye ile en çok ithalat yaptığı ülkeler arasındaki tekstil ticaretinde faktör donatım değişkeninin etkisi anlamlı olarak çıkmıştır.

Tablo 3.1. Çekim Modelini Kullanan Ulusal Çalışmalar ve Çalışmaların Çekim Modeline Ait Sonuçları

Yazarlar	Çalışma Dönem	Çalışmada Ülke Sayısı	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Çalışmada Kullanılan Kukla Değişkenler ve Sonuçları
Bilici vd. (2008)	1992-2006	25	Panel veri Analizi	GB (+), (AB)
Karagöz ve Karagöz (2009),	2005	169	Panel Yatay Kesit	GSYH (+),Nüfus (+),mesafe (+),ortak tarih ve kültürel bağlar (+), ortak sınır (-), AB (+)
Artan ve Kalaycı (2009)	1997-2006, 1997-2001, 2002-2006	30	Panel veri Analizi	İnternet Kullanıcı Sayısı (+), GSYH (+)
Tathcı ve Kızıltan (2011)	1994-2007	46	Panel veri Analizi	Mesafe (+), GSYH (+),GB (-), Nüfus (-), ortak sınır (-)
Gencer ve Öngel (2011)	1993-2008	4	Yatay Kesit Analizi	MENA bölgesi (+), ortak sınır (+)
Genç vd. (2011)	1997-2007	12	Panel veri Analizi	GSYH (+), mesafe (-),ortak dil (+),ortak sınır (+)

Tablo 3.1. Çekim Modelini Kullanan Ulusal Çalışmalar ve Çalışmaların Çekim Modeline Ait Sonuçları (Devamı)

Yazarlar	Çalışma Dönem	Çalışmada Ülke Sayısı	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Çalışmada Kullanılan Kukla Değişkenler ve Sonuçları
Genç vd. (2011)	1997-2007	12	Panel veri Analizi	GSYH (+), mesafe (-), ortak dil (+), ortak sınır (+)
Aysun (2011)	1980-2009	15	Panel veri Analizi	GSYH (+), (İthalat+) ,(ihracat-)
Sandalcılar (2012)	2002-2009	5	Yatay Kesit Analizi	GSYH (+), nüfus (+), ortak sınır (+), mesafe (-)
Baytar (2012)	2001-2010	5	Panel veri Analizi	GSYH (+), nüfus (+), mesafe (+), Ticaret bağımlılığı endeksi (+), Dışalım nüfus endeksi (-), Dışsatım eğilim endeksi (-)
Artan (2012)	1998-2007	31	Panel veri Analizi	Kişi başına Düşen GSYH (+), GSYH (+), mesafe (+)
Aysun ,Öksüzler, Yılgör (2012)	1980-2009	16	Panel veri Analizi	GB (+)

Tablo 3.1. Çekim Modelini Kullanan Ulusal Çalışmalar ve Çalışmaların Çekim Modeline Ait Sonuçları (Devamı)

Yazarlar	Çalışma Dönem	Çalışmada Ülke Sayısı	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Çalışmada Kullanılan Kukla Değişkenler ve Sonuçları
Ata (2012)	1980-2009	68	Panel veri	GSYH (+), mesafe (-), nüfus (-), ortak sınır (-), kolonyal bağlar (+)
Ata (2013)	1980-2000	10	Panel veri	GSYH (+), nüfus (-), mesafe (-) kolonyal bağlar (+), ortak sınır (-)
Işık (2015a)	2004-2014	6	Panel veri	Entegrasyon oluşumu (+), GSYH (-), Nüfus (+)
Işık (2015b)	2001-2013	28	Panel veri	GSYH (+), mesafe (-), 2008 krizi (-), 2009 borç krizi (-)
Alper ve Alper (2015)	2002-2012	14	Panel veri	Mesafe (+), GSYH (+), nüfus (+), Ekonomik özgürlük endeksi (+)
Kapkara ve Koç (2016)	1990-2013	15	Panel veri	GSYH (+)
Dayioğlu ve Kaplan (2016)	1980-2014	38	Panel veri	GSYH (+), mesafe (-), 2008 krizi (+)
Elitaş ve Şeker (2017)	2005-2013	20	Panel veri	Uzaklık (-), GSYH (+), Kota (-)

Tablo 3.1’de görüldüğü üzere çekim modelini kullanan ulusal çalışmalar ve çalışmaların panel modeline ait sonuçları; kişi başına GSYH, GSYH, nüfus, mesafe değişkenlerinin kullanılmasına, ele alınan değişkenlerin yanında farklı açıklayıcı değişken kullanılmasına (ortak para birimi, ortak dil, kriz, ortak din, değişkenleri vs.), uygulanan yöntemlerin farklılıklarına (panel veri yöntemi, yatay kesit yöntemi), ele alınan dönemlere ve ülkelere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu farklılıklara bağlı olarak dış ticareti olumlu ve olumsuz yönde etkilenmektedir.

3.1.2. Uluslararası Literatürde Yapılan Çalışmalar

Çekim modelini ilk kullanan Jan Tinbergen (1962)’in hemen arkasında, Pöyhönen (1963) AB’ ye üye olan 10 ülke arasında gerçekleşen ticaret hacmini içine alan bir çalışma ortaya çıkmıştır. Pöyhönen, bu çalışmasında 1958 yılının verilerini kullanarak; GSYH, coğrafik olarak mesafe, ihracat, ithalat ve kukla değişkenler olarak da ülkeler arasındaki yapılan anlaşmalar, ülkelerin aynı bölgede olması ve kültürel olarak birbirine yakın olması gibi değişkenleri kullanmıştır. Pöyhönen bu çalışmasında, Jan Tinbergenden sonra çekim modelini kullanan ilk isimdir. Analiz sonucunda; ülkeler arasındaki yapılan ticaret anlaşmalarının, coğrafi mesafe olarak yakınlığı, ülkelerin aynı bölgede olması, ülkelerin kültürel olarak birbirlerine yakın olması ve GSYH olarak ekonomik büyüklüğü değişkenlerinin, ülkelerin ticaret hacmini pozitif yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Aitken (1973) çalışmasında, Avrupa Ekonomi Topluluğu ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi’ni çekim modeli çerçevesinde incelemiştir. Yazar bu çalışmasında 1951-1967 yılları arası verilerini kullanmıştır. Aitken modelde; ihracat, ithalat, nominal GSYH, nüfus, mesafe ve kukla değişken olarak da ortak sınır AET veya EFTA üyesi olması gibi değişkenleri kullanmıştır. Yapılan çalışmanın sonucunda; gerek AET’ye gerekse de EFTA’ ya üye olan ülkelerin ticaret hacimlerini artırdığı sonucuna varılmıştır.

McCallum (1995), çalışmasında ekonomik bütünleşmelerin dış ticarete olan etkisini Kanada ile Amerikan Serbest Ticaret Anlaşması ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) çerçevesinde panel veri ile incelemiştir. Yazar, 1988 yılında ihracat, GSYH verilerini, mesafe ve kukla değişken olarak da mevzu bahis bölgeler arasındaki ticareti kullanmıştır. McCallum çalışmasında, ABD ile

Kanada’da karşılıklı gümrük tarifeleri ne kadar düşük oranda da olsa ticaret için alınan kararları etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Eichengreen ve Irwin (1998) çalışmalarında, AB’ye üye ülkeler arasındaki dış ticareti çekim modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Analizde kullanılan parametreler; GSMH, faktör donatımı, kişi başına düşen GSMH, mesafe ve kukla değişken olarak da ortak sınırdır. Modeli iki aşamada analiz etmişler birinci aşamada 5 yılın (1928, 1938, 1949, 1954 ve 1964) verilerini ayrı ayrı kullanarak sonuçları mukayese etmişlerdir. İkinci aşamada, ise 3 yıllın (1949,1954 ve 1964) verilerine ilaveten kukla değişken olarak da GATT, AET, Avrupa Ödemeler Birliğine üye olup olmaması ve kolonyal bağı ekleyerek analiz yapmıştır. Ampirik analizin sonuçlarına göre; kolonyal bağı değişkeni ticaret üzerindeki etkisinin az olduğu, Avrupa Ödemeler Birliğine üyeliği değişkeni ise ticareti fazla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, GATT üyeliği değişkeni de ülkelerin ticaretini olumlu yönde etkilemiştir.

Paas (2000), Estonya’nın ticaret ortaklarıyla ikili ticaret akımını çekim analizi ile incelemiştir. Çalışmada, 1995-1997 yılları arasında Estonya ve ticaret yaptığı 46 ülke verilerinden faydalanmıştır. Paas ihracat ve ithalat için ayrı ayrı regresyon denklemleri kurmuştur. Analiz sonuçlarına göre, ithalat ve ihracat için GSYH değişkeni pozitif, uzaklık değişkeni de negatif işaretli ve anlamlı çıkmıştır. Bağımsız devletler topluluğu ve Baltık denizi ülkeleri için kullanılan yapay değişkenler pozitif işaretli çıkmıştır. Yani Estonya’nın ticaret yaptığı ülkelerin, bağımsız devletler topluluğu üyesi olması ve Baltık denizi kıyısındaki ülkelere dahil olması, Estonya’nın dış ticaretini pozitif yönde etkilemiştir.

Sapir (2001), AB ve Avrupa Serbest Ticaret Birliği entegrasyonun dış ticaret hacmine olan etkisini 1960-1992 yıllar arası verileri kullanarak çekim modeli çerçevesinde incelemiştir. Sapir’in ele aldığı temel soru; Entegrasyona giden ülkelerin kendi bütünleşmelerinin dışındaki ülkeleri ne kadar olumsuz yönde etkilediğidir. Yazar modelde; ihracat, mesafe, nominal GSYH ve kukla değişken olarak da ortak dil ile tercihli ticaret anlaşmasını kullanmıştır. Elde edilen bulgulara göre; 1980’den sonra ekonomik entegrasyonların artması ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesine üye olan ülkelerde ticaretin artışı sonucuna varılmıştır.

Nilsson (2002), çalışmasında, AB ve Afrika, Karayıplar ve Pasifik (ACP) ülkeleri arasındaki ticaret hacmini 1973–1992 yılları arası verileri kullanarak çekim modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Çalışmasının amacı; AB ile Afrika- Karayıp ve Pasifik ülkelerinin Lome konvansiyon anlaşması ile Cotonou anlaşmasının ticarete olan etkisini karşılaştırmaktır. Modelde kullanılan değişkenler; ihracat, GSMH, mesafe, kişi başına düşen GSMH ve kukla değişken olarak da, kolonyal bağlar, pozitif ticari tercihler ve ortak dil kullanmıştır. Sonuç olarak; AB ile Afrika Karayıp, Pasifik ülkeleri ile imzalanan Lome anlaşmasının ihracat etkileri, Cotonou anlaşmasının ihracat etkilerinden daha büyük seviyede pozitif etki etmiştir. Nedeni ise, Cotonou anlaşmasının ticaret hükümlerinin yetersiz olmasıdır. Hem Lome anlaşmasında hem de Cotonou anlaşmasında da bu ekonomik grupların ihracatında artış gösterilmiştir.

Egger (2002) çalışmasında, OECD ülkeleri ile 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (CEEC) arasındaki ticaret hacmini çekim modeli çerçevesinde panel veri analizi ile incelemiştir. Modelde; 1986-1997 yılları arası verileri kullanmıştır. Ampirik analizde; kişi başına düşen GSYH, ülkelerin fiziki alanı, farklı üretim faktörlerinin farkı, coğrafi mesafe, döviz kuru ve kukla değişken olarak da, ortak sınır ve ortak dil kullanmıştır. Egger'in analiz sonucuna göre; ülkelerin veya ekonomik kuruluşların ticaret hacimlerini hesaplarken; çok fazla hatalı değişken, eksik hesaplama yöntemi, tahmin edicilerin tutarlılığı ve verimliliği açısından yanlış tanımlama gibi problemlerle karşılaşmıştır. Buna rağmen Egger'e göre çekim modeli karşılıklı simülasyon analizi ve gelecekteki uygulamalar açısından faydalı bir araç olmaya devam etmektedir.

Molini ve Filippini (2003), Asya ve Latin Amerika'nın karşılıklı ticaret performanslarını, 1970-2000 yılları arası GSYH, coğrafi mesafe verilerini kullanarak demografik değişkenlerden dolayı ayrı ayrı ele alarak incelemiştir. Yazarlar, basit çekim modeli değişkenleri dışında ek olarak 1992 yılında Sanjoy Lall tarafından önerilen teknolojik uzaklığı da modele dâhil etmiştir ve bu değişkenle hangi ülkelerin değişim eğilimine girdiklerini test etmişlerdir. Yazarların ampirik analiz sonuçları özetle şu şekildedir; zenginlik ile ticaret arasında pozitif bir ilişki olduğunu ortaya çıkartmışlardır. Ülkelerin birbirleriyle yaptığı ticarete, coğrafi mesafenin teknolojik mesafe ile birebir ilişkili olduğunu ve dolayısıyla uluslararası ticarete iki önemli

engel olduklarını ifade etmişlerdir. Bundan ötürü, ülkeler arasındaki mesafe arttıkça ve ülkelerin, teknolojik düzeyler arasındaki farkı açıldıkça karşılıklı ticaret akımları azalmaktadır.

Batra (2004), Hindistan'ın küresel ticaret potansiyelini, çekim modeli çerçevesinde tahmin ederek analiz etmiştir. Batra 2000 yılı kesit verileri En Küçük Kareler Yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Modelinde kullanılan değişkenler; GSMH, ticaret potansiyeli, nüfus, mesafe ve kukla değişken olarak da bölgesel ticaret anlaşmaları kullanmıştır. Yazar kullandığı çekim modeli analizinde; GSYH ve mesafe değişkenini doğru tahmin ettiğini ve coğrafi ile kültürel özellikleri değişkeninin etkisi altında kalmasıyla güvenilir olduğu açıklamıştır. Analiz sonucuna göre; Asya Pasifik Bölgesinde en yüksek ticaret potansiyeline sahip olan ülke Hindistan olduğunu ve ardından Batı Avrupa ile Kuzey Amerika geldiği bulgusuna varılmıştır. Ayrıca tahminler gösteriyor ki, Hindistan, gerçek ticaret seviyesinin on katını veya daha fazlasını potansiyel olarak elde edilebilir.

Hanson ve Xiang (2004), OECD ülkelerinin 1990 yılına ilişkin verileri ile toplam ihracat, GSYH, mesafe, ortak sınır, ortak dil, nüfus, coğrafi ülke büyüklüğü ve eğitim durumu değişkenlerini kullanarak Homo piyasası etkilerinin endüstri özelliklerine göre nasıl değiştiğini ve birçok endüstri ile tekeli bir rekabet modeli geliştirilmesi gerektiğini araştırmışlardır. Makalenin sonuçları, yeni ticaret kuramlarında olduğu gibi, eksik rekabet piyasalarına ve ölçeğe göre artan getiriye işaret etmektedir. Ülke büyüklüğü, endüstriyel uzmanlaşmanın önemli bir belirleyicisi olduğuna ulaşılmıştır.

Brun vd (2005) çalışmalarında, 130 ülkenin 1962-1996 yılları arası verilerini kullanarak çekimi modeli çerçevesinde ticaret hacimlerini analiz etmiştir. Yaptıkları çalışmanın modelinde; ithalat, GSYH, nüfus, coğrafi mesafe altyapı endeksi, petrol fiyatları endeksi, birincil ihracat malları, reel döviz kurları ve kukla değişken olarak da GB'ye üye olup olmamasını kullanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; coğrafi uzaklığın ticaret üzerinde yaklaşık ortalama % 11 azaltıcı etkisi olduğu ortaya konmuştur. Yazarlara göre bu süreçte, gelişmiş ülkeler, uzaklığı azaltan çeşitli unsurlardan yararlanabilirken, yoksul ülkeler, küreselleşme dalgasının etkisiyle marjinalize edilmiştir.

Walsh (2006), hizmet ticaretini ele alan yazar çalışmasında hizmet ticaretinin belirleyicilerini ve hizmet ticaretinin önündeki engellerin nasıl aşılacağını incelemiştir. Walsh, 27 OECD ülkesinin 1999-2001 yılları arası hizmet ithalatı verilerini kullanarak çekim modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Modelde kullandığı değişkenler; GSYH ve coğrafi mesafeye ek olarak Ekonomik Özgürlük Endeksi ve Ticari Kısıt Endeksidir. Çalışmanın sonucunda, kamu hizmetleri dışalımını üzerinde Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin negatif, Ticari Kısıt Endeksi'nin pozitif bir etki gösterdiği, toplam dışalım üzerinde ise yalnızca Ekonomik Özgürlük Endeksi'nin anlamlı sonuç gösterdiğine ulaşılmıştır.

Carrère (2006), 130 ülkenin 1962-1996 yılları arası; reel GSYH, ithalat ve nüfus verilerini kullanarak çekim modeli çerçevesinde ticaret hacimlerini analiz etmiştir. Carrère'nin analiz sonucuna göre; ülkeler arasında yapılan bölgesel anlaşmaların bölge içi ekonomi üzerinde önemli ölçüde pozitif etki oluşturduğu, lakin dünya geneline baktığımızda ticaret üzerinde olumsuz bir etki oluşturduğu sonucuna varılmıştır.

Kimura ve Hoon Lee (2006), çalışmalarında 10 OECD ülkesinin hizmet ticaretini 1999 ve 2000 yıllarının verilerini kullanarak panel çekim modeli ile analiz etmiştir. Modelde kullandıkları değişkenler; GSYH, nüfus, bölgesel ticaret anlaşmaları, mesafe, kişi başına düşen GSYH, Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi ve kukla değişken olarak da ortak dildir. Bu iki yazar ampirik analiz de, çok ilginç bir sonuçla karşılaşmışlardır. Sonuca göre; hizmet ticareti mal ticaretinden daha çok çekim modeli tarafından tahmin edilir. Bir başka ilginç sonuç da, mal ihracatı ve hizmet ithalatı arasında tamamlayıcı bir ilişki olduğudur. Ekonomik Özgürlük Endeksinin, hizmet ticareti üzerindeki etkisi daha güçlü olmasından dolayı hizmet ticareti mal ticaretinden daha hızlı büyüyecek ve hizmet ticareti küresel ekonomide daha da önemli bir rol oynayacaktır. Coğrafi uzaklık, hizmet ticaretinde, mal ticaretine göredaha fazla rol üstlenmektedir. Bunun sonucunda, hizmet ticaretinde taşıma maliyetlerinin daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Çalışmada ayrıca, bölgesel ticaret anlaşmalarına üye olmanın, ülkelerin hem mal, hem de hizmet ticareti üzerinde güçlü uyarıcı bir etkiye sahip olduğu belirtilmektedir.

Antonucci ve Manzocchi (2006), Türkiye'nin ticaret akışlarını ve Türkiye'nin AB'ye olan ticaretini 1967-2001 yılları arası verilerini kullanarak panel çekim

modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Modelde; GSYH ile mesafe değişkenini kullanarak sınanmıştır. Analizde; Türkiye ile AB arasındaki karşılıklı ticaret akımlarına ilişkin çarpıcı sonuçlara ulaşılmıştır. Sonuçlardan birincisi; Türkiye-AB ticaretinin çekim modelinin temel varsayımlarıyla büyük bir uyum göstermesi ikincisi ise GB kurulması Türkiye- AB ticaretine pozitif etkisinin olmamasına ulaşılmıştır.

Bergstrand ve Egger (2007) çalışmalarında, 17 OECD ülkesinin birbirleri ile yaptığı DYY akımlarını 1990-2000 yılları arası verileri kullanarak analiz etmiştir. Modelde kullanılan değişkenler; ihracat, ithalat, GSYH, ülkeler arası faktör donanımları, ülkelerin fiziki sermaye yoğunlukları oranı, ülkelerin beşeri sermaye yoğunlukları oranı ve mesafe ile kukla değişken olarak da, ortak sınır, ortak dil ve serbest ticaret anlaşmasıdır. Yapılan çalışmanın sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlarının fiziki sermaye ithal eden ülkelerin; fiziki sermaye yoğunluğu ile negatif, beşeri sermaye yoğunluğu ile de pozitif yönde bir ilişkisi olduğuna ulaşılmıştır. Öte yandan, faktör donanımları ile mesafenin de doğrudan yabancı yatırımları ile pozitif bir ilişki içerisinde olduğu kanısına ulaşılmıştır. Coğrafi mesafe, ticaret ve yatırım giderini göstermektedir ve coğrafi mesafe arttıkça maliyet de artar ve yatırım akımı azalmış olur. Ayrıca, ülke çifti arasında yapılan serbest ticaret anlaşmasının ticaret akımları üzerindeki etkisi de pozitif yönde olmuştur.

Helpman, Melitz ve Rubinstein (2008) birlikte yaptıkları çalışmalarında, 161 ülkenin dış ticaret akımlarının belirleyicilerini açıklamak için 1970-1997 yılları arası verileri kullanarak çekim modeli çerçevesinde ticaret hacimlerini analiz etmiştir. Bu üç yazarın çalışmalarındaki modelde; ihracat, reel GSYH ve mesafe değişkenleri ile GATT ve DTÖ üyeliği kolonyal bağ, ortak dil ve ortak para birimi gibi kukla değişkenleri kullanmıştır. Yazarlar; bugünkü karışık ekonomi ilişkilerinde, çekim modeli açıklamasındaki tahminlerinin, yetersiz olduğu ve kesin sonuçlar vermediğini belirtmektedir. Bu yetersizliğin nedeni de eksik değişkenlerin olmasına bağlıdır.

Golovko (2009) çalışmasında, Avrasya ülkelerinin bağımsızlığını kazandıktan sonraki dönemde dış ticaret hacimlerini çekim modeli çerçevesinde analiz etmiştir. Analiz dönemi olarak, 1994-2005 yıllarını almıştır ve çalışmada GSYH, mesafe ve kukla değişken olarak da, ortak sınır, ortak dil ve aynı ekonomik birliğe üye olma gibi değişkenleri kullanmıştır. Analizin tahmin sonuçlarını göz

önüne aldığımızda, sınır komşuluğu temsil eden ortak sınır kukla parametresinin anlamsız olduğu ve ortak dil kukla parametresinin de zamanla anlamlılığını kaybettiği görülmüştür. Ayrıca, Avrasya ülkelerinin kendi aralarında yapmış oldukları ihracat hacminin, zaman içerisinde azaldığı gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, çekim modelinin Avrasya ülkelerinin dış ticaretini açıklamada yeterli olmadığı düşünülebilir.

Mayer (2009) çalışmasında, 182 ülkenin dış ticaret akımlarını 1960-2003 yılları arası verilerini kullanarak panel çekim modeli ile analiz etmiştir. Modelinde; ihracat, ithalat, GSYH, mesafe ve kukla değişken olarak da, ortak dil, serbest ticaret anlaşması, GATT üyeliği gibi değişkenleri kullanmıştır. Mayer, bu çalışmada, piyasa potansiyel endeksinin ekonomik kalkınmanın anahtarı olduğu ve piyasa hacminin uzun vadede ekonomik kalkınmaya etkisini belirtmeyi amaçlamıştır. 1990'ların başından beri uluslararası ticaret analizlerin de, büyük pazarlara olan yakınlığın ekonomik gelişimini nasıl belirlediğini vurgulamıştır. Büyük pazarlara yakın olmak firmaların ürünlerini satabildikleri yerlerde, geri dönüş ölçekli (IRS) endüstrilere artan bir avantaj sağlar. Yapılan analiz sonucuna göre, piyasa potansiyel endeksinin milli gelir üzerindeki etkisinin itici olduğu bulgusuna varılmıştır.

Baldwin ve Taglioni (2011), çalışmalarında 187 ülkenin 2000-2007 yılları arası verileri kullanarak yer çekim modeli çerçevesinde ticaret hacimlerini analiz etmiştir. Çalışmalarındaki modelde; toplam ihracat, toplam ithalat, ara malların ithalatı, ara malların ihracatı, tüketim malların ihracatı ve tüketim malları ithalatı değişkenleri kullanmıştır. Yazarlar, modelin test sonuçlarını değerlendirirken, uluslararası tedarik zincirlerinin ve parça ticaretinin temel çekim modeli ile incelenmesinin eksik sonuçlar verebileceğini öne sürmüş ve bu tür ticaret için modelde bir takım değişiklikler yapılabileceği ve ek değişkenler kullanılabileceğini belirtmiştir. Yazarlar, ifade ettikleri kapsamda modifiye edilmiş bir çekim modeli tavsiyede bulunmuş ve 187 ülke için bu modeli sınyarak, basit çekim modeline göre, coğrafi uzaklığın daha az önemli olmakla beraber, halen ülkeler arasındaki karşılıklı ticarete önemini koruduğu sonucuna ulaşmıştır.

Greene (2013) çalışmasında, ABD'nin 78 ülke ile yaptığı gelişmiş teknolojik malların ihracatını çekim modeli çerçevesinde panel veri ile analiz etmiştir. Bu analizde 1990-2011 yılları arasının verilerini kullanmıştır. Greene, bu çalışmasında

basit çekim modeli parametreleri dışında başka parametreleri de modele ilave etmiştir. Modelde; GSYH, nüfus, coğrafi mesafe, ticaret ağırlıklı tarifeler, Küresel Rekabetçilik Endeksi gibi geleneksel olmayan değişkenleri kullanmıştır. Ayrıca analizde, Serbest Ticaret Endeksi değerleri, Ticari Açıklık Endeksi değerleri, Piyasa Hacmi Endeksi değerleri, Ekonomik Kalkınma Endeksi değerleri, ortak sınır, ortak dil, ortak kültür, serbest ticaret anlaşmaları gibi değişkenleri de kullanılmıştır. Analiz sonucunda, kişi başına düşen milli gelir, nüfus, ülkelerin fiziki alanı, ticari özgürlük endeksi, ticari anlaşmalar ve ortak kültür gibi değişkenlerin ABD'nin gelişmiş teknoloji mallar ihracatı üzerinde olumlu yönde etkilediği, coğrafi mesafenin ise olumsuz yönde etkilediğine ulaşılmıştır.

Chakravarty ve Chakrabarty (2014) çalışmalarında Hindistan ile ASEAN bölgesi ülkeleri arasındaki ticaret hacminin çekim modeli çerçevesinde Hausman testi ile analiz etmiştir. Analiz çekim modelinin temel değişkenleri ile 1971-2010 yılları arası verileri kullanarak incelenmiştir. Analizde ekonomik büyüklüğünü gösteren GSYH değişkeninin pozitif, mesafe değişkeninin ise negatif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, Hindistan ile ASEAN bölgesi ülkelerin ikili ticaretini istatistiksel olarak % 81,5 oranını açıklamıştır.

Caporale, Sova ve Robert (2015) çalışmalarında, Çin ile Asya, Kuzey Amerika ve Avrupa'daki ana ticaret ortakları arasındaki ticaretin belirleyicilerini 1992–2012 yılları arası verilerini kullanarak çekim modeli çerçevesinde panel veri yöntemi ile incelenmiştir. Analizde; GSYH, DTÖ, mesafe, faktör donanımları ve kukla değişken olarak da küresel ekonomik kriz ve doğrudan yabancı yatırımdır. Analizde; GSYH, DTÖ ve DYY değişkeninin dış ticaret üzerinde etkisinin pozitif, küresel ekonomik kriz ve mesafe değişkeninin ise negatif olduğuna ulaşılmıştır. Öte yandan Çin'in uluslararası ticareti, başlangıç politikasının uygulanmasından bu yana istikrarlı bir şekilde büyüdüğünü, hem ihracat hem de ithalat önemli ölçüde arttığını, genel olarak, ticaretin son yirmi yılda ortalama% 18,1 oranında artmış olduğunu ve ticaret dengesinin zaman içinde iyileştiği sonucuna varılmıştır.

Ben Shepherd (2019), çalışmasında Mega bölgesel ticaret anlaşmalarının Asya ülkeleri ticareti ve refahı üzerindeki etkilerini çekim modeli kapsamında incelemiştir. Somut olarak 1995, 2000, 2005, 2010 ve 2011 yılları verilerini kullanarak 63 ihracatçı ve ithalatçı dan oluşan bir panel veri analizi ile tahmin

etmiştir. Analizde GSYH, mesafe, değişkeni yanında kukla değişkeni olarak da ortak dil, ortak sömürgecilik, ortak sınır, sömürgecilik ve kolonyal bağlarını kullanmıştır. Analiz sonucunda ticaret anlaşmaların ve bölgesel entegrasyonların ikili ticareti pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca büyük pazarların (ABD, Japonya, Çin) Mega bölgesine dahil olması da ticareti olumlu etkilemiştir.

Tablo 3.2.Çekim Modelini Kullanan Uluslararası Çalışmalar ve Çalışmaların Çekim Modeline Ait Sonuçları

Yazarlar	Çalışma Dönem	Çalışmada Ülke Sayısı	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Çalışmada Kullanılan Kukla Değişkenler ve Sonuçları
Pöyhönen (1963)	1958	10	Panel Veri Analizi	GSYH (+),Ticaret anlaşmaları (+),Bölgesel ve Kültürel Yakınlık (+)
Aitken (1973)	1951-1967	12	Yatay Kesit Analizi	EEC (+) EFTA (+)
McCallum (1995)	1988	2	Panel Veri Analizi	NAFTA (+)
Eichengreen ve Irwin (1998)	1928,1938,1949,1954-1964	15	Panel Veri Analizi	GATT (+), AET (+), Kolonyal Bağlar (+)
Paas (2000)	1995-1997	46	Panel Veri Analizi	GSYH (+),Bağımsız Devletler Topluluğu (+),Baltık Denizi Ülkeleri (+)
Sapir (2001)	1960-1992	28	Panel Veri Analizi	EFTA (+)

Tablo 3.2. Çekim Modelini Kullanan Uluslararası Çalışmalar ve Çalışmaların Çekim Modeline Ait Sonuçları (Devamı)

Yazarlar	Çalışma Dönem	Çalışmada Ülke Sayısı	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Çalışmada Kullanılan Kukla Değişkenler ve Sonuçları
Egger (2002)	1986-1997	44	Panel Veri Analizi	Kişi başına düşen GSYH (+),
Molini ve Filippini (2003)	1970-2000	2	Panel Veri Analizi	Teknolojik gelişme (+), uzaklık (+)
Hanson ve Xiang (2004)	1990	31	Panel Veri Analizi	Eğitim durumu (+), coğrafi büyüklük (+)
Brun vd. (2005)	1962-1996	130	Panel Veri Analizi	Reel döviz kuru (+),GB (+)
Walsh (2006)	1999-2001	27	Panel Veri Analizi	Ekonomik Özgürlük Endeksi (-), Ticari kısıt Endeksi (+)
Carrère (2006),	1962-1996	130	Panel Veri Analizi	Bölgesel Ticari Anlaşmalar (+)
Kimura ve Hoonlee (2006)	19999-2000	10	Panel Veri Analizi	Ortak dil (+), bölgesel ticaret anlaşmaları (+), Dünya ekonomik özgürlük endeksi (+)
Antonucci ve Mantocchi (2006)	1967-2001	26	Panel Veri Analizi	GB (-), Ortaklık sözleşmesi (-)

Tablo 3.2. Çekim Modelini Kullanan Uluslararası Çalışmalar ve Çalışmaların Çekim Modeline Ait Sonuçları (Devamı)

Yazarlar	Çalışma Dönem	Çalışmada Ülke Sayısı	Çalışmada Kullanılan Yöntem	Çalışmada Kullanılan Kukla Değişkenler ve Sonuçları
Bergstrand ve Egger (2007)	1990-2000	17	Panel Veri Analizi	Faktör donanımları (+),mesafe (+), serbest ticaret anlaşmaları (+), Fiziki sermaye yoğunlukları oranı (-), Beşeri sermaye yoğunlukları oranı (+)
Golovko (2009)	1994-2005	11	Panel Veri Analizi	Ortak dil (-), Ortak sınır (-)
Mayer (2009)	1960-2003	182	Panel Veri Analizi	Mesafe (+), Piyasa Potansiyel Endeksi (+)
Baldwin Tagliona (2011)	2000-2007	187	Panel Veri Analizi	Mesafe (+), ikili ticaret anlaşmaları (+)
Greene (2013)	1990-2011	78	Panel Veri Analizi	Mesafe (+),kişi başına düşen GSYH (+),Nüfus (+),ortak kültür (+),ülkelerin fiziki alanı (+),ticari anlaşmalar (+), Ticari özgürlük endeksi (+)
Chakravarty ve Chakrabarty (2014)	1971-2010	11	Hausman Testi Analizi	GSYH (+), mesafe (-)
Caporale, Sova ve Robert (2015)	1992-2012	3	Panel Veri Analizi	DTÖ (+), DYY (+), Küresel Kriz (-), mesafe (-)
Shepherd (2019)	1995,2000,2005, 2010 ve 2011	63	Panel Veri Analizi	MEGA (+), Ticaret Anlaşmaları

Tablo 3.2’de görüldüğü üzere çekim modelini kullanan uluslararası çalışmalar ve çalışmalarına panel modeline ait sonuçları; kişi başına GSYH, GSYH, nüfus, mesafe değişkenlerinin kullanılmasına, ele alınan değişkenlerin yanında farklı açıklayıcı değişken kullanılmasına (ortak para birimi, ortak dil, kriz, ortak din, değişkenleri vs.), uygulanan yöntemlerin farklılıklarına (panel veri yöntemi, yatay kesit yöntemi), ele alınan dönemlere ve ülkelere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu farklılıklara bağlı olarak dış ticareti olumlu ve olumsuz yönde etkilenmektedir.

3.2. Ekonometrik Analiz

Türkiye’nin OECD ülkeleri arasındaki dış ticaretin çekim modeli çerçevesinde etkisinin araştırıldığı bu çalışmada, panel veri yöntemi ile analiz etmiştir. Analizin ilk aşamasında panel oluşturulan birimler arası korelasyonun varlığını test etmek için Pesaran CD yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. İkinci aşamada yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve serilerin durağan olup olmadıklarını, ikinci kuşak birim kök testi olan CADF testi ile belirtilmiştir. Son aşamada panel eşbütünleşme testleri kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiş ve eşbütünleşik olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla da otokorelasyon ve değişen varyans sorunlarını çözen ve uzun dönem parametreleri tahmin eden Driscoll- Kraay tahmincisini kullanmıştır.

3.2.1. Ampirik Analizin Amacı

Analizin temel amacı, 1996-2017 dönemini kapsayan panel veri seti ile Türkiye ile OECD ülkeleri arasındaki dış ticaretin reel GSYH, reel efektif döviz kuru, nüfus ve mesafe değişkenleri arasında karşılıklı ilişkinin olup olmadığına ilişkin ampirik bir çalışma ortaya koymaktır.

3.2.2. Veri ve Değişkenler

Çalışmada, dış ticaret hacmi, nüfus, reel GSYH, reel efektif döviz kuru, mesafe ve kukla değişken olarak da AB üyeliği olmak üzere altı değişken ele alınmıştır. Çalışmanın analizinde kullanılan değişkenler ve değişkenlere ait açıklamalar Tablo 3.3’de yer almaktadır.

Tablo 3.3. Analizde Kullanılan Değişkenler (1996-2017)

Değişken	Ampririk Analizde Kullanılan Kısaltma	Verinin Ait Olduğu Yıl	Türü	Kaynak
Bağımlı Değişken				
1.Dış Ticaret Hacmi	DT	1996-2017	Milyar \$	TÜİK
Bağımsız Değişkenler				
2.Nüfus	NFS	1996-2017	Milyon	Dünya Bankası
3. Reel GSYH	GDP	1996-2017	Milyar \$	Dünya Bankası
4.Reel Effektif Döviz Kuru	REER	1996-2017	Milyar \$	Dünya Bankası
5.Mesafe	MSF		Km	Time and Date
Kukla Değişken				
5.AB üyeliği	AB			

Dış Ticaret: t zamanında OECD üyesi ülkeler ile Türkiye arasındaki ithalat ve ihracatın toplamını göstermektedir. 1996-2017 yılları kapsayan veriler milyon Dolar olarak TÜİK yıllık veri olarak elde edilmiştir.

Nüfus: Çalışmada ülke nüfuslarının ticaret akımları üzerindeki etkisi, ekonomik büyüklüğü gösteren gelir değişkeni gibi net değildir. İhracatçı ülkelerin nüfusunun artması iç talebi artırarak, ticaret akımlarını olumsuz etkileyebileceği gibi; daha geniş bir pazar oluşturarak, ihracat akımlarının artmasını da sağlayabilir. İthalatçı ülkenin nüfusun artması da ülkeleri daha çok kendi mallarını tüketmeye ve dolayısıyla iç piyasaya yönelerek ithalatı negatif yönde etkileyebilirken, aynı zamanda daha çok ithal malı kullanımını da artırarak, ticaret akımlarını pozitif yönde etkileyebilir.

Reel GSYH: GSYH Bir ülkenin hem ekonomik anlamda büyüklüğünü hem de genel anlamda üretim kapasitesini göstermektedir. Ülkelerin üretim kapasiteleri GSYH ile ölçülür. GSYH sadece ülke sınırları içinde üretilen mal ve hizmet toplamını kapsamaktadır. Reel GSYH ise enflasyondan arındırılmış gerçek ekonomik kapasitesini göstermektedir. Ülkeler arasındaki ekonomik büyüklük mukayesesinde, nominal değerlere göre daha gerçekçi sonuçlar ortaya koymaktadır. Dolayısıyla çekim denkleminde açıklayıcı değişkenlerden birisi olan gelir için Dolar türünden ifade edilmiş reel GSYH kullanılmıştır. Modelde gelir değişkeninin katsayısının pozitif olması beklenmektedir. İthalatçı ülke ne kadar büyük bir ekonomiye sahip

olursa o kadar çok mal ithal edeceği için, GSYH ithalat talebini gösterir. İhracatçı ülkenin ise GSYH'sı o ülkenin ihraç arzı kapasitesini ve mevcut mal çeşitliliğini gösterir.

Reel Efektif Döviz Kuru (REER): Reel efektif döviz kurlarının oynaklığı, ticaret akımlarını etki eden faktörlerden biridir. Çekim modelinde, reel efektif döviz kuru endeksindeki yükselmeler, ticaret yapan ülkelerde yerli paranın değerinin yükselmesi demek olduğundan (Babaoğlu, 2005: 48) ve ihraç mallarının değerini yükselteceğinden başka bir deyişle diğer ülkelerin rekabet gücünü düşüreceğinden REER ile ihracat arasında negatif bir ilişki ithalat arasında ise pozitif bir ilişki beklenmektedir. REER ile dış ticaret hacmi arasındaki ilişki ise ihracat veya ithalatın toplam dış ticaret içerisindeki ağırlıklarına göre değişebilmektedir.

Mesafe: Çekim Modelinde mesafe değişkeni ülkelerin, ticaret yapmak için katlandıkları ulaşım maliyetlerini göstermektedir. Aynı zamanda mesafe, taşıma süresini de kapsamaktadır. Literatürde, ülkeler arasındaki mesafe başkentlerin, önemli büyük limanların ya da ekonomik merkezlerin birbirlerine olan uzaklığı biçiminde ölçülmektedir. Bazı çalışmalarda harcanan zaman da modele dâhil etmektedir. Bundan ötürü ülkeler arasındaki mesafe ile ticaret akımları arasında ters yönlü bir ilişki beklenmektedir.

AB üyeliği: Kukla değişken ile ifade edilmek istenen şey, ülkelerin aynı uluslararası örgüte üye olup olmamasıdır. İhracatçı ve ithalatçı ülkelerin yılında AB'ye üye olmaları durumunda 1 olmamaları durumunda ise 0 değeri alır.

3.2.3. Ampirik Model

Türkiye ile OECD ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerini çekim modeli ile tahmininin yapıldığı bu çalışmada 1996-2017 yılları aralığında bir panel veri analizi ile OECD üyesi (Türkiye dışında) 35 ülke modele dahil edilmiş olup toplam gözlem sayısı 770 'tir. Kullanılacak olan model şu şekilde tahmin edilmektedir:

$$\ln DT_{it} = \beta_0 + \beta_1 \ln NFS_{it} + \beta_2 \ln GDP_{it} + \beta_3 \ln MSF_{ij} + \beta_4 \ln REER_{ij} + \beta_5 D1 + \epsilon_i \quad (8)$$

Burada ; $i = 1, 2, \dots, N$ ele alınan ülkeleri, $t = 1, 2, \dots, T$ zamanı ifade etmektedir.

Modelde kullanılan değişkenler;

$\ln DT_{it}$: i ülkesinin t yılındaki ticaret hacmini (ithalat ve ihracat toplamını),

$\ln\text{GDP}_{it}$: i ülkesinin t dönemindeki reel GSYH'ni,

$\ln\text{REER}_{it}$: i ülkesinin t dönemindeki reel efektif döviz kuru endeksini,

$\ln\text{NFS}_{it}$: i ülkesinin t dönemindeki nüfusunu,

$\ln\text{MSF}_{ij}$: i ülkesinin Türkiye ile arasındaki mesafeyi,

Modelde kullanılan kukla değişkenler;

D1 (AB üyesi ülkeler): Avrupa birliğine üye olup olmadığını, göstermek amacıyla modele dâhil edilen kukla değişkeni ifade etmektedir.

ε_i : hatatirimini göstermektedir.

Modelde kullanılan kukla değişken dışındaki tüm değişkenlerde logaritma alma işlemi uygulanmıştır. Çalışmanın araştırma aşamasında OECD ülkeleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkileri açıklayabilmek için oluşturulan modelde dış ticaret hacmi bağımlı değişken olarak seçilmiştir. Türkiye'nin gümrük birliğine dahil olması dolayısıyla dış ticaret hacmi üzerinde etkili olduğu düşünülen AB üyeliği kukla değişkeni ile modelde temsil edilmektedir.

Reel GSYH, Reel efektif döviz kuru ve nüfus verileri Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Dış Ticaret verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) web sitesinden alınmıştır. Veriler 1996-2017 yıllarını kapsamaktadır.

3.2.4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada ikinci nesil panel veri analizi kullanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığı test edildikten sonra birim kök testleri yapılmış ve nihayet model tahmin edilerek ampirik uygulama tamamlanmıştır.

3.2.4.1. Panel Veri Analizi

Ekonometrik analizlerde üç tür veri seti kullanılmaktadır. Bunlar yatay kesit verileri, zaman serisi ve panel veri setidir. Yatay kesit verileri, tek bir zaman diliminde farklı değişkenlerin aldığı değerlerden, zaman serisi verileri, değişkenlerin belli bir zaman diliminde aldığı farklı değerlerden oluşmaktadır. Panel veri ise yatay kesit verileri ile zaman serisi verilerinin bir arada kullanıldığı veri türüdür. Panel veri, birden fazla kesite ait zaman serilerinin bir arada bulunduğu veri setidir. Panel veri ise dengeli panel ve dengesiz panel olarak ikiye ayrılmaktadır. Eşit uzunlukta

zaman serisi içeren verilere dengeli panel veri, zaman serisinin uzunlukları kesitten kesite farklılık gösteren panel veri ise dengesiz panel veri olarak adlandırılmaktadır (Erk, 2015: 100).

Zaman serisi verileri ile yatay kesit verilerinin birleştirilerek aynı modelde kullanılması oldukça önemli sorunları beraberinde getirmektedir. Panel veri kullanılarak yapılan çalışmalarda karşılaşılan en büyük sorun, modele birimlere veya birimlere ve zamana göre farklılıkların nasıl ilave edileceğidir. Panel veri ile analiz edilen modellerde yer alan “birim” ifadesi, bir firma, bir sektör, bir ülke veya bir hane halkını temsil etmektedir (Ayça, 2011: 44).

Panel veri kullanmak, zaman serisi yada kesit veri ile kıyaslandığında bir takım avantajlara sahiptir. Bu avantajlar şu şekilde sıralanabilir (Hsiao, 2007: 4-5-6);

- ✓ Daha kompleks hipotezlerin oluşturulması ve test edilmesi,
- ✓ Gözden kaçırılan ve ulaşılamayan değişkenlerin etkisini kontrol etme,
- ✓ Verileri bir araya getirerek tekil sonuçlar için daha sağlıklı tahminler üretme,
- ✓ Hareketli ilişkileri ortaya çıkarma (panel veri ile bireysel farklılıklar göz önüne alınarak analiz yapılabilir),
- ✓ Topyekün veri analizi için mikro temellerin oluşması; Birden fazla birim için zaman serileri gözlemleri içeren panel verileri “heterojenlik” ile “homojenlik” probleminin araştırılması için idealdir.

Kısacası, yalnızca zaman serisi veya yatay kesit analizleri ile yapılamayacak analizleri panel veri analizleri ile yapmak imkan dairesindedir. Ancak bu durum panel veri analizinin eksiksiz olduğunu ortaya koymaz (Özcan, 2018: 97-98). Dolayısıyla panel veri analizinin avantajlarının yanında bir takım dezavantajları da vardır. Panel verinin dezavantajlarını da şu şekilde sıralamak mümkündür (Tatoğlu, 2018: 14) :

- ✓ Hata payında oluşan sapmalar,
- ✓ Veri toplama sorunu,
- ✓ Tasarım ve veri toplama problemleri,
- ✓ Yatay kesit bağımlılığı,
- ✓ Kısa zaman serisi boyutu

Bir panel veri serisinin en açıklayıcı özelliği, hem birimden birime hem de bir zamandan başka bir zaman sürecine kadar meydana gelen değişiklikleri bir arada içermesidir. Bundan dolayı panel veri modellerindeki seriler, zaman serisi yada yatay kesit araştırmalarındaki serilerden farklı olarak aşağıda belirtildiği gibi iki endekse sahiptir.

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{it} X_{itk} + u_{it} \quad (9)$$

$$i=1, \dots, N; \quad t=1, \dots, T$$

Denklem 9'da yer alan Y bağımlı değişkeni, X_k bağımsız değişkeni, α sabit parametreyi, β eğim parametreleri, i bireyleri, firmaları, ülkeleri veya hane halklarını t ise zamanı temsil etmektedir. Alt endeks olarak i yatay kesit boyutunu gösterirken t zaman serisi boyutunu göstermektedir (Baltagi, 2005: 11).

3.2.4.2. Panel Birim Kök Testleri

Bir zaman serisini istatistiksel olarak analiz etmeden önce, o seriyi oluşturan sürecin zaman içerisinde sabit olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Durağan olmayan seriler ile ekonometrik analizler yapıldığında sahte regresyon ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle geleneksel t , F , R^2 değerleri sapmalı sonuçlar verebilmektedir. Dolayısıyla ilk olarak durağanlık testlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Gülşen, 2014: 90).

Panel birim kök testleri iki gruba ayrılmakta ve oluşturulan testler birinci kuşak ve ikinci kuşak testler olarak bilinmektedir. Eğer birimler arası korelasyon varsa ikinci kuşak testleri, birimler arası korelasyon yoksa birinci kuşak testleri kullanılmaktadır. Birinci kuşak testleri de kendi aralarında, paneli oluşturan yatay kesitlerin homojen ve heterojen olmasına göre ikiye ayrılır. Maddala ve Wu (1999) ile Im, Pesaran ve Shin (2003) ile birim kök testleri, heterojen varsayımına dayanırken; Breitung (2005), Hadri (2000), Levin, Lin ve Chu (2002) birim kök testleri, paneli oluşturan birimlerin homojen olmasına dayanmaktadır. İkinci kuşak testler ise Taylor ve Sarno (1998), Wallace (2002), Hadri ve Kurozumi (2012), Breuer, McNown ve Pesaran (2007) testlerini kapsamaktadır. Bu çalışmada birimler arası korelasyon olduğundan ikinci kuşak testlerinden Pesaran CD testini kullanmıştır (Koçbulut, 2015: 128).

3.2.4.2.1. CADF Testi

CADF birim kök testinde her bir birim ya da ülke için elde edilen birim kök test istatistiklerinin ortalaması alınarak panele has CADF test istatistiği elde edilmektedir. Pesaren tarafından geliştirilen CADF birim kök testi her ülkenin zaman etkisinden ayrı ayrı etkilendiğini varsaymaktadır (Çınar, 2010: 597).

CADF Formülü şu şekildedir.

$$\Delta Y_{it} = a_i + P_i Y_{i,t-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_j + 1 + \Delta \bar{Y}_{t-j} + \sum_{k=1}^p C_k \Delta Y_{i,t-k} + \epsilon_{it} \quad (10)$$

Burada \bar{Y}_{tN} gözlemin tamamının t zamanındaki ortalamasıdır. \bar{Y}_t , t, Y_i 'nin gecikmeli ilk farklarının uzunlukları bir bilgi faktörüne göre seçilmektedir (Fang ve Chang, 2016 : 180).

CADF testiyle, panelde yer alan serideki her kesit için bağımsız birim kök testi yapılabilmektedir. Dolayısıyla serinin durağanlığı, hem panelin geneli için hem de her kesit alanı için ayrı ayrı tahmin edilmektedir. Her ülkenin zaman etkilerinden farklı etkilendiğini varsayan ve mekânsal otokorelasyonu dikkate alan CADF testi, $T > N$ ve $T < N$ durumunda kullanılmaktadır. Bu test istatistiği değerlerini, Pesaran'ın (2007) CADF kritik tablo değerleri ile karşılaştırarak her ülke için durağanlık test edilmektedir. CADF kritik tablo değeri CADF istatistik değerinden mutlak değerce büyükse boş hipotez reddedilir ve serinin durağan olduğu anlaşılır (Mercan, 2014: 260).

3.2.4.2.2. Panel Veri Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Panel veri analizinde ilk olarak dikkat edilmesi gereken konu, ülkelerarası yatay kesit bağımlılığının test edilmesidir. Ampirik analizde yatay kesit bağımlılığını test etmek çok önemlidir. Çünkü günümüz dünyasında küreselleşmenin etkisiyle de ülke ekonomileri birbirleriyle ciddi anlamda entegre olmuştur (Nazlıoğlu, Lebe ve Kayhan, 2011: 6617-6618). Bugün ülkelerarası ekonomik analizlerde yatay kesit bağımlılığı olma ihtimali oldukça yüksektir. Dolayısıyla panel veri analizini yapmadan önce yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı test edilmelidir.

Panel veri analizinde seriler arasında yatay kesit bağımlılık ilişkisi;

- ✓ Zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$) Breusch ve Pagan (1980) CDLM₁ testiyle,

- ✓ Zaman boyutu yatay kesit boyutundan küçük olduğunda ($T < N$) Pesaran (2004) CDLM testiyle,
- ✓ Zaman boyutu yatay kesit boyutuna eşit olduğunda ise ($T = N$) Pesaran (2004) CDLM₂ testiyle kontrol edilmektedir (Erataş, 2015: 403-406).

Bu testlerde grup ortalamaları ile bireysel ortalamalar aynı olmadığından sapmalı sonuçlar elde edilebilmektedir. Pesaran vd. (2008) ise bu testlerdeki sapmayı test istatistiğine varyansı ve ortalamayı ilave ederek geliştirmişlerdir. Dolayısıyla düzeltilen testin adı düzeltilmiş LM testi CDLM_{adj} olarak ifade edilmektedir (Yıldırım vd., 2013: 86).

CDLM_{adj} test sonuçları aşağıda verilmiştir.

Testin hipotezleri;

H₀; yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H₁; yatay kesit bağımlılığı vardır şeklindedir.

Testin sonucunda ortaya çıkan olasılık değeri 0,05 anlamlılık değerinden küçük ise H₀ hipotezi reddedilir ve % 5 anlamlılık düzeyinde paneli oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğuna karar verilir (Pesaran vd., 2008 : 105-127).

3.2.4.3. Panel Eşbütünleşme Testleri

Eşbütünleşme testi, ekonomik sistemi etkileyen kalıcı şoklara karşın, serilerin uzun dönem denge ilişkisini test etmek için kullanılmaktadır. Panel eşbütünleşme testi gibi, panel birim kök testi kullanmanın zaman serisine eşbütünleşme uygulamasına göre avantajı testlerin gücünün artmasıdır. Genel olarak panel veri uygulamalarında verilerin durağan dolmaması halinde, yapılan ampirik analizler gerçeği göstermeyen sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Panel modelinde seriler arasındaki uzun dönem ilişkiyi incelemek amacıyla panel eşbütünleşme testleri geliştirilmiştir (Tatoğlu, 2015: 223).

Westerlund (2007) tarafından panel veride hata düzeltme yöntemleri için dört panel eşbütünleşme testi geliştirmiştir. Bu testlerin ikisi panel istatistikleri, diğer ikisi ise grup ortalama istatistikleri olarak adlandırılmaktadır. Westerlund (2007) tarafından geliştirilen bu test, paneli oluşturan serilerin aynı derecede durağan olduğu

varsayımına dayanmaktadır. Westerlund ECM (2007) testinde g-tau ve g-alpha grup ortalama istatistiklerini, p-tau ve p-alpha ise panel istatistiklerini ifade etmektedir (Westerlund, 2007: 710-712)

Yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ve almayan panel eşbütünleşme testi olarak ikiye ayrılır. Yatay kesit bağımlılığını dikkate almayan Kao (1999), Pedroni (1999), Johansen-Fisher eşbütünleşme testleri iken yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ise; Westerlund ErrorCorrection (2007) testidir. Çalışmamızda yatay kesit bağımlılığını dikkate alan Westerlund ECM (2007) eşbütünleşme testi kullanılmıştır.

3.3. Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde ampirik çerçevede geliştirilen modellerin tahmininden elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Türkiye'nin OECD ülkeleri arasındaki dış ticaretin Çekim Modeli çerçevesinde etkisinin araştırıldığı model panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Analizin ilk aşamasında panel veri modelde birimler arası korelasyonun varlığını test etmek için hem model bazında hemde değişken bazında Pesaran CD yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır. İkinci aşamada değişkenlerin durağan olup olmadıkları CADF testi ile belirlenmiş, panel birim kök testi yapılmıştır. Birim kök testi sonucunda değişkenlerin 1. farklarda durağan oldukları tespit edildiğinden dolayı Westerlund (2007) Panel ECM Eşbütünleşme Testi yapılmıştır. Son aşamada modelde, değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olmadığından dolayı değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı olması durumunda daha dirençli tahminciler veren Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılmıştır.

3.3.1. Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Çalışmada Türkiye ile OECD ülkelerinin ticaretinde hem model bazında hem de kullanılan değişkenler için yatay kesit bağımlılığını test etmek amacıyla Pesaran CD yatay kesit bağımlılığı testi kullanılmıştır. Sonuçlar Tablo: 3.4'de gösterilmiştir.

Tablo 3.4. Model ve Değişken Bazında Pesaran CD Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Değişkenler	lnDT	lnGDP	lnNFS	lnREER	Model
CD test İstatistiği	101.79	103.11	41.06	15.03	232.98
Probabilite Değeri	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Karar	Red	Red	Red	Red	Red

Tablo 3.4’de Pesaran CD testi sonucuna göre modeli oluşturan dış ticaret, reel efektif döviz kuru, reel GSYH ve nüfus değişkenleri için hesaplanan probabilité değeri 0.01’den küçük çıktığı için % 1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmiş ve paneli oluşturan birimler arasında ve modelde yatay kesit bağımlılığı olduğu tespit edilmiştir.

Öte yandan bu çalışmada kullanılan değişkenler için paneli oluşturan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiğinden dolayı serilerin durağanlığı ikinci nesil birim kök testlerinden Pesaran (2007) CADF testi ile incelenmiştir. CADF birim kök testi sonuçları Tablo 3.5’de verilmiştir.

Tablo 3.5. CADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	Seviye			1.Fark		
	Gecikme	Trend	CIPS istatistiği	Gecikme	Trend	CIPS istatistiği
lnDT	5	1	-1.389	3	1	-4.247*
lnGDP	3	1	-2.321	3	1	-3.596*
lnNFS	3	1	-1.198	3	1	-2.874*
lnREER	5	0	-2.042	3	0	-4.381*
Sabit ve Trend (Trend:1) (N:35, T:22)	%1	-2,83	Sabit(Trend:0) (N:35, T:22)	%1	-2,32	
	%5	-2,67		%5	-2,15	
	%10	-2,58		%10	-2,07	

Not: * karakteri %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.5’deki test istatistiği değerleri Pesaran’ın (2007) CADF kritik tablo değerleriyle karşılaştırılarak durağanlık test edilmektedir. CADF kritik tablo değeri, CADF istatistik değerinden büyükse H_0 hipotezi reddedilir ve serinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır.

Çalışmada N=35 ve T=22 için yapılan CADF birim kök testi tablosunu incelendiğinde modelde kullanılan lnDT, lnGDP, lnNFS değişkenleri için seviyede hesaplanan CADF istatistikleri sabitli ve trendli değerlere göre durağan değildir. Durağan olmayan lnDT, lnGDP, lnNFS ve lnREER değişkenlerinin birinci farkları alındıktan sonra hesaplanan CADF istatistiklerinin %1 tablo kritik değerinden mutlak olarak büyük olduğu yani %1 önem düzeyinde durağan olduğu belirlenmiştir.

3.3.2. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı özelliği gösterip göstermemesi eşbütünleşme testinin türünü değiştirmektedir. Çalışmada yatay kesit bağımlılığı

tespit edildiğinden dolayı Westerlund ECM Panel Eşbütünleşme Testi kullanılmıştır.

Tablo 3.6. Westerlund ECM Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Test	İstatistik	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootsrapt Olasılık Değeri
Gt	-27.420	0.000	0.168
Ga	4.586	1.000	1.000
Pt	-3.260	0.001	0.749
Pa	4.386	1.000	0.991

Westerlund (2007) hesaplanan test istatistiklerinin, yatay kesit bağımlılığı tespit edilmesi durumunda bootstrap değerlerine göre yorumlanmasını önermektedir (Westerlund, 2007:718). Tablo 3.6’da verilen Westerlund (2007) ECM sonuçları incelendiğinde, H_0 temel hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. Buna göre yatay kesit seriler arasında eş-bütünleşme ilişkisi bulunamamıştır.

3.3.3. Modelin Tahmin Sonuçları

Çalışmanın son aşamasında da modelde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin etkisini tespit etmek ve yatay kesit bağımlılığı, otokorelasyon ve değişen varyansı dikkate alan ve uzun dönem parametreleri tahmin eden Driscoll-Kraay (1998) tahmin yöntemi ile tahmin yapılmıştır. Driscoll-Kraay (1998), $N > T$ olduğu durumda güçlü bir tahmincidir. Dolayısıyla modelimizde $N > T$ olduğundan Driscoll-Kraay tahmincisi kullanılmıştır.

Türkiye ile OECD ülkeleri arasında yapılan dış ticarete panel veri analizine ait modelin Driscoll-Kraay tahmin sonuçları Tablo 3.6’da verilmiştir.

Tablo 3.6. Modelin Driscoll-Kraay Tahmin Sonuçları

lnDT	Katsayı	Standart Hata	t ist.	Olasılık Değ.	95% Güven Aralığı	
lnGDP	2.739367	0.558480	4.91	0.000	1.604399	3.874336
lnNFS	-3.802473	4.021245	-0.95	0.351	-11.97463	4.369679
lnMSF	0.005835	0.004602	1.27	0.213	-0.003517	0.015188
lnREER	0.833119	0.265787	3.13	0.004	0.292973	1.373265
F-İst.	17.11	F-İst. Olasılık Değ.	0.000	R^2	0.95	
Gözlem	735	Grup	35			

Tablo 3.6’da Driscoll-Kraay tahmin sonuçlarına göre F istatistiği Olasılık Değ.<0,05 olması modelin istatistiki olarak % 95 güven düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca modelde bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkendeki değişimin de % 95’ini (R^2) açıkladığı tespit edilmiştir. Değişkenlerin etkisi olarak da, reel GSYH (GDP), Reel Efektif Döviz Kuru (REER) değişkenlerinin ticaret hacmi üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu, Türkiye’nin dış ticaretine (DT) olan etkiyi açıklamada belirlenen değişkenlerden mesafe (MSF) ve nüfus (NFS) değişkenlerinin ise anlamsız olduğu sonucuna varılmıştır. Model, tam logaritmik model olduğundan parametreler elastikiyetleri vermektedir. Reel GSYH %1’lik bir artış, dış ticaret hacmini yaklaşık % 2.73 artırmaktadır. Teoriye göre işaretin pozitif ve anlamlı olması beklenmektedir ve teori ile uyumludur.

Çalışmada ticaret yapılan ülkelerin reel efektif döviz kuru değişkeni kullanılmıştır. Reel efektif döviz kurunda %1’lik bir artış dış ticaret hacmini yaklaşık % 0.83 artırmaktadır. Yukarıda teorik bölümde açıklandığı gibi ihracat ve ithalatın dış ticaret hacmi içerisindeki ağırlığına göre sonuç pozitif ya da negatif çıkabilmektedir. Bu çalışmada da pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Ülkeler arasında uzaklığı gösteren mesafe anlamlı çıkmamıştır. Türkiye ile OECD ülkeleri arasındaki mesafe, yapılacak ticaretin büyüklüğünü belirlemede anlamlı bir etki oluşturmamaktadır. Çekim modelinde üzerine odaklanılan mesafe değişkeninin bu çalışmada anlamlı bulunmaması, dikkat çekici ve üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu durumda fiziksel mesafenin yeni ekonomik düzende gittikçe değerini yitirdiği ve ticareti etkileyen yeni bir “ekonomik mesafe” tanımlamasına ihtiyaç duyulduğu öne sürülebilir.

SONUÇ

17. yüzyılda Isaac Newton'un geliştirdiği Yerçekimi Kanunu'na göre her bir noktasal kütle diğer noktasal kütleyle, ikisini birleştiren bir çizgi doğrultusunda bir kuvvet ile çeker. Bu kuvvet iki kütlelerin büyüklükleriyle doğru orantılı, aralarındaki mesafenin karesiyle de ters orantılıdır. Bu durumda iki cisim arasında gerçekleşen çekim, o cisimlerin kütlelerinin artmasıyla artmakta aralarındaki mesafe arttıkça da çekim gücü azalmaktadır. Benzer şekilde dış ticaret kuramında çekim modeli, iki ülke arasındaki ticaret hacmini incelenen ülkelerin ekonomik büyüklüklerine ve bu iki ülke arasında olan uzaklığa göre tahmin etmeyi amaçlar. Dış ticarete kullanılan çekim modelinde iki ülke arasındaki ticaret hacmi ülkelerin GSYH'ları ile doğru orantılı ve aralarındaki fiziksel uzaklık ile ters orantılıdır.

Çekim modelini ilk olarak Walter Isard (1954), Linder (1961), Tinbergen (1962), Pöyhönen (1963) ve Linnemann (1966) tarafından kullanılmış ve sonrasında yaygınlaşmıştır. Çekim modelleri zamanla uluslararası ticareti analizde en çok kullanılan modeller haline gelmişlerdir. Teorik olarak eksik rekabet modeline dayalı bir dış ticaret modeli olan çekim modeli, ampirik olarak, hem ihracat ve ithalat düzeyleri, hem de sektör ve ürün bazında ihracat düzeylerinin analizine uygundur. Model, ekonomik değişkenlerin dışında olan ve değişen dünya şartlarını daha iyi açıklayan değişkenlerin analize dâhil edilmesine de oldukça elverişlidir.

Çekim Modeli ortaya çıktıktan sonra literatürde teorik altyapıyı kuvvetlendirmek için birçok çalışma yapılmıştır. Modele GSYH ve mesafenin yanında ortak dil, ülkeler arası faktör dağılım farkını gösteren Linder Etkisi, herhangi bir birliğe üye olup olmama faktörü, serbest ticaret anlaşması, taşıma maliyetleri, ortak kültürel değerler gibi birçok faktör kukla değişken olarak eklenebilmektedir.

Çalışmada Türkiye ile OECD ülkeleri arasındaki karşılıklı ticaret akımları, reel GSYH, reel efektif döviz kuru, nüfus ve mesafe değişkenleri kullanılarak çekim modeline göre analiz edilmiştir. Ayrıca modelde, diğer değişkenlerle birlikte "basit çekim modeli"nin değişkenleri olan reel GSYH ve mesafe değişkenlerinin yanı sıra kukla değişken olarak da AB'ye üyelik değişkeni kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, 1996-2017 döneminde Türkiye'nin OECD ülkelerine gerçekleştirdiği dış ticaret hacminde, reel GSYH ve reel döviz kuru değişkenlerinin ticaret hacmi üzerindeki etkisi pozitif olarak tespit edilmiş, nüfus ve mesafe değişkenlerinin ise etkisi anlamlı bulunmamıştır. Buna göre Türkiye ile OECD üyesi ülkeler arasındaki ticaret, çekim modeli kullanılarak yüksek bir açıklama gücüyle analiz edilebilmekte ancak sonuçlar çekim modelinin kuramsal önermeleriyle tam olarak uyum göstermemektedir.

Türkiye ile OECD ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin çekim modeli ile tahmininin yapıldığı bu çalışmada çıkan sonuçlar incelendiğinde mesafe değişkeninin ticaretin büyüklüğünü belirlemede anlamlı bir etki oluşturmadığı tespit edilmiştir. Bu durumda Türkiye ve dış ticaret yapılan karşı ülkede bulunan lojistik şirketlerinin ticaret konusu malları, mesafeden bağımsız olarak ilgili ülkeye ulaştırabildikleri çıkarımı yapılabilir. Ayrıca Türkiye'nin jeopolitik konumundan dolayı ülkelere olan yakınlığın dış ticaret hacmini belirlemede etkili olmadığı sonucuna da ulaşılabilir. Bu durum ülkelerin fiziksel yakınlığının ticari anlamda öneminin azaldığı şeklinde yorumlanabilir. Dolayısıyla Türkiye'deki ekonomik karar alıcıların, dış ticaret politikasını yapılandırırken mesafe dışındaki değişkenleri daha fazla dikkate almaları gerektiği önerilmektedir. Bununla birlikte analiz sonuçlarına göre aslında yakın mesafeli ülkelerle olan ticaretin yetersiz olduğu kanaatine de varılabileceğinden dolayı başta komşu ülkeler olmak üzere yakın mesafedeki ülkelerle ticaretin daha fazla ağırlık kazanması için yeni politikalar geliştirilmesi de önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- A.Hatırlı, Selim ve Kübra Önder, “Reel Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye’nin Tekstil ve Konfeksiyon İhracatı Üzerine Etkisinin Araştırılması” *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt/ Vol.: 10- Sayı/No:2, 2010, s. 41-54
- A.Polat, Melike, *Sürdürülebilir Kalkınmada Elektrik Tüketimi Ve Büyüme İlişkisi*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Malatya, 2014, s.70
- Aıtken, Norman D. “The Effect of the EEC and EFTA on European Trade: A.Temporal Cross-Section Analysis”,*American Economic Review*,Vol.63(5) 1973, s. 881-892
- Akbaş, Yusuf Ekrem, *Ekonomik Büyüme, Cari Açık Ve Kısa Vadeli Sermaye Akımları Arasındaki Karşılıklı İlişkinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,Malatya 2012.
- Akbulut, Hakan, “Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı.”*Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi* (5). ,2002. S.32-42
- Akgül, M.Serhat, “Çekim Modeli Bulgular Işığında Türkiye’nin İslam İşbirliği Teşkilatı İle İlişkileri Ve Ticari Potansiyeli”, *Adam Akademi*, Cilt 3/2, 2013,s.83-110
- Aktaş, Cengiz, “Türkiye’de Reel Döviz Kuru İle İhracat Ve İthalat Arasındaki İlişkinin Var Tekniği ile Analizi” Zonguldak Kara Elmas Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 11, 2010, ss. 123–140
- Alper, A.Eren ve F.Özlem Alper, “Çekim Modeli: Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne Sanayi Malı İhracat Potansiyelinin İncelenmesi”, *IV. Anadolu International Conference In Economics, June, 2015, 10-12, Eskişehir.*
- Altıntaş, Halil ve Rahmi Çetin, “Türkiye’de Dış Ticaret Belgesi Belirleyicilerinin Sınır Testi Yaklaşımıyla Öngörülmesi: 1989- 2005” *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2008, s.17-27.

- Anderson, James and Wincoop, Eric V. "Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle", *American Economic Review*, Vol. 93(1), 2003, s. 170-192.
- Anderson, James, "A Theoretical Foundation for the Gravity Equation" *The American Economic Review*, Vol. 69, 1979. pp. 106-16
- Antonucci, Daniele and Manzoçchi, Stefano, "Does Turkey Have a Special Trade Relation with the EU? A Gravity Model Approach", *Economic Systems*, No: 30,2006, s. 157-169.
- Artan, Seyfettin, "Çekim Modeli Türkiye'nin Ticaret Akımlarının Belirleyicilerini ve Ticaret Potansiyelini Açıklayabilir Mi? " Cilt/ Volume V Sayı/Number 1 Nisan/April, 2012,*Sosyal Bilimler Dergisi/Journal Of Social Sciences* S.122-145
- Aşan, Fırat, *2000 Sonrası Türkiye'nin Reel Dış Ticaretinin Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale, 2012
- Aşan, Sibel ve Biran Yıldırım, " 2008-2009 Küresel Ekonomik Krizin Bölgelerin İhracat Payları Üzerine Etkisi", *Kamu-İs*; C:13, S:4/,2014, s.79-104
- Ata, Sezai,"Türkiye'nin İhracat Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme" *International Conference On Eurasian Economies*, 2013,500- 600
- Ata, Sezai "Türkiye İle Komşuları Arasındaki Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Çerçevesinde Bir İnceleme" *International Conference On Eurasian Economies*,2012, Ss. 500--509
- Augier Patricia, M. Gasiorek and C. Lai-Tong;"The Impact Of The Rules Of Origin On Trade Flows" *EconwpaPaper*,2004, No. 0404001, pp.17-28.
- Aysun, A.,*Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, SBE. 2011
- Aysun, A., Öksüzler, O. ve Yılğör, M. "Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkisi: Panel Çekim Modeli Uygulaması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 2012, 13 (2), 15-26.*International Conference On Eurasian Economies*,Ankara 2012, s.277-280
- Babaoğlu, B. Türkiye'de cari işlemler dengesi sürdürülebilirliği. *Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, 2005.

- Baldemir, Ercan ve Ayşe Keskiner, “Devalüasyon, Para, Reel Gelir Değişkenlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkisinin Panel Data Yöntemiyle Türkiye için İncelenmesi” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt 6, Sayı: 4, İzmir, s.42-53.
- Baldwin, Richard and Taglioni, Daria; "Gravity for Dummies and Dummies For Gravity Equations”, NBER Working Paper Series, Working Paper No.12516, 2006.
- Ball, R.J.,“Review Of An Econometric Study Of International Trade Flows” *The Economic Journal* Vol 77, No, 1967.306 pp. 366-368.
- Baltacı, Badi H. , “Econometric Analysis of Panel Data”, Chichester: Wiley, 2005.
- Batra, Amita; “India’s Global Export Potential: The Gravity Model Approach”, *GlobalEconomic Review*, Vol: 35, No: 3, 2004, s. 327-361.
- Baytar, Rana Atabay , “Türkiye Ve BRIC Ülkeleri Arasındaki Ticaret Hacminin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Analizi”,*İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Yıl: 11 Sayı: 21 Bahar 2012 / 1 S.403-424
- Bergeijk, Peter Van and Brakman, Steven“The Gravity Model in International Trade: Advances and Applications, ” New York: CambridgeUniversityPress, 2010. S.4
- Bergstrand, H. Jeffrey “The Gravity Equation In International Trade: Som Microeconomic Foundations And Empirical Evidence.” *The Review Of Economics And Statistics*.,1985, Vol. 67. No.3 pp.474-481.
- Bergstrand, H. Jeffrey,“TheGeneralized Gravity Equation, Monopolistic Competition, And The Factor- ProportionsTheory In International Trade” *The Review of Economics and Statistics*, No: 71, 1989, s. 143-153.
- Bergstrand, Jeffrey H. and Egger, Peter,"A Knowledge-And-Physical- Capital Modelof International Trade Flows, Foreign Direct Investment, and Multinational Enterprises," *Journal of International Economics*,Elsevier,Vol. 73(2), 2007, s. 278-308.
- Bilge L. Elitaş ve Ayberk Şeker, “Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan, 2017, S. 51-71

- Bilici, Özgül, Erdil Erkan ve Hakan Yetkiner, “Türkiye’nin Dış Ticaret Akımında AB’nin Belirleyici Rolü: Bir Çekim Modeli Yaklaşımı”, *Ankara: Efil Yayınevi*,2010, S. 176-198.
- Brulhart, M., Kelly, M.J. “Ireland’s Trading Potential with Central and Eastern European Countries: A Gravity Study”. *Economic and Social Review*, 1999,30(2), 159-174.
- Brun, Jean-François vd. “Has Distance Died? Evidence from a Panel Gravity Model”, *World Bank Economic Review*, No: 19(1), 2005, s. 99-120.
- Buğday, Mustafa, *Türkiye’nin Dış Ticaretinin Analizi Ve Orta Doğu Ülkeleriyle Ticaretimiz*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015
- Burtan Doğan, B. ve Öz örnek Tunç, Ş. ,“Türkiye’nin Afrika Ülkeleri İle Olan Ticaretinin Belirleyicileri: Panel Çekim Modeli Yaklaşımı”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 7/(12), 2015, s. 1-17.
- Cafri, Reyhan, *Teknolojik Yayılmanın Gelir Eşitsizliği Üzerine Etkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi Eskişehir 2014.
- Caliendo, Lorenzo and Parro, Fernando; “Gains from Trade: A Model for Counterfactual Trade Policy Analysis, *The University of Chicago Working Papers*, The University of Chicago, 2009
- Carrere, Celine; "Revisiting the Effects of Regional Trade Agreements on Trade Flows with Proper Specification of the Gravity Model", *European Economic Review*, No: 50, 2006, s. 223-247.
- Cheng I-Hui; H.J. Wall “Controlling For Heterogeneity In Gravity Models Of Trade and Intregation” *Federal Reserve Bank Of St. Louis Review*, 2005, 87(1) pp.49-63.
- Christie, Edward; “Foreign Direct Investment in Southeast Europe”, *WIIW Working Papers*, No. 24, 2003,
- Çınar, S. “OECD Ülkelerinde Kişi Başına GSYH Durağan Mı? Panel Veri Analizi”. *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, 29 (2), 2010, 591-601.
- Dayıoğlu, M. Rana ve Emin A. Kaplan, “ Kriz Dönemlerinin Dış Ticaret Hacmi Üzerine Etkileri: Avro Krizi Örneğinin Panel Çekim Modeli İle Analizi”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 2016, Cilt: 53 Sayı: 618 S.31-41

- De Groot Henri L.F, G. Linders, P. Rietveld and U. Subramanian, “The Institutional Determinants Of Bilateral Trade Patterns” *Kyklos* Vol. 57, 2004, pp. 103-123
- Deardorff, Alan V “ Determinants of Bilateral Trade: Does Gravity Work in a Neoclassical World?”, *National Bureau of Economic Research (NBER) Working Papers*, 1995, 5377: 7-31.
- Demircan, Cemil, *2001 Ve 2008 Ekonomik Krizlerinde Türkiye'nin Kriz Yönetim Uygulamaları Ve Karşılaştırması*, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s.4-5
- Dinçer, Gönül, *Dış Ticaret Kuramında Çekim Modeli: Türkiye-AB Ticaretinin Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2013
- DPT, <http://www.kalkinma.gov.tr/> 2000 (Erişim tarihi 15.02.2019)
- Driscoll J. And Kraay A. C., “Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data”, *Review of Economics and statistics*, 1998, 80, 449-560.
- Durgan, Selma, *Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanılarak Belirlenmesi*, Kalkınma Bakanlığı, Uzmanlık Tezi, Ankara, 2016, s.80-81
- Eichengreen, Barry and Irwin, Douglas A.; "The Role of History in Bilateral Trade Flows," *NBER Chapters, in: The Regionalization of the World Economy, National Bureau of Economic Research Inc.*, 1998, s. 33-62.
- Egger, P. “An Econometric View on the Estimation of Gravity Models and the Calculation of Trade Potentials”, *The World Economy*, No: 25, 2002, s. 297-312.
- Erk, Osman, *Türkiye İle Körfez Ülkeleri Arasında Dış Ticaret İlişisini İncelenmesi –Çekim Modeli Yaklaşımı*, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Erataş, F.- Başcı Nur ve H.- Çınar, S. , "Para Arzının Post Keynesyen Yorumu: Gelişmiş Ülkeler Örneği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2015,3.15, (398-409).
- Evenett, S. J.; Keller, W. “On Theories Explaining the Success of the Gravity Equation”, *Journal of Political Economy*, No: 110, 2002, s. 281-316.
- Ezer, Feyzullah, “1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: 20, Sayı: 1, 2010, s. 427-442,

- Fang, Z.,Chang, Y. “Energy, humancapital and economic growth in Asia Pacific Countries Evidence from a panel cointegration and causality analysis ”*Energy Economics*, 56 (Supplement C), 177-184. doi: <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2016.03.020>
- Feenstra, Robert C , Markusen, James R and Rose, Andrew K.; "Using the Gravity Equation to Differentiate among Alternative Theories of Trade", *The Canadian Journal of Economics*, Vol. 34, No. 2, 2001, s. 430-447.
- Fılıppını, Carlo and Molını, Vasco; "The Determinants of East Asian Trade Flows: A Gravity Equation Approach", *Journal of Asian Economics*, Elsevier, vol. 14 (5), 2003, s. 695-711.
- Gencer, Ayşen Hiç ve Öngel, Volkan, “Serbest Ticaret Bölgesi Çerçevesinde Türkiye ile Suriye, Ürdün ve Lübnan Arasındaki Potansiyel Dış Ticaret Hacminin Uluslararası Çekim Modeli Yoluyla Tahmini”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı:1, Haziran 2011, ss. 71–94.
- Genç, M. A. Artan ve M. Berber“ Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı”, II. Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı, 2007, 28-29 Haziran, Giresun.
- Golovko, Anna. (2009). "Çekim Modeli: Avrasya Ülkelerinin Dış Ticareti", Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi'nde sunulmuş tebliğ, Eskişehir, 17-19 Haziran ,2009.
- Gould, David M. “Immigrant Links to the Home Country: Empirical Implications for U.S. Bilateral Trade Flows”, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 76, No. 2, 1994, s. 302-316.
- Göçer, İsmet ve Özdemir, Abdullah,“2008 Küresel Krizinin Yayılma Süreci ve Etkileri:Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonometrik Bir Analiz”,*Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: XIV, Sayı 1, Haziran 2012, s.192*
- Göçer, İsmet,“Küresel Ekonomik Krizin Etkileri: Panel Veri Analizi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt: 16 - Sayı: 29, Haziran 2013 S.166
- Greene, W ,“Export Potential for US Advanced Technology Goods to India Using a Gravity Model Approach”, US International Trade Commission,Working Paper, 2013- 03B, 1-43.

- Greene, W. H, “ Econometric Analysis”, Fifth Edition, New York: *Prentice- Hall International, Inc.* 2003.
- Gülen, Aysun, *Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkisi: Panel Veri Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak, 2014
- Güloğlu, B. ve İspir S. ,“Yeni Gelişmeler Işığında Türkiye’de Satın Alma Gücü Paritesi Ön savının Panel Birim Kök Sınaması”, Pamukkale Üniversitesi ,İ.İ.B.F. İktisat Bölümü Yayınları.2009.
- Gülşen, Ahmet Zafer, *Telekomünikasyon Sektöründe Özelleştirme, Serbestleşme ve Düzenlemelerin Etkilerinin Analizi: OECD Ülkelerine Yönelik Uygulamalar*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2014.
- Güvenek, B. , H. Acet ve Fatma Akacan,“Kasım 2000, Şubat 2001 Krizi ve 2008 Küresel Krizinin Türkiye Ekonomisi Ve İstihdamı Üzerine Yansımaları”*Araştırma Makalesi*, Number: 71, 2018, p. 355-376.
- Hanson, Gordon H. and Xiang, Chong; "The Home-Market Effect and Bilateral Trade Patterns", *The American Economic Review*, Vol. 94, No. 4, 2004, s. 1108-1129.
- Hatipağaoğlu, A.Murat, *Türkiye'nin Dış Ticaretinde Yapısal Dönüşüm (1990-2011)*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2014,s.138
- Head, Keith, “Gravity For Beginners” *University Of British Columbia*, 2053 Main Mall, ; 2003, pp.46-63.
- Helpman, Elhanan,“TheStructure Of Foreign Trade”, *NBER, Working Paper*, 1998, 6752, pp.148-161.
- Helpman, Elhanan, M. Marc and Rubinstein, Yona; "Estimating Trade Flows: Trading Partners and Trading Volumes," *The Quarterly Journal of Economics*, MIT Press, No: 123 (2), 2008, s. 441-487.
- Helpman, Elhananand; "Imperfect Competition and International Trade: Evidence From Fourteen Industrial Countries", *Journal of the Japanese and International Economies*, No: 1(1), 1987, s. 62-81.
- Helpman, Elhananand, Paul R. Krugman “ Market Structure and ForeignTrade: Increasing Returns, Imperfec tcompetition, and the International Economy”,*Cambridge*:"1985. Cambridge, MA: The MrrPress

- Hepaktan, C. Erdem, 1980'den Günümüze, Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yapısal Değişimin Dış Ticaret Hadleri Üzerindeki Etkisi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Manisa, 2006
- Hoş yumruk, Şennur, "Vergi Cennetleri, Tercihli Vergi Rejimleri ve Zarar Verici Vergi Rekabetinin OECD Ülkeleri ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, Eskişehir, 2003, s.117.
- Hsiao, C. "Panel data analysis—advantages and challenges". *TEST*, 16 (1), 2007. 1-22. doi: 10,1007/s11749-007-0046-x
- Isard, W. "Location theory and trade theory: short-run analysis" *The Quarterly Journal of Economics*, 1954, s.305-320.
- Işık nalan , "Avrupa Birliği- Türkiye Dış Ticaret Akımlarının Genişletilmiş Panel Çekim Modeliyle Tahmini" *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Cilt23, Sayı: 1, 2015, s.49-67
- Işık, Nalan , "Türkiye İle Şanghay İşbirliği Örgütü Arasındaki Ticaret Akımlarının Panel Çekim Modeli İle Analizi" *Uiüid-İjeas*, 2016, Issn 1307-9832, s.152-171
- Kalaycı C. ve Artan S. "Gümrük Birliğinin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri: Panel veri Analizi", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2015,27, s.301-314.
- Kapkara, Sevcen ve Selçuk Koç, "Yükselen Ekonomiler Arasındaki Ticaret Hacminin Çekim Modeli İle Analizi" *Ege Akademik Bakış*, Cilt 16 · Sayı 3 · Temmuz, 2016 Ss. 477-490
- Kaplan, Fatih, "Türkiye'nin Meyve Ve Sebze İhracatı: Bir Çekim Modeli Uygulaması" *Journal Of Yasar University*, 2016, 11/42, 77-83
- Karabulut, Recep ve Ahmet Uğur, "Euro'ya Geçiş ve Türkiye'nin İthalatına Etkisi" *İnönü Üniversitesi, Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği* , Sayı 34 - Nisan 2007 s.113-120
- Karagöz, Kadir ve Murat Karagöz "Türkiye'nin Küresel Ticaret Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2009, Cilt 10, Sayı 2, ss.127 – 144.

- Karbuş, Fahri, *Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı, Ekonomik ve Kalkınma İşbirliği Örgütünü (OECD) Dünya Ve Türkiye Ekonomisine Katkıları*, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ 2005.
- Kepenek, Yakup ve Yentürk, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, (17. Basım), İstanbul, Remzi Kitapevi, ISBN,2005, 975-14-0717-6,s.69
- Kılıçbay, Ahmet, *Türk Ekonomisi, Modeller, Politikalar, Stratejiler*, T.İş Bankası Yayınları, 1999, No:263. Ankara
- Kimura, Fukunari and Lee, Hyun-Hoon; “The Gravity Equation in International Trade in Services”, *Review of World Economics*, Volume 142, Issue 1, 2006, s 92-121.
- Koç, Yavuz, *Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye Avrupa Birliği Dış Ticaretinin Analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2018
- Koçbulut, Özgür, *İkiz Açıklar ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2015.
- Konak, Ali, *Ticarette Dışa Bağımlılık Ve Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri:1980-2010 Ekonometrik Analizi*, , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Sakarya, 2012. S.6-8
- Koyuncu, Murat ve Fikret Şenses, “Kısa Dönem Krizlerin Sosyo Ekonomik Etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin Deneyimleri” *Erc Working Papers In Economics* 04/13, October, 2004, s.82-97.
- Kristjansdottir, Helga; , “A Gravity Model For Exports From Iceland” Center For Applied Microeconometrics, 2005, pp.19
- Kula, F. ve Aslan, A., “Türkiye'nin Ortadoğu'da Ekonomik Geleceği: Türkiye'nin İhracat Potansiyeline Yönelik Ampirik Bir Analiz”, *Munich Personal RePEc Archive MPRA No. 10688*, 2008,
- Lehmann, Nowak; Zarzoso, Martinez;“Turkey And Ankara Treaty Of 1963: What Can Trade Integration Do For TurkishExports” *CegeDiscussion*,2005,pp.43-61.

- Linneman, H. “ An Econometric Study of International Trade Flows ” *North Holland: Amsterdam*. 1966
- Linder, S. B. An essay on trade and transformation ,(pp. 82-109). Stockholm: Almqvist&Wiksell.1961
- M.Öcal, Fatih,“Küresel Ekonomik Krizin Reel Sektöre Etkileri Çerçevesinde Türkiye'nin Dış Ticaret Analizi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, Cilt:10 Sayı:36,2011, s.206
- Makaroğlu, İsa, *Türkiye Dış Ticaretinde Hindistan İhracatı ve İhracatçıların Eğitimi İle İlgili Bir Araştırma* Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006
- Matyas, Laszlo; “Proper Econometric Specification of the Gravity Model”, *The World Economy*, No: 20, 1997, s. 363-368.
- Mayer, Thierry; “Market Potential and Development”, *CEPII Working Papers, WP No 2009-24*, 2009.
- Mccallum, John; "National Borders Matter: Canada-U.S. Regional Trade Patterns", *American Economic Review*, No: 85, 1995, s. 615-23.
- Mehanna, Rock-Antoine, “Do Politics And Culture Affect Middle East Trade? Evidence From The Gravity Model” *Review Of Middle East Economics and Finance*, Vol.1, Issue 2, 2003, pp. 155-170.
- Mercan, M. “Budget Deficits Sustainable? An Empirical Analysis for OECD Countries”.,*Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 131 (SupplementC), 258263. doi:<https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.114>
- Nazlioglu, S., Lebe, F. ve Kayhan S. , “Nuclear Energy Consumption and Economic Growth in OECD countries: Cross-sectionally Dependent The Terogeneous Panel Causality Analysis”. *Energy Policy*, 2011, 39 (10), 6615-6621.
- Nilsson, Lars; “Trading Relations: Is the Road map from Lome to Cotonou Correct?”, *Applied Economics*, Vol. 34, Issue 4, 2002, s. 439-52.
- Olarreaga, Marcelo, S. Isidro and W. Alan; "What's Behind MERCOSUR's Common External Tariff?", *The World Bank Policy Research Working Paper Series*, No:2231, The World Bank, 1999.
- Ordu, C.Ferdi, *Döviz Kuru Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2013,s.3

- Özcan, Muhammet, *Enerji Fiyat Değişimleri İle Borsa Endeksleri Arasındaki İlişki – OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama*, Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Erzurum 2018.
- Özdemir, Z., Yalman, İ.N. Ve Karaköy, Ç., “Türkiye ve AB ülkelerinde Dışa Açıklığın İstihdam Üzerine Etkileri.”, *In International Conference on Eurasian Economie*. Üsküp, Makedonya, 2014. ss.1–4.
- Özçelik, Özer ve GünerTuncer, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, s.253-266
- Özkale, Lerzan ve M. Özgür Kayalica, “Dış Ticaretin Yapısal Gelişimi”, *Gazi Üniversitesi Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını*, Ankara,ss,355-382.
- Özkaya, Hakan “İkili ve Çok Taraflı Anlaşmaların Türkiye’nin İhracatı Üzerindeki Etkisi”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2011, 12(2), s.279 – 288.
- Öztürk, İlhan ve Ali Acaravcı,“Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma” *Review Of Social, Economic An Business Studies*, Vol 2, 2003, s.205.
- Paas, T. “Gravity Approach For Modeling Trade Flows Between Estonia and The MaIn Trading Partners” *Tartu University Press: Tartu*,2000, pp.74-94.
- Pesaran, H.M. “A Simple Panel UnitRoot Test in the Presence of Cross Section Dependence”, *Journal of Applied Econometrics*,2007, Sayı:22, Cilt:2, ss.265-312.
- Pesaran, M. H.,Ullah, A., Yamagata, T. , “A Bias-Adjusted LM Test Of Error Crosssection İndependence”. *Econometrics Journal*, 11 (1), 105-127. doi:10.1111/j.1368 423X.2007.00227.x
- Pöyhönen, P.; “A Tentative Model For The Volume Of Trade Between Countries”, *Welt wirts chaftliches Archiv*, No: 90, 1963, S. 93-99.
- Rahman, Mohammad Mafizur , “ Australia’s Global Trade Potential: Evidence From The Gravity Model Analysis ”,*Oxford Business & Economics Conference Program*. 2009, s.41-64.
- Sağlam, Gamze, *Türkiye ’nin Dış Ticaretinin Talep Yönlü Analizi: Linder Hipotezinin Testi (1996-2014)* Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2016

- Sandalcılar, A.Rıza,“Türkiye’nin BRIC Ülkeleriyle Ticari Potansiyeli : Panel Çekim Modeli Yaklaşımı”, *Journal of Yaşar University*, 2012, 25 (7), s.4164-4175
- Sapır, A. “Domino Effects in Western European Regional Trade, 1960- 1992”, *European Journal of Political Economy*, Vol.17, 2001, s. 377-388.
- Sarikaya, Çağrı“Exports Dynamics In Turkey” *Central Bank Review*, ; 2004, 4, (2), S.41-64.
- Simwaka, K.“ Dynamics of Malawi’s Trade Flows: a Gravity Model Approach, ” *MPRA Working Paper*, 2006, No. 1122.
- Sousa, De, Jose ve Lochard Julie“The Currency Union Effect On Trade and The Fdi Channel” *University Of Rennes 2 And University Of Paris 1*,2004,pp.109-120.
- Sugözü, İ.Halil, Devlet Borçları IMF Dünya Bankası ve Türkiye, Nobel Yayınevi,2010
- Tarı, Recep ve Durmuş Çağrı Yıldırım,“Döviz Kuru Belirsizliğinin ihracata Etkisi: Türkiye için Bir Uygulama” *Yönetim ve Ekonomi, Cilt:16 Sayı:2, Yıl:2009*S.95-104
- Tatlıcı, Özge ve Alaatin Kızıltan, “Çekim Modeli: Türkiye’nin İhracatı Üzerine Bir Uygulama”*Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyum Özel Sayısı, 2011,s.287-288
- Tatoğlu Ferda Yerdelen, *Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı*, Beta Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2018a.
- Taylor, M. and Sarno, L. (1998), “The Behaviour of Real Exchange Ratesduring The Post-BrettonWoods Period”, *Journal of International Economics*, 46: 281-312.
- Tinbergen, Jan;“Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy, ”*Twentieth Century Fund*, New York, 1962.
- Titiz, İsmet ve İlker Çarıkçı,“Krizlerinİşletmeler Üzerindeki Etkileri ve Küçük İşletme Yöneticilerinin Kriz Dönemine Yönelik Stratejik Düşünce ve Analizleri” *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, 2001, pp.113-132.
- Tombak, Figen, *Türkiye’nin Dış Ticaretinin Çekim Teorisi Çerçevesinde Analizi: Teori Ve Uygulama*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri,2010, s.69

- Tunalı, Elif, *Dış Girdi Bağımlılığı: Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Bir Analiz*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2008.
- Vergil, Hasan; "Exchange Rate Volatility In Turkey And Its Effect On TradeFlows" *Journal Of Economic And Social Research*, 4(1), 2001,pp.83-99.
- Wall, H. J."Using The Gravity Model To Estimate The Cost Of Protection" *Federal Reserve Bank Of St. Louis*, 1999, pp. 33-40.
- Walsh, Keith; "Trade in Services: Does Gravity Hold? A Gravity Model Approach to EstimatingBarriers to Services Trade", *IIS Discussion Paper Series No. 183*, 2006,(Erişim) <http://ssrn.com/abstract=945335>, 21.02.2011
- Wincoop, Van Eric; Anderson, E. James" Borders, Trade And Welfare" *NBER Working Paper*,2001, 8515 October, pp.94-114.
- Yamak, Rahmi ve Abdurrahman Korkmaz,"Reel Döviz Kuru Ve Dış Ticaret Dengesi İlişkisi: Kritik Elastikiyetler (Marshall- Lerner) Şartı" *İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı:2, 2005, s. 16-38.
- Yanardağ, Özgür ve Bora Süslü, "Avrupa Para Birliği ve Türkiye'deki Olası Etkileri" *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Bahar*, Sayı 10, 2003, s.1-23
- Yang, S. and Martinez-Zarzoso, I., 2013. A panel Data Analysis of Trade Creation and Trade Diversion Effects: The Case of ASEAN-China Free Trade Area (ACFTA). Discussion Papers, Ibero America Institute for Economic Research (IAI) Discussion Papers No. 224
- Yavan, Nuri, *Türkiye Dış Ticaretinin Gelişimi ve Yapısı*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2001.
- Yavuz, Burak, *Veri Zarflama Analizi Yöntemi İle OECD Ülkeleri Etkinlik Değerlendirmesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- Yenisu, Ersin, *Türkiye Ve OECD Ülkeleri Borsaları Üzerine Bir Eşbütünleşme Analizi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2017. s.4
- Yerdelen Tatoğlu F., 2012(a). Panel Veri Ekonometrisi, Beta Yayınları, İstanbul, 260s.
- Yıldırım, K.-Mercan, M.- Kostakoğlu, F.S., "Satın Alma Gücü Paritesinin Geçerliliğinin Test Edilmesi: Zaman Serisi ve Panel Veri Analizi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF Dergisi*, S.8(3), 2013, (75-95)

Zarzoz, Inmaculada M. and Lehmann, Felicitas N; "Augmented Gravity Model: An Empirical Application to MERCOSUR-European Union Trade Flows", *Journal of Applied Economics*, Vol: 6, No: 2, 2003, s. 291-316

ÖZ GEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER****Adı Soyadı :** Mehmet Fatih ARTUÇ**Uyruğu :** Türkiye Cumhuriyeti**Doğum Yeri ve Tarihi:** Şırnak-1991**E-Posta :** mfatihartuc@gmail.com**EĞİTİM**

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Orta Okulu	Kumçatı Vali Aydın Arslan Yatılı İlköğretim Bölge Okulu	2003
Lise	Şırnak Çok Programlı Lisesi	2007
Lisans	Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F / İktisat	2015
Yüksek Lisans	Şırnak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat A.B.D	2019

İŞ DENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2019	Şırnak Üniversitesi	Anketör

YABANCI DİL : İngilizce**YAYINLAR :**